BERKELEY

HYLAS İLE PHİLONOUS ARASINDA ÜÇ KONUŞMA

Türkçesi:
K. Sahir Sel

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR

SOSYAL YAYINLAR

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ : 5

HYLAS İLE PHİLONOUS ARASINDA ÜÇ KONUŞMA

George Berkeley/Çeviren :K .Sahir Sel / Yayınlayan : Sosyal Yayınlar /Kapak Düzeni :İsa Çelik / Birinci Basım : Haziran 1984 /İkinci Basım Mayıs 1996/ Baskı Söğüt Ofset

HYLAS İLE PHİLONOUS ARASINDA ÜÇ KONUŞMA

BERKELEY

HYLAS İLE PHİLONOUS ARASINDA ÜÇ KONUŞMA

Çeviren :
K. Sahir SEL

SOSYAL YAYINLAR
Babıali Caddesi No: 14
İstanbul Tel. : 522 52 13 - 528 33 14

BİRİNCİ KONUŞMA

PHİLONOUS. — Günaydın, Hylas, seni bu kadar erken saatte ortalıkta göreceğimi hiç ummazdım.

HYLAS. — Gerçekten, hiç de olağan bir şey sayılmaz bu. Geçen gece tartıştığım bir konu kafamı öylesine kurcaladı ki, baktım uyuyamıyacağım, kalkıp bahçede dolaşayım bari dedim.

PHİL. — İyi de etmişsin. Böylece, her sabah ne kadar temiz ve hoş zevklerden yoksun kalmakta olduğunu anlamışsındır. Günün bundan tatlı bir ânını, yılın bundan hoş bir mevsimini nereden bulacaksın her zaman? Şu erguvan renkli gökyüzünü, kuşların vahşi, ama tatlı cıvıldayışları, ağaçlardan ve çiçeklerden yayılan mis gibi kokular, yükselmekte olan güneşin okşayıcı sıcaklığı, bütün bunlar ve doğanın daha binbir çeşit adsız güzelliği insanın ruhunu gizli bir heyecan dalgasıyle dolduruyor ; ruhun melekeleri de, bu an taze ve canlı olduklarından, bir bahçenin yalnızlığının ve sabahın sessizliğinin uyandırdığı doğal eğilimle bu gibi düşüncelere gayet uygun bir haldedirler. Ama, korkarım, seni düşüncelerinden ayırmış bulunuyorum ; çünkü, bir şey üzerine çok dikkatle eğilmiş gibi bir görünüşün vardı.

HYL. — Doğru, öyle idim ; aynı işi sürdürmeme izin verirsen beni çok sevindirirsin. Ancak, beraberliğinden hiçbir şekilde yoksun kalmak da istemem, çünkü düşüncelerim bir dostla sohbet ederken yalnız başı-

ma olduğum zamana göre çok daha kolay açılıp serpilir. Senden dileğim, üzerinde durduğum düşünceleri sana da açmama izin vermendir.

PHİL. — Hem de seve seve. Sen erken davranıp önüme geçmeseydin eğer, bunu senden ben zaten istiyecektim.

HYL. — Her çağda, ya kendilerini halktan ayırmak özentisiyle, ya da akıl sır ermez başka bir düşünceyle, hiçbir şeye inanmadıklarını ya da dünyada olabilecek en akıl almaz şeylere inandıklarını iddia eden birtakım insanların garip tavırları üzerinde düşünüyordum az önce. Eğer bunların aykırı düşünceleri (paradoxes) ve şüphecilikleri insanlık için sakıncalı bazı sonuçlara yol açmış olmasaydı, buna aldırış edilmiyebilirdi. Fakat, işin zararlı yanı şu ki, daha az boş zamanı olan insanlar, bütün zamanlarını bilgi peşinde harcadıkları farzedilen bu kişilerin bütün şeyler hakkında tam bir bilgisizlik öğrettiklerini, ya da herkesçe kabul edilen sade ve açık ilkelere ters düşen bazı görüşler ileri sürdüklerini görerek, o vakte kadar kutsal sayıp tartışmasız benimsedikleri en önemli hakikatlere karşı şüphe duymak eğilimine kapılacaklardır.

PHİL. — Bazı filozofların yapmacıklı şüpheleri, başka bazılarının da fantezi çeşidinden görüşlerinin (conceits) sakat eğilimleri konusunda seninle tamamen aynı fikirdeyim. Böyle bir düşünce doğrultusunda, son zamanlarda, o kadar ileri gittim ki, onların okullarında edinmiş olduğum yüksek nosyonları bırakıp, âmiyane nosyonlara bağlandım. Namusum hakkı için şu noktayı da belirteyim ki, bu metafizik nosyonlara başkaldırıp sağduyunun ve doğanın açıkça bildirdiklerine belbağladıktan sonra, bilme melekemin (understanding) şaşılacak derecede aydınlandığını ve daha önceleri benim için sırf esrar ve bilmece olan nice nice şeyleri artık kolayca anlıyabildiğimi gördüm.

HYL. — Hakkında işittiğim şeylerden hiçbirinin doğru olmadığını görmekten sevinç duyuyorum.

PHİL. — Aman söyle ne olur, neymiş bunlar?

HYL. — Dün geceki sohbette, insanın aklına gelebilecek en acayip görüşü tutan bir kişi olarak görünmüştün, yani dünyada *maddî cevher* diye bir şey bulunmadığını söylemiştin, demek istiyorum.

PHİL. — Filozofların *maddî cevher* adını verdikleri şeyin var olmadığına ben gerçekten inanıyorum : ancak, bunun saçma ya da septikçe bir şey olduğu bana gösterilecek olursa aynı nedenle bu inancımı da hemen bırakırdım. Ama, şimdiki halde karşı görüşü reddetmem gerektiğini düşünüyorum.

HYL. — Nasıl! *Madde* diye bir şeyin olmadığına inanmaktan daha fantastik, sağduyuya daha ters düşen, ya da daha açık bir şüphecilik belirtisi taşıyan şey olabilir mi?

PHİL. — Ağır ol, sevgili Hylas. Onun var olduğunu savunan senin, böyle bir şey olmadığına inanan benden daha büyük bir şüpheci olduğunu ve de sağduyu karşısına daha çok paradokslar ve terslikler çıkardığını, bu görüşünden daha iyi ne gösterebilir ki?

HYL. — Parçanın bütünden daha büyük olduğuna beni inandırabilirsen, ben de saçmalıktan ve şüphecilikten uzak kalmak için, bu noktada, görüşümden vazgeçmek zorunluluğunu hemen teslim ederim.

PHİL. — Peki öyleyse, incelendikten sonra bu görüşün sağduyuya en uygun ve şüphecilikten en uzak görüş olduğu ortaya çıkarsa, onu benimser misin?

HYL. — Hem de nasıl! Doğada karşılaştığımız en açık şeyler üzerine tartışma açmak istediğine göre, söyliyeceklerini bir kez daha dinlemek isterim.

PHİL. — Senden dileğim şu olacak, Hylas : *şüpheci*'den ne anlıyorsun sen?

HYL. — Her insan ne anlıyorsa ben de onu anlıyorum : her şeyden şüphe eden kimse.

PHİL. — Öyleyse, özel bir konuda şüphesi olmıyan bir kimse, bu konu ile ilgili olarak *şüpheci* sayılamaz.

HYL. — Ben de aynı fikirdeyim.

PHİL. — Acaba şüphe etme bir sorunun olumlu yanını mı, yoksa olumsuz yanını mı tutmaktır?

HYL. — Hiçbirini ; çünkü, ingilizceden anlıyan herkes kesinlikle bilir ki, *şüphe etme* bu ikisi arasında askıda kalma durumunu (a suspense) gösterir.

PHİL. — Şu halde, herhangi bir noktayı inkâr eden bir kimsenin, onu aynı derecede güvenle tasdik eden bir kimseden daha çok şüphe ettiği söylenemez.

HYL. — Doğru.

PHİL. — Bu nedenle, onun, böyle bir inkâr dolayısıyle, başka birisinden daha *şüpheci* olduğu söylenemez.

HYL. — Kabul.

PHİL. — Öyleyse Hylas, senin tasdik ettiğini, yani maddenin varlığını, inkâr ettiğim için nasıl olur da bana şüpheci gözüyle bakarsın? Çünkü, sen ne dersen de, sen tasdikinde ne kadar kesinsen, ben de inkârımda o kadar kesinim.

HYL. — Dur hele, Philonous, tanımımda biraz ileri gittim galiba, ama insan tartışma sırasında attığı her yanlış adım üzerinde direnmemeli. Gerçi, *şüpheci* her şeyden şüphe eden kimsedir, dedim ; ama, buna : ya da şeylerin gerçekliğini ve hakikiliğini inkâr eden kimsedir, kaydını da eklemem gerekirdi.

PHİL. — Hangi şeylerin? Bilimlerdeki ilkelerin ve teoremlerin mi demek istiyorsun? Ama, bildiğin gibi, bunlar evrensel zihinsel nosyonlardır ve dolayısıyle, maddeden bağımsızdırlar ; bu yüzden bunun inkârı, onların da inkâr edilmesini gerektirmez.

HYL. — Buna bir diyeceğim yok. Ama, başka şey-

ler de yok mu? Duyulara güvenmemek, duyulur şeylerin gerçek varlığını inkâr etmek, ya da onlar hakkında bir şey bilmiyormuş gibi davranmak konusunda ne dersin? Bu da bir insana *şüpheci* denilmesine yetmez mi?

PHİL. — Öyleyse, duyulur şeylerin gerçekliğini hangimizin inkâr ettiğini, ya da hangimizin onlar hakkında büyük bir bilgisizlikle yargılar verdiğini incelememiz gerekecektir ; çünkü, eğer söylediklerini doğru anlıyabildiysem, böyle birinin en büyük *şüpheci* sayılması gerekir.

HYL. — Benim de istediğim bu.

PHİL. — Duyulur şeyler'den neyi anlıyorsun sen?

HYL. — Duyular (senses) aracılığıyla algılanan (perceived) şeyleri anlıyorum. Başka neyi anlıyabileceğimi sanıyorsun?

PHİL. — Bağışla beni, Hylas, nosyonlarını açık seçik kavramak istiyorsam, araştırmamızı çok daha kısaltabileceğini düşündüğüm için istiyorum bunu. Şimdi şu soruyu sormama izin ver : yalnızca duyularla doğrudan doğruya algılanan şeyler mi *duyulur* şeylerdir? Yoksa dolaylı olarak algılanan, ya da başka şeylerin araya girmesi olmadan algılanamıyan şeylere mi asıl *duyulur* şeyler denilebilir?

HYL. — Sözünü yeterince anlıyamadım.

PHİL. — Bir kitap okurken doğrudan doğruya algıladıkların harflerdir; fakat dolaylı olarak, ya da bunlar aracılığıyle zihnimde (mind) Tanrı, erdem, doğruluk, vb. nosyonları doğar. Harflerin hakikaten duyulur şeyler olduklarında, ya da duyu ile algılandıklarında hiçbir şüphe olamaz ; ama, bunların zihnimde uyandırdıkları şeyleri de yine böyle sayıp saymadığını bilmek isterim.

HYL. — Elbette hayır. Kendileriyle indî (arbitrary) bir bağlantı halinde oldukları duyulur işaretler (marks) tarafından zihinde uyandırılmış ya da belirtil-

miş olsalar bile, *Tanrı*'nın ya da *Erdem*'in duyulur şeyler olduklarını düşünmek saçma olur bence.

PHİL. — Şu halde, *duyulur şeyler* derken yalnızca duyu ile doğrudan doğruya algılanan şeyleri kastettiğin anlaşılıyor.

HYL. — Doğru.

PHİL. — Öyleyse, bak bundan ne çıkar : gökyüzünün bir kısmını kırmızı, öbür kısmını ise mavi görüyorum ve aklım bundan gayet açık olarak bu renk değişikliğinin bir nedeni olması gerektiği sonucuna varıyor. Şimdi, bu nedenin de duyulur bir şey, ya da görme duyusu ile algılanan bir şey olduğu söylenebilir mi, ne dersin?

HYL. — Söylenemez derim.

PHİL. — Gene bunun gibi, çeşit çeşit sesler işittiğim halde, bu seslerin nedenlerini de işittiğimi söyliyemem.

HYL. — Söyliyemezsin.

PHİL. — Yine, bir şeyin sıcak ve ağır olduğunu dokunma duyumla algıladığım zaman, onun sıcaklığının ve ağırlığının nedenini de duyduğumu söylemem ne doğru, ne de yerinde bir şey olur.

HYL. — Bu türlü sorunlara daha fazla girmek istemem ; onun için, toptan bir defa şunu söyliyeceğim : *duyulur şeyler*'den benim anladığım sırf, duyu ile algılanan şeylerdir ; ve doğrusu şudur ki, duyular algıladıkları her şeyi daima doğrudan doğruya algılarlar : çünkü, onlar hiçbir zihinsel çıkarsama (inference) yapmazlar. Bu yüzden, sonuçlardan (effects) ve görünüşlerden (apearances) — ki duyu ile algılanan yalnız bunlardır — nedenler ya da vesileler çıkarmak tamamen aklın işidir.

PHİL. — Öyleyse, şu noktada anlaşmaya vardık : *duyulur şeyler*, yalnızca duyular tarafından doğrudan

doğruya algılanan şeylerdir. Şimdi, yine söyle bana : biz, görme duyusu ile ışıktan, renklerden, şekillerden ; işitme duyusu ile seslerden; tatma duyusu ile tatlardan; koklama duyusu ile kokulardan; dokunma duyusu ile dokunulabilir niteliklerden başka bir şeyi doğrudan doğruya algılayabilir miyiz?

HYL. — Algılayamayız.

PHİL. — Bundan şu anlaşılıyor ki, eğer duyulur niteliklerin tümünü ortadan kaldırırsanız, ortada duyulur bir şey de kalmaz.

HYL. — Kabul.

PHİL. — Öyleyse, duyulur şeyler, çeşitli duyulur niteliklerden, ya da duyulur nitelik bileşimlerinden başka bir şey değildir.

HYL. — Değildir.

PHİL. — Demek ki, sıcaklık duyulur bir şeydir.

HYL. — Elbette.

PHİL. — Duyulur şeylerin gerçekliği algılanmış olmaktan mı ibarettir? Yoksa, algılanan varlıklarından ayrı, yani zihin ile hiçbir bağlantısı olmayan bir şey midir?

HYL. — *Var olmak (to exist)* başka şeydir, *algılanmış olmak* başka şey..

PHİL. — Ben yalnızca duyulur şeylerden söz ediyorum ; ve bunların gerçek varlığından, zihin dışında ve algılanmış olmalarından ayrı bir varlığı (subsistence) anlayıp anlamadığını öğrenmek istiyorum.

HYL. — Şeyler'in algılanmalarından ayrı (distinct), bununla hiçbir ilgisi bulunmayan mutlak bir gerçek varlığı anlıyorum.

PHİL. — Öyleyse, gerçek bir varlık olarak kabul edilirse, sıcaklığın zihin dışında var olması gerekir.

HYL. — Öyle gerekir.

PHİL. — Şimdi söyle bakayım, Hylas, bu gerçek

varlık bizim algıladığımız bütün sıcaklık dereceleri için aynen söz konusu mudur? Yoksa onu bazı dereceler için kabul, bazı dereceler için reddetmemizi gerektiren bir neden var mıdır? Eğer varsa bu nedeni lûtfen bana açıklar mısın?

HYL. — Duyu ile hangi derecede sıcaklık algılarsak algılayalım, bu sıcaklığın kendisine vesile (occasion) olan nesnede var olduğundan emin olabiliriz.

PHİL. — Ne! hem en yüksek derecesinin, hem de en düşük derecesinin mi?

HYL. — Söylediğim gibi, her ikisi için de neden açıkça birdir : her ikisi de duyu ile algılanmıştır ; şu var ki, yüksek derecedeki sıcaklık daha duyarlı bir şekilde algılanır ; dolayısıyle, aralarında bir fark varsa, o da daha yüksek derecede bir sıcaklığın gerçek varlığından, daha düşük derecedeki bir sıcaklığın gerçek varlığına, oranla daha çok emin olmamızdır.

PHİL. — Peki, çok şiddetli ve yakıcı sıcaklık derecesi pek büyük bir acı doğurmaz mı?

HYL. — Kim aksini söyleyebilir ki bunun?

PHİL. — Peki, algılanmayan bir şey acı ya da haz meydana getirebilir mi?

HYL. — Getiremez elbette.

PHİL. — Peki, senin o maddî cevherin duyusuz bir varlık mıdır, yoksa duyu ve algıgücü ile donatılmış bir varlık mı?

HYL. — Duyusuzdur, şüphesiz.

PHİL. — Öyleyse, onun acı duyması söz konusu olamaz.

HYL. — Hiçbir şekilde.

PHİL. — Şu halde. o, duyu ile algılanan en büyük sıcaklığı dahi duymaz ; oysa, senin de kabul ettiğin gibi, bu hiç de öyle küçük bir acı değildir.

HYL. — Kabul ediyorum.

PHİL. — Peki, senin şu dış nesnene nediyelim o zaman, maddî bir cevher midir bu, yoksa değil midir?

HYL. — Duyulabilir birtakım nitelikleri olan maddî bir cevherdir.

PHİL. — Öyleyse, onda büyük bir sıcaklık nasıl bulunabilir? Çünkü bunun maddî bir cevherde bulunamıyacağını sen kendin söylüyorsun. Bu noktayı bana aydınlatmanı isterdim.

HYL. — Dur hele Philonous. Şiddetli sıcağı acıya bağlarken korkarım biraz ileri gittim. Daha doğrusu, şöyle demeliydim : acı sıcaktan ayrı bir şeydir, onun sonucu ya da etkisidir.

PHİL. — Elini ateşin yanına tuttuğun zaman, tek bir basit duyum mu algılarsın, yoksa iki ayrı duyum mu?

HYL. — Tek bir basit duyum elbette.

PHİL. — Sıcaklık doğrudan doğruya algılanmış değil midir?

HYL. — Öyledir.

PHİL. — Ya acı?

HYL. — Doğru, o da öyle.

PHİL. — Her ikisinin de aynı zamanda ve doğrudan doğruya algılandığı ve ateşin seni bir tek basit, ya da bileşik olmayan fikir (idea) ile etkilediği göz önüne alınınca, bundan, bu aynı basit fikrin hem doğrudan doğruya algılanan şiddetli sıcaklık, hem de acı olduğu ortaya çıkar. Şu halde, doğrudan doğruya algılanan şiddetli sıcaklık özel bir çeşit acıdan ayrı bir şey olamaz.

HYL. — Görünüşe göre öyle.

PHİL — Yine bir dene bakalım, Hylas, acısız ya da hazsız şiddetli bir duyum tasavvur edebiliyor musun?

HYL. — Edemiyorum.

PHİL. — Ya da özel bir sıcaklık, soğukluk, tad, koku, vb. fikrinden soyutlanmış, genel anlamda bir

duyulur acı ya da haz fikri meydana getirebilir misin zihninde, bir dene bakalım?

HYL. — Meydana getiremiyeceğimi anlıyorum.

PHİL. — Öyleyse, bundan, duyulur acının, belli bir şiddet derecesindeki duyum ya da fikirlerden ayrı bir şey olmadığı sonucu çıkmaz mı?

HYL. — Aksi öne sürülemez. Doğrusunu söylemek gerekirse, büyük bir sıcaklığın, onu algılayan zihnin dışında var olabileceğinden şüphe etmeye başladım.

PHİL. — Ne dedin? Tasdikle inkâr arasındaki o *septik* askı durumuna mı düştün yoksa?

HYL. — Bu konuda kesinliğe vardım, sanırım. Çok şiddetli ve acı verici bir sıcaklık zihin olmadan var olamaz.

PHİL. — Öyleyse, sana göre, onun gerçek bir varlığı da olamaz.

HYL. — Kabul ediyorum.

PHİL. — Şu halde, doğada gerçek olarak sıcak bir cismin bulunmadığı kesindir.

HYL. — Ben, cisimlerde herhangi bir gerçek sıcaklığın varlığını inkâr etmedim ; sadece, şiddetli gerçek sıcaklık diye bir şeyin olmadığını söyledim.

PHİL. — Ama, daha önce de her derecede sıcaklığın aynı ölçüde gerçek olduğunu, ya da arada bir fark varsa bunun daha fazla sıcak olanın, daha az sıcak olandan daha şüphesizce gerçek olmasından ibaret olduğunu söylememiş miydin?

HYL. — Doğru, söylemiştim. Ama, bunun nedeni o zaman bunlar arasındaki farkı göremememdi. Şimdi artık bunu açıkça görüyorum. Şöyle ki : şiddetli bir sıcaklık acılı bir duyumun özel bir cinsinden başka bir şey olmadığına, acı da algılayan bir varlıktan başka bir yerde var olamıyacağına göre, bundan, hiçbir şiddetli sıcaklığın algı gücü olmayan bir cisimsel (corporeal) cevherde gerçekten var olamıyacağı sonucu çı-

kar. Ama, bu da böyle bir cevherde düşük derecedeki bir sıcaklığın varlığını inkâr etmemiz için bir neden değildir.

PHİL. — Fakat, sırf zihinde var olan bu sıcaklık derecelerini, onsuz var olanlardan nasıl ayırdedebiliriz?

HYL. — Bu güç bir iş değil. Bildiğin gibi, en küçük bir acı bile algılanmadan var olamaz. Bu yüzden, acıyı doğuran sıcaklığın derecesi ne olursa olsun, o ancak zihin içinde var olabilir. Sıcaklığın bütün öteki derecelerine gelince, onlar hakkında da aynı şeyi düşünmek zorunda değiliz hiç bir şekilde.

PHİL. — Sanırım, daha önce şunu kabul etmiştin : algı gücü olmayan hiçbir varlık ne haz duyabilir, ne de acı demiştin.

HYL. — Evet, dedim.

PHİL. — Peki, ılıklık, ya da rahatsızlığa yol açan sıcaklığın daha hafif bir derecesi haz değil midir?

HYL. — Ya ne olacaktı?

PHİL. — Öyleyse, o da zihin dışında, herhangi bir algılamayan cevherde ya da maddede var olamaz.

HYL. — Öyle görünüyor.

PHİL. — Öyle olduğuna göre, sıcaklığın acı veren dereceleri de, vermeyen dereceleri de ancak düşünen bir cevherde bulunabilir. Peki, buna dayanarak, dış cisimlerin herhangi bir sıcaklık derecesine sahip olmalarına mutlak olarak imkân olmadığı sonucuna varabilir miyiz?

HYL. — Müsaade et ; tekrar düşündüğümde ılıklığın bir haz, yüksek derecedeki bir sıcaklığın da bir acı olduğunu pek öyle apaçık görmediğimi söylemeliyim.

PHİL. — Ben sıcaklığın bir acı olduğu kadar, ılıklığın da büyük bir haz olduğunu iddia etmiyorum. Fakat, bu hazzın küçük bir haz olduğunu bile kabul etsek, bu yine de benim çıkardığım sonucu haklı gösterir.

HYL. — En iyisi ona uyuşukluk (indolence) demektir ; görünüşe göre, o, acı ile hazzın her ikisinden de yoksunluktan başka bir şey değildir. Böyle bir durum, ya da nitelik düşünmiyen bir cevherde pekâlâ bulunabilir ; umarım, sen de bunu reddetmezsin.

PHİL. — Mademki, ılıklığın ya da sıcaklığın hafif bir derecesinin haz olmadığında diretmeye kararlısın, seni ikna etmek için kendi duyularına başvurmaktan başka çare kalmıyor. Peki, soğukluk hakkında ne düşünüyorsun?

HYL. — Sıcaklık hakkında ne düşünüyorsam onu.. Soğuğun şiddetli bir derecesi acıdır ; çünkü, çok büyük bir soğukluk duymak, büyük bir rahatsızlık algılamaktır : öyleyse, o da zihinsiz var olamaz ; öte yandan, sıcaklığın düşük derecelisi olduğu gibi, soğukluğun da düşük derecelisi vardır.

PHİL. — Şu halde, bize değdikleri zaman orta derecede bir sıcaklık algıladığımız bu cisimlerin, kendilerinde soğukluk taşıdıklarını düşünmek gerekir.

HYL. — Evet, doğru.

PHİL. — Bir insanı zorunlu olarak saçmalığa sürükleyen bir doktrin doğru olabilir mi?

HYL. — Şüphesiz olamaz.

PHİL. — Tek ve aynı bir şeyin aynı zamanda hem soğuk, hem de sıcak olabileceğini düşünmek saçmalık değil midir?

HYL. — Saçmalıktır.

PHİL. — Şimdi diyelim ki, ellerinden biri sıcak, öteki soğuktur. Ortalama sıcaklıkta bir su kabına iki elini birden daldırdın. Kaptaki su bir eline soğuk, öteki eline sıcak gelmiyecek mi?

HYL. — Gelecek.

PHİL. — Öyleyse, senin ilkelerine göre, gerçekte suyun aynı zamanda hem sıcak, hem de soğuk olduğu

sonucunu çıkarman, yani kendi ikrarınla bir saçmalığa inanman gerekmez mi?

HYL. — Ne saklıyayım, bana da öyle geliyor.

PHIL. — Sonuç olarak, bizzat ilkelerinin yanlış olduğu anlaşılıyor, çünkü doğru bir ilkenin insanı bir saçmalığa götürmiyeceğini sen kendin kabul etmiştin.

HYL. — Onu bunu bırak şimdi, *ateşte sıcaklık yoktur* demekten daha saçma bir şey olabilir mi?

PHIL. — Konuyu biraz daha açalım. Söyle bana, kesinlikle birbirine benzer iki durumda her ikimizin de aynı yargıya varmamız gerekir mi, gerekmez mi?

HYL. — Gerekir elbet.

PHİL. — Bir iğne parmağına battığı zaman etinin liflerini yarıp bölmez mi?

HYL. — Böler.

PHIL. — Parmağını ateş yaksa, daha fazla bir şey yapar mı?

HYL. — Yapmaz.

PHİL. — Demek oluyor ki, sen ne iğnenin yol açtığı duyumun kendisi hakkında hüküm veriyorsun, ne de iğnede bulunabilecek buna benzer bir şey hakkında. Şimdi kabul ettiğin hususa göre, sen ateşin yol açtığı duyuma, ya da ateşte bulunabilecek buna benzer herhangi bir şeye dair hüküm veremezsin.

HYL. — Peki, böyle olması gerektiğine göre, bu noktayı kabul etmeye razı oluyorum ve sıcaklıkla soğukluğun yalnızca zihnimizde bulunan duyumlar olduklarını onaylıyorum : ama, yine de dış şeylerin gerçekliğini güvenceye almaya yetecek kadar nitelik kalıyor geride.

PHİL. — Peki, Hylas, diğer bütün duyulur nitelikler için de durumun aynı olduğu ; bunların da sıcaklık ve soğukluktan hiç de geri kalmıyacak bir şekilde, zihin dışında var sayılamayacakları anlaşılacak olursa, buna ne dersin?

HYL. — O zaman muradına ermiş olursun gerçekten, ama ben bunu ispatlıyabileceğini hiç ummuyorum.

PHIL. — Öyleyse, bunları sırasıyle inceliyelim. tat duyuları (tastes) konusunda ne düşünüyorsun, bunlar zihnin dışında var mıdır, yok mudur?

HYL. — Aklı başında bir adam şekerin tatlı, pelinin acı olduğunu bildiren duyularından şüphe edebilir mi?

PHİL. — Bana söyler misin, Hylas, tatlı bir tat hazzın özel bir türü, ya da haz veren bir duyum mudur, yoksa değil midir?

HYL. — Evet öyledir.

PHİL. — Peki acılık da bir çeşit rahatsızlık ya da elem midir?

HYL. — Evet öyledir.

PHİL. — Şeker ya da pelin zihnin dışında bulunan, düşünme gücü olmayan cisimsel (corporeal) cevherler ise, tatlılık ve acılık, haz ve elem bunlarla nasıl bağdaşır.

HYL. — Hele bir dur, Philonous, bütün bu süre içinde beni neyin yanılttığını şimdi anlamaya başlıyorum. Galiba sıcaklığın ve soğukluğun, tatlılığın ve acılığın, hazla elemin özel çeşitleri olup olmadıklarını sormuştun ; ben de bunu hemen : evet öyledirler, diye cevaplandırmıştım. Oysa şöyle bir ayrım yapmak gerekir bence : bu nitelikler bizce algılanmış olmak itibariyle haz ya da acıdırlar, yoksa dış şeylerde bulunmaları dolayısıyle değil. Bu yüzden, ateşte sıcaklık, şekerde tatlılık olamaz gibi bir sonuca kesinlikle varamayız. Yalnızca, bizce algılandıkları şekilde sıcaklık ve tatlılık, ateşte ve şekerde yoktur, diyebiliriz. Buna ne dersin?

PHİL. — Bizim tartışmamızı ilgilendirmez, derim. Bizim tartışmamız tamamen duyulur şeylerle ilgilidir ; ve sen bu şeyleri, *duyularımızla doğrudan doğruya algıladığımız şeyler* olarak tanımlamıştım. Bunlardan farklı

olarak, daha başka hangi niteliklerden söz edersen et, onlar hakkında benim bildiğim bir şey olmadığı gibi, üstelik onların bu tartıştığımız konu ile hiçbir ilgisi de yoktur. Sen belki algılayamadığımız bazı nitelikler keşfettiğini ve duyulur olmayan bu niteliklerin ateşte ve şekerde bulunduklarını iddia edersin, ama ele aldığımız konuda bunun ne işe yarayacağını ben anlamıyorum. Şimdi bir kere daha söyle bakayım : sıcakla soğuğun, tatlıyla acının (duyularla algılanan nitelikleri gösterir anlamda) zihin dışında bulunduklarını kabul ediyor musun, etmiyor musun?

HYL. — Diretmenin bir işe yaramıyacağını anlıyorum ; bu yüzden, o adı geçen nitelikler üzerinde durmaktan vazgeçiyorum. Ne var ki, bence, şekerin tatlı olmadığını söylemek de pek acayip bir şey.

PHİL. — Daha çok tatmin olman için şu noktaya da dikkatini çekmek isterim : başka bir zaman tatlı olan bir şey, rahatsız bir damağa acı gelebilir. Sonra, farklı kişilerin aynı bir yiyecekten ayrı ayrı tatlar aldıkları açıkça bilinen bir şeydir ; öyle ki, bir insan bir şeyden hoşlanırken, bir başkası aynı şeyden tiksinti duyabilir. Eğer tat gerçekten yiyeceğin içinde bulunan bir şey olsaydı, böyle olur muydu?

HYL. — Bunun nasıl olduğunu ben de bilmiyorum doğrusu.

PHİL. — İkinci olarak kokuları ele alalım. Tat hakkında söylenmiş olanların bunlara da uyup uymadığını bilmek isterdim. Bunlar da hoş ya da hoş olmıyan birtakım duyumlar değil midir?

HYL. — Öyledir.

PHİL. — Peki, o zaman, onların da algı gücü olmayan bir şeyde var olmalarını mümkün görebiliyor musun?

HYL. — Nasıl görürüm.

PHİL — Ya da, pislik ve muzahrafatın, bunları

büyük bir zevkle yiyen kaba hayvanları, aynen bizim onlarda algıladığımız kokularla etkilediğini düşünebilir misin?

HYL. — Hiçbir zaman.

PHİL. — Öyleyse, yukarıda söylediğimiz bütün nitelikler için olduğu gibi, kokular için de algılayan bir cevher ya da zihin dışında var olamıyacaklarını söyliyebilir miyiz?

HYL. — Söyliyebiliriz, sanırım.

PHİL. — Peki, seslere gelince, onlar hakkında ne demeli : bunlar dış objelerde gerçek olarak yer alan (inherent) ilinekler (accidents) midir, değil midir?

HYL. — Seslerin, sedalı (sonorous) cisimlerin özüne dahil (inherent) olmadıkları şuradan da bellidir ki, bir pompa ile havası boşaltılmış bir kavanozun içindeki bir çıngırak çalındığı zaman, bunun dışarıya ses vermediği görülür. Dolayısıyle, havanın ses âmili (subject of sound) olarak düşünülmesi gerekir.

PHİL. — Bunun nedeni nedir?

HYL. — Çünkü, havada herhangi bir hareket olduğu zaman, havanın hareketiyle orantılı olarak büyük ya da küçük bir ses algılarız ; eğer havada böyle bir hareket olmazsa, hiçbir ses işitmeyiz.

PHİL. — Ancak havada bir hareket olduğu zaman bir ses işitebileceğimizi kabul etsek bile, senin bundan sesin kendisinin de havada olduğu sonucunu nasıl çıkardığını ben yine anlıyamıyorum.

HYL. — *Ses* duyumunu (sensation) zihinde yaratan, işte bu dış havadaki hareketin kendisidir ; Çünkü, kulağın zarına vurarak bir titreşime yol açar ; bu da işitme sinirleriyle beyine iletildiğinden, ruh (soul) böylece *ses* adı adı verilen duyumla etkilenmiş olur.

PHİL. — Ne dedin? Demek ki, ses bir duyum, öyle mi?

HYL. — Demek istediğim, ses, bizce algılanmak itibarıyle, zihinde özel bir duyumdur.

PHIL. — Zihin dışında herhangi bir duyum olabilir mi?

HYL. — Olamaz, elbette.

PHIL. — Eğer sen *hava* kelimesiyle, algı dışında var olan duyusuz bir cevheri anlıyorsan, o zaman ses bir duyum olarak havada nasıl bulunabilir?

HYL. — Philonous, bizce algılanan sesle, kendi başına (kendinde) sesi, ya da (bu da aynı şeydir) doğrudan doğruya algıladığımız sesle bizim dışımızda var olan sesi birbirinden ayırmalısın. Nitekim, birincisi özel bir duyumdur, ikincisi ise sırf havada titreşim ya da dalga çeşidinden bir harekettir.

PHİL. — Aynı ayrımı, daha önce, benzer bir durumda yaptığında, vermiş olduğum cevapla ortadan kaldırmış olduğumu sanıyorum. Her neyse, üstünde fazla durmaya gerek yok ; sen bana şunu söyle bakayım : sesin hareketten başka bir şey olmadığına gerçekten emin misin?

HYL. — Eminim.

PHİL. — Öyleyse, gerçek ses diye ne varsa, doğru olarak, harekete atfedilebilir.

HYL. — Atfedilebilir.

PHİL. — Ama, o zaman, *hareket*'ten *yüksek, hoş, tiz,* ya da *kalın* bir şeyden söz eder gibi söz edilecektir ki, akıl kârı mıdır bu?

HYL. — Kafana koymuşsun bir kere, ille de ters anlıyacaksın beni. İlineklerin ve tavırların yalnızca duyulur sese, ya da herkesçe bilinen anlamıyle *ses*'e ait oldukları; az önce de söylediğim gibi, havanın belli bir hareketinden başka bir şey olmayan gerçek ve felsefî anlamdaki *ses*'e ait olmadıkları apaçık görülmüyor mu?

PHİL. — Şimdi, anlaşılan iki türlü ses var, biri avamca ya da işitilen ses, öteki felsefî ve gerçek ses.

HYL. — Tamam, öyle.

PHİL. — Ve bu ikinci ses hareketten ibaret.

HYL. — Böyle olduğunu daha önce de söylemiştim.

PHİL. — Şimdi, söyle bakalım, Hylas, sence hareket fikri duyularımızdan hangisine aittir : işitme duyusuna mı?

HYL. — Yo, yo, hiç de değil, görme ve dokunma duyusuna aittir.

PHİL. — Öyleyse, gerçek sesler *görülebilir* ya da *hissedilebilir*, ama hiçbir zaman *işitilemez.*

HYL. — Bana bak, Philonous, gönlün dilerse benim görüşümle alay edebilirsin, ama gerçeği değiştirmez bu. Doğrusu, çıkardığın bu sonuçlar pek garip görünüyor bana : ne var ki, senin de bildiğin gibi, herkesin konuştuğu dil, halk adamı (vulgar) tarafından, halk adamı kullansın diye yapılmıştır ; bu yüzden, tam felsefî nosyonlara ters düşer, uygun görünmezse, buna şaşmamak gerekir.

PHİL. — Demek öyle ha? İnan bana, düşünüyorum da hani az şey kazanmış değilim ; çünkü, herkesin kullanıp benimsediği sözlerden (phrases) ve görüşlerden sen de çok az ayrılıyorsun ; araştırmamızın esas kısmı, hangimizin nosyonlarının herkesin gittiği yoldan daha uzak olduğunu ve sağduyuya (general sense) daha ters düştüğünü incelemektir. Ama, sen *gerçek seslerin hiçbir zaman işitilmediklerini* ve bunlara ait fikirlerin işitme'den ayrı bir duyu ile elde edildiklerini söylerken, bunun felsefî paradokstan başka bir şey olmadığını düşünebiliyor musun? Ve bunda doğaya ve şeylerin hakikatine aykırı bir taraf yok mu?

HYL. — Açıkça söylemek gerekirse, bu beni pek sarsmıyor. Daha önce de birçok görüşlerini kabul ettiğim gibi. seslerin de zihin dışında hiçbir gerçek varlıkları olmadığını kabul etmem gerekir.

PHİL. — Renkler için de durumun aynı olduğunu teslim etmekte güçlük çıkarmazsm sanırım.

HYL. — Bağışla, ama renkler için durum çok başka. Onları objelerin üzerinde görmemizden daha açık bir şey var mı?

PHİL. — Senin sözünü ettiğin objeler, zihnin dışında var olan cisimsel (corporeal) cevherlerdir, sanırım.

HYL. — Evet, onlardır.

PHİL. — Ve hakikî ve gerçek renkler de bunların özündedir öyle mi?

HYL. — Gözle görülebilen her obje, onda bizim gördüğümüz rengi taşır.

PHİL. — Nasıl! Bizim görme ile algıladığımızdan başka bir görülebilen şey var mıdır?

HYL. — Yoktur.

PHİL. — Duyularımızla bir şeyi doğrudan doğruya olmaksızın algılayabilir miyiz?

HYL. — Aynı şeyi kaç defa tekrarlamam gerekecek sana? Söylüyorum işte, algılayamayız.

PHİL. — Sabırlı ol, aziz Hylas'cığım ; ve bana bir kere daha söyle bakayım : duyulur nitelikler dışında, duyu ile doğrudan doğruya algılanan bir şey var mıdır, yok mudur? Gerçi olmadığını ileri sürdüğünü biliyorum ; ama, şimdi hâlâ aynı görüşte olup olmadığını öğrenmek istiyorum.

HYL. — Aynı görüşteyim.

UHİL. — Öyleyse, lûtfen söyle :senin cisimsel cevherin duyulur bir nitelik midir, yoksa duyulur niteliklerden oluşan bir şey midir?

HYL. — Ne biçim soru bu! Onun böyle olduğunu kim düşünebilir ki?

PHİL. — Sormamın nedeni şu : gözle görülebilir her obje bizim *kendisinde gördüğümüz renge sahiptir*, derken gözle görülebilir objeleri maddî cevherler haline sokuyorsun. Bu da, ya maddi cevherler duyulur ni-

teliklerdir, ya da görme ile algılanan duyulur niteliklerden ayrı olarak daha başka bir şey vardır, anlamına gelir : fakat, bu noktada daha önce aramızda anlaşmış olduğumuza ve sen hâlâ aynı görüşte olduğuna göre, senin maddî cevherinin duyulur niteliklerden ayrı bir şey olmadığı açıkça ortaya çıkar.

HYL. — Sen istediğin kadar saçma sonuçlar çıkarabilir ve en açık şeyleri birbirine karıştırmaya kalkışabilirsin ; ama, duyularım dışında beni hiçbir zaman ikna edemezsin. Ben ne demek istediğimi açıkça biliyorum.

PHİL. — Bunu bana da anlatmanı istiyorum. Fakat, sen o maddî cevher nosyonunun incelenmesine istekli olmadığına göre, bu nokta üzerinde daha fazla durmıyacağım. Ama, hiç olmazsa, şunu lûtfen söyle bana : hep birlikte gördüğümüz renkler dış objelerde aynen mi, yoksa başka bir biçimde mi bulunurlar?

HYL. — Aynen.

PHİL. — Ne! Şu uzaklardaki bulutlarda gördüğümüz güzel kırmızı ve erguvan renkleri gerçekten onlarda bulunuyor demek? Yoksa, onların kendisinde koyu bir sis ya da buhar şeklinden başka bir şey olduğunu mu düşünüyorsun?

HYL. — İtiraf etmek gerek ki, Philonous, bu renkler uzaktan görüldüğü gibi bulutlarda gerçekten mevcut değildir. Sırf zahirî (appearant, görünüşe ait) renklerdir onlar.

PHİL. — Zahirî mi diyorsun onlara? Peki bu zahirî renkleri gerçek renklerden nasıl ayıracağız?

HYL. — Çok kolay. Sırf uzaktan görünen, biraz yanına yaklaşınca yok oluveren renkler zahirî sayılmalıdır.

PHİL. — En yakından ve en tam bir inceleme sonunda ortaya çıkanları da gerçek renkler saymak gerekecektir sanırım.

HYL. — Tamam, öyle.

PHİL. — Peki, en yakından ve en tam inceleme mikroskopla mı, yoksa çıplak gözle mi yapılacak?

HYL. — Mikroskopla elbette.

PHİL. — Ama, mikroskop bir objedeki renkleri çıplak gözle algılanandan daha başka gösterir. Sonra, istediğimiz derecede büyülten mikroskoplarımız olduğu takdirde, bunlarla bakılacak herhangi bir objenin, çıplak göze göründüğü gibi, aynı renklerle, görülmiyeceği muhakkaktır.

HYL. — Peki, bütün bunlarla nereye varmak istiyorsun? Objelerde gerçekten ve doğal olarak hiçbir renk bulunmadığını iddia edemezsin ; çünkü, bunlar yapma usullerle değiştirilebilir ya da yok edilebilirler.

PHİL. — Senin kendi ikrarlarından açıkça şu sonuca varılabilir sanırım : çıplak gözle gördüğümüz bütün renkler, tıpkı bulutların üzerindekiler gibi, sadece zahirî renklerdir ; çünkü, bir mikroskopla olduğu gibi, daha yakından yapılacak sıkı bir muayenede kaybolmaktadırlar. Savunma yollu söylediklerine gelince, sana şunu sormak isterim : bir objenin gerçek ve doğal durumu çok keskin ve nüfuzlu (piercing) bir görüşle mi daha iyi anlaşılır, yoksa daha az keskin bir görüşle mi?

HYL. — Birincisiyle, şüphesiz.

PHİL. — Mikroskopların görmeyi daha nüfuzlu kıldığını ve objeleri doğal olarak en ince keskinlikle donatılmış bir gözle görünecekleri şekilde gösterdiğini optik biliminden açıkça öğrenmiyor muyuz?

HYL. — Evet, öyle.

PHİL. — Şu halde, mikroskopta görünüşün, şeylerin gerçek doğasını, ya da kendi başına ne olduğunu en iyi şekilde ortaya çıkardığını düşünmek gerekir. Bu yüzden, onun aracılığıyle algılanan renkler, başka yolla algılananlardan daha gerçek ve doğrudur.

HYL. — Söylediklerinin doğru bir yanı olduğunu itiraf ederim.

PHİL. — Bundan başka, doğa tarafından, küçüklükleri yüzünden bizim gözlerimizden kaçan şeyleri algılayabilecek güçte göz yapısına sahip kılınmış hayvanların varlığı da yalnızca mümkün değil, apaçık ortadadır. Büyülteçlerle algılanan o akıl almaz derecede küçük hayvanlar hakkında ne düşünüyorsun? Bütün bu hayvanların kör olduklarını mı farzedeceğiz? Ya da eğer görebiliyorlarsa, görmelerinin, diğer hayvanların hepsinde olduğu gibi, varlıklarını zararlı şeylerden korumakta aynı yararı sağlamadığı düşünülebilir mi? Eğer sağlıyorsa, onların kendi bedenlerinden daha küçük parçacıkları görmeleri gerektiği ve bu görme gücünün, her objede, bizim duyularımıza çarpandan apayrı bir görüntüyü onlara sunacağı apaçık değil midir? Bizim kendi gözlerimiz bile objeleri bize her zaman aynı tarzda göstermez. *Sarılık* hastalığında her şeyin sarı göründüğü herkesçe bilinir. Bu nedenle, gözlerinde bizimkilerden apayrı bir dokuya rastladığımız ve vücutları çeşitli hıltlarla (humours) dolu hayvanların, her objede, bizim gördüğümüz renklerin aynını görmemesi pek muhtemel değil midir? Ve bütün bunlardan tüm renklerin aynı derecede zahirî oldukları ve bizim algıladıklarımızdan hiçbirinin bizim dışımızda bulunan bir objenin özünde gerçek olarak yer almış olmadığı sonucu çıkmaz mı?

HYL. — Çıkar.

PHİL. — Renkler, dış cisimlerin özünde saklı olarak bulunan gerçek hassalar ya da duygulanımlar (affections) olduğu takdirde, cisimlerin yapılarında bir değişiklik olmadan herhangi bir başkalaşmaya (alteration) uğrayamazlar. Bunu da göz önünde tutarsan, ortada şüphe edecek bir nokta kalmaz. Ama, şey'in kendisinde hiçbir başkalaşma olmadığı halde, sırf bir mik-

roskopun kullanılması, gözün hıltında meydana gelen bir değişme, ya da mesafenin farklılaşması ile bir objenin renklerinin ya değişeceği, ya da büsbütün kaybolacağı yukarıda söylenenlerden açıkça anlaşılmıyor mu? Dahası var. Diğer bütün şartlar olduğu gibi kalıp, sırf durumları değiştiği zaman bile bazı objeler göze yine ayrı ayrı renkler gösterirler. Bir objeye değişik şiddette ışıklar altında bakıldığında da aynı şey olur. Sonra, aynı objelerin mum ışığında başka, gün ışığında başka göründüklerini bilmeyen var mıdır? Bunlara bir de prizma deneylerini ekle : prizma, ışığın heterojen ışınlarını birbirinden ayırarak bir objenin rengini başkalaştırır ve en beyaz rengin bile çıplak göze koyu mavi ya da kırmızı görünmesine yol açar. İşte böyle. Şimdi söyle bakalım : her cismin, kendi özünde yer alan, hakikî, gerçek bir rengi var olduğu görüşünde misin hâlâ? Eğer gene bu görüşte isen, senden daha başka şeyler de öğrenmek isteyeceğim : bu hakikî rengi meydana çıkarmak ve onu zahirî renklerden ayırmak için objelerin ne gibi bir uzaklıkta ve durumda olması, gözün nasıl bir özel dokuya ve yapıya sahip bulunması ve üzerine ne yoğunlukta ve ne çeşit bir ışığın vurması gerekir acaba?

HYL. — Ne saklıyayım, benim de iyice kafam yattı buna. Renklerin hepsi de aynı şekilde zahirîdir, dış objelerin özünde gerçekten yer alan bir renk diye bir şey olamaz, tamamıyle ışıktadır o. Bu görüşümü pekiştiren şey de şu ki, renkler ışıkla orantılı olarak az ya da çok canlı olurlar ; eğer hiç ışık olmasaydı, algılanan renk de olmazdı. Bundan başka, dış objelerde renk bulunduğu kabul edilse bile, bizim bunları algılamamız nasıl mümkün oluyor? Çünkü, ilkin duyu organlarımızı etkilemedikçe, hiçbir dış cisim zihnimizi etkileyemez. Ama, cisimlerin biricik aksiyonu da harekettir ; hareket ise itme (impulse)'den başka bir şeyle iletilemez. Bu yüz-

den, uzaktaki bir obje göz üzerinde bir etki yapamaz ve yapamadığı için de ne kendisini ne de özelliklerini ruha algılatabilir. Bütün bunlardan açıkça şu sonuca varırız : göz üzerine etki yaparak renklerin algılamasına yol açan dolaysızca bitişik bir cevher vardır ve bu cevher ışıktır.

PHİL. — Nasıl! Işık bir cevher midir, dedin?

HYL. — Dediğim şu ki, Philonous, dışsal ışık akıcı, ince bir cevherden başka bir şey değildir ; bunun minik parçacıkları canlı bir hareketle kaynaşır durur ; dış objelerin çeşitli yüzlerinden göze doğru türlü şekillerde yansır, görme sinirlerine çeşitli hareketler iletir ; bunlar da beyine dağılıp yayılınca, mavi, sarı, vb. duyumları halinde ortaya çıkar.

PHİL. — Anlıyabildiğime göre, bu durumda ışık, görme sinirlerini sarsmaktan başka bir şey yapmıyor.

HYL. — Başka bir şey yapmaz.

PHİL. — Sinirlerin herbir özel hareketi sonunda, zihin bir duyumla etkileniyor, bu da özel bir renk oluyor.

HYL. — Tamam, öyle işte.

PHİL. — Bu duyumların ise zihin dışında hiçbir varlığı yoktur.

HYL. — Yoktur.

PHİL. — *Işık*'tan, zihin dışında var olan maddî bir cevheri anladığına göre, nasıl oluyor da renklerin ışıkta bulunduğunu söyliyebiliyorsun?

HYL. — Işığın ve renklerin, bizce doğrudan doğruya algılanmış olmak itibariyle, zihin dışında var olamıyacaklarını ben kabul ederim; ama, bunlar, kendileri olarak, maddenin bazı duyulur - olmayan parçacıklarının hareketlerinden ve suretlerinden (configuration) başka bir şey değildirler.

PHİL. — Demek oluyor ki, renkler, kaba anlamda anlaşıldıklarında, ya da dolaysız görme objeleri olarak

ele alındıklarında, algılayan bir cevherden başka bir şeyle bağdaşamazlar.

HYL. — Benim dediğim de bu.

PHİL. — Peki öyleyse, mademki bütün insanlarca yalnız renk olarak düşünülen duyulur nitelikler konusundaki görüşünden vazgeçiyorsun, filozofların görünmez nitelikler adını verdikleri şeyler hakkında dilediğin iddiada bulunabilirsin artık. Onlar hakkında tartışmaya girmek benim işim değil. Yalnız, araştırma konumuz üzerinde düşünürken *bizim gördüğümüz kırmızı ve mavi gerçek renkler olmayıp hiçbir kimsenin hiçbir zaman görmediği ya da göremiyeceği bazı ne idüğü bilinmeyen hareketler ve şekillerdir,* demenin ihtiyatlı ve doğru bir şey olup olmıyacağım takdire davet ediyorum seni. Bu acayip nosyonlar, bunların bizi zorladıkları gülünç birtakımb çıkarmalar, daha önce sesler konusunda vazgeçmek zorunda kaldıklarından farklı şeyler midir?

HYL. — İtiraf edeyim, Philonous, daha fazla direnmek boşuna. Renkler, sesler, tatlar, tek kelimeyle *ikincil nitelikler* adı verilen niteliklerin hepsi zihnin dışında kesinlikle mevcut değildirler. Fakat, bu ikrarda bulunurken maddenin ya da dış objelerin gerçekliğinden herhangi bir şey eksiltmemiş sayılmam gerekir ; çünkü, bu, maddenin varlığını inkâr etmekten aklın alabildiğince uzak olan bazı iflozofların yaptıklarından fazla bir şey değildir. Bu noktanın daha açıkça anlaşılabilmesi için, duyulur niteliklerin filozoflarca *birincil* ve *ikincil* diye ikiye ayrılmış olduğunu bilmen gerekir. İlk nitelikler yaygınlık, şekil, katılık, ağırlık, hareket, vb.'dir. Bu filozoflar, bu niteliklerin cisimlerde gerçekten var olduklarını ileri sürerler. Öbür nitelikler ise, yukarıda sayılıp dökümü yapılanlardır. İmdi, kısaca söylersek, onların ileri sürdüklerine göre, ilk nitelikler dışındaki bütün duyulur nitelikler sırf zihinde bulunan çeşitli du-

yumlar, ya da fikirlerdir. Bütün bunlar şüphesiz senin de zaten bildiğin şeylerdir. Bana gelince, ben, filozoflar arasında geçerli böyle bir görüşün varlığını uzun süreden beri biliyordum ; ama, şimdiye dek bunun doğruluğuna hiç bu kadar kani olmamıştım.

Phil. — Demek ki, yaygınlığın (extension) ve şekillerin düşünmeyen dış cevherlerin özünde yer aldığı görüşüne hâlâ katılıyorsun.

HYL. — Katılıyorum.

PHİL. — Peki, ikincil niteliklerin karşısına çıkarılan kanıtlar aynen bunların karşısına da çıkarılacak olursa, buna ne dersin?

HYL. — İyi ama, ne diye onların da sırf zihinde var olduklarını düşünmek zorunda olayım?

PHİL. — Duyularımızla algıladığımız şekil ve yaygınlığın dış objede ya da maddî cevherde var olduğu fikrinde misin?

HYL. — Evet.

PHİL. — Bütün diğer hayvanlar da gördükleri ve hissettikleri şekil ve yaygınlık hakkında aynı şeyleri haklı olarak düşünmezler mi?

HYL. — Şüphesiz düşünürler, elbette eğer düşünce sahibi iseler.

PHİL. — Peki, şimdi cevap ver bana, Hylas. Sence duyular bütün hayvanlara hayatta kendilerini korumaları ve esenlik içinde olmaları için bağışlanmış değil midir? Yoksa, bu amaçla yalnız insanlara mı verilmiştir bunlar?

HYL. — Üzerinde pek durmadım, ama bütün öbür hayvanlarda da aynı işi görür onlar.

PHİL. — Eğer böyle ise, hayvanların bu duyularla kendi organlarını ve kendilerine zararı dokunabilecek cisimleri algılayabilecek güçte olmaları gerekmez mi?

HYL. — Gerekir elbette.

PHİL. — Öyleyse, bir kurtçuğun kendi ayağını ve kendisine eşit, ya da daha küçük objeleri oldukça büyük çapta cisimler gibi gördüğü farzedilmek gerekecektir. Oysa, bu şeyler sana ancak güçlükle seçilebilen ya da, en iyi halde, birçok küçük noktalara benzeyen cisimler halinde görünür.

HYL. — Bunun aksini söyleyemem.

PHİL. — Ama, aynı şeyler bir kurtçuktan daha küçük yaratıklara da daha büyük görünecektir.

HYL. — Öyle görünecektir.

PHİL. — Öyle ki, senin zar zor görüp seçebildiğin bir şey, son derece minik bir başka hayvana koca bir dağ gibi gelecektir.

HYL. — Bütün bunları kabul ediyorum.

PHİL. — Peki ama, aynı bir şey, aynı zamanda, kendi başına çeşitli boyutlarda olabilir mi?

HYL. — Böyle bir şeyi düşünmek saçma olur.

PHİL. — Ama, senin ortaya attıklarından çıkan sonuç bu : senin algıladığın yaygınlık da, kurtçuğun algıladığı yaygınlık da, daha küçük hayvancıkların algıladıkları yaygınlıklar da hep kurtçuğun ayağının hakikî yaygınlığı demektir ki, böylece kendi ilkelerinde bir saçmalığa düşmüş oluyorsun.

HYL. — Bu konuda bir güçlük olduğu görülüyor.

PHİL. — Hem sonra, herhangi bir objenin özünde bulunan bir gerçek özelliğin, o objenin kendinde bir değişiklik olmaksızın değiştirilemiyeceğini kabul etmemiş miydin?

HYL. — Etmiştim.

PHİL. — Fakat, bir objeye yaklaştığımız, ya da ondan uzaklaştığımız zaman, onun gözle görülebilir yaygınlığı değişir, bakarsın belli bir uzaklıkta başka bir uzaklıkta olduğundan on kere, yüz kere daha büyük olur. Buradan da yaygınlığın, objenin kendi özünde saklı olmadığı sonucu çıkmaz mı?

HYL. — İtiraf ederim ki, ne düşüneceğimi bilemiyorum.

PHİL. — Bu nitelik hakkında da öbürleri için yaptığın gibi serbestçe düşünmek cesaretini gösterdiğin takdirde, yargın hemen kesinlik kazanacaktır. Bir ele sıcak, öbür ele soğuk geldiği için, suda ne sıcaklığın, ne de soğukluğun bulunduğunu sağlam bir kanıt olarak kabul etmemiş miydik?

HYL. — Etmiştik.

PHİL. — Aynı muhakeme ile şu sonuca da varamaz mıyız : bir göze küçük, düz ve yuvarlak, aynı anda başka bir göze büyük, pürtüklü ve köşeli göründüğüne göre, bir objede ne yaygınlık, ne de şekil vardır?

HYL. — Tıpatıp aynı muhakeme, ama bu ikinci olayla hiç karşılaşılabilir mi?

PHİL. — Bir gözünle çıplak bakıp öbür gözünü bir mikroskopa dayayarak istediğin zaman bunu deneyebilirsin.

HYL. — Fikrimi nasıl savunacağımı bilemiyorum, ama *yaygınlık* hakkındaki fikrimden vazgeçmeyi de hiç istemiyorum ; böyle bir ödünden birçok acayip sonuçlar çıkacağını görür gibi oluyorum.

PHİL. — Acayip mi dedin? Daha önce kabul ettiklerinden sonra, umarım ki artık hiçbir şeye acayipliğinden dolayı takılıp kalmazsın. Hem sonra diğer bütün duyulur nitelikleri içine alan genel muhakemenin, yaygınlığı da içine almaması pek acayip olmaz mı? Eğer hiçbir fikrin, ya da fikre benzer bir şeyin algı gücü olmayan bir cevherde bulunamıyacağı kabul edilirse, bundan, hiç şüphesiz, algılayamadığımız ya da hayal edemediğimiz ya da hakkında bir fikre sahip olamadığımız yaygınlığa ait hiçbir şeklin ya da tavrın, maddenin özünde gerçekten var olamıyacağı sonucu çıkar. Yaygınlıktan önce gelen, ondan ayrı olan ve onun *dayanağını (substratum)* teşkil eden bir maddî cevher düşünmekte-

ki özel güçlükten de hiç söz etmiyorum. İster şekil, ister renk, ister ruh olsun, her türlü duyulur niteliğin, onu algılayan şeyin dışında var olması imkânsız gibi geliyor bana.

HYL. — Bu noktayı şimdilik kabul ediyorum, ama bu yolda ilerlerken yanlış bir adım attığımı anlıyacak olursam fikrimden vazgeçmek hakkını da saklı tutuyorum.

PHİL. — Bu hakkı kimse senden esirgeyemez. Şekiller ve yaygınlık sorunu çözüldüğüne göre, şimdi hareket sorununa geçebiliriz. Herhangi bir cismin gerçek hareketi aynı zamanda hem çok hızlı, hem de çok yavaş olabilir mi?

HYL. — Olamaz.

PHİL. — Bir cismin hareketi, belli bir mekân parçasını geçmek için harcadığı zamanla orantılı olarak hızlı olmaz mı? Böylece, örneğin, bir saatte bir mil kateden bir cisim, bir mili ancak üç saatte katettiği hale göre üç kat daha hızlı hareket ediyor demektir.

HYL. — Seninle mutabıkım.

PHİL. — Zaman da fikirlerin zihinlerimizde ardarda gelişiyle ölçülmez mi?

HYL. — Öyle ölçülür.

PHİL. — Peki, senin zihninde benimkine, ya da başka türlü bir ruhun zihnine kıyasla fikirlerin bir kat daha hızlı ardarda gelmeleri mümkün değil midir?

HYL. — Mümkündür.

PHİL. — Öyleyse, bir cismin belli bir mekândaki hareketinin süresi, bir başkasına sana göründüğünün yarısı kadar görünebilir. Aynı muhakeme başka herhangi bir orantı (proportion) için de geçerlidir : yani senin ilkelerine göre (algılanan hareketlerin hepsi objede gerçekten var kabul edildiğine göre), tek ve aynı bir cismin aynı bir yolu aynı zamanda hem hızlı, hem de yavaş olarak katetmesi mümkündür. Peki, bunun sağdu-

yu ile, ya da senin az önce kabul ettiğin hususla bağdaşması mümkün müdür?

HYL. — Benim buna karşı söyliyecek bir sözüm yok.

PHİL. — Gelelim *katılık (solidity)*'a ; bu kelime ile kastettiğin ya herhangi bir duyulur nitelik değildir — ki o zaman bu bizim araştırmamızın dışında kalır ; ya da duyulur, bir niteliktir — ki o zaman da onun sertlik (hardness) ya da direniş (resistance) anlamına gelmesi gerekir. Fakat, bunların ikisi de bizim duyularımızla ilgilidir : herkesin bildiği gibi, bir hayvana sert gelen bir şey, kolları ve bacakları daha güçlü olan başka bir hayvana yumuşak gelebilir. Şu halde, benim duyduğum direnişin cisimde olmadığı açıkça ortadadır.

HYL. — Bütün onların dolaysızca algıladıkları direniş duyumunun, aslında, *cisimde* bulunmadığını, ancak bu duyumun nedeninin onda bulunduğunu kabul ediyorum.

PHİL. — Ama, duyumlarımızın nedenleri doğrudan doğruya algılanan şeyler değildir ; bu yüzden, bunlar duyulur olamaz. Bu noktayı daha önce aramızda belirtmiştik sanırım.

HYL. — Öyle olduğunu kabul ediyorum. Şimdi biraz şaşırmış göründüğüm için bağışla beni : eski nosyonlarımı nasıl bırakacağımı bilemiyorum.

PHİL. — Bu durumdan kurtulmak için şunu düşünmen yeter : yaygınlığın zihin dışında var olamıyacağı bir kere kabul edildiği takdirde, aynı şeyin zorunlu olarak hareket, katılık ve ağırlık için de kabul edilmesi gerekir, çünkü bunların hepsi de yaygınlığı açıkça şart koşar. Bu nedenle, bunların herbiri için ayrıca araştırma yapmaya gerek yoktur. Yaygınlığın gerçek varlığını reddetmekle, bunların hepsinin gerçek varlığını reddetmiş olursun.

HYL. — Doğrusu, Philonous, şu söylediklerin eğer

doğruysa, ikincil nitelikler için herhangi bir gerçek varlığı tanımayan iflozofların, bunu birincil nitelikler için nasıl olup da tanıdıklarına şaşıyorum. Eğer aralarında hiçbir fark yoksa, bu nasıl açıklanabilir?

PHİL. — Filozofların her görüşünü açıklamak bana düşmez. Bunun için gösterilebilecek birçok nedenler varsa da, en muhtemeli haz ve acının bu sonraki niteliklerden çok öncekilere bağlı görülmesidir, sanırım. Sıcaklık ve soğukluk, tatlar ve kokular, yaygınlık, şekil ve hareket fikirlerinden daha canlı, daha hoş ya da nâhoş bir şeyler taşımaktadır. Sonra, acının ve hazzın algı gücü olmayan bir cevherde bulunabileceğini ileri sürmek açıkça saçma bir şey olduğu için, insanlar ikincil niteliklerin dış varlığına inanmaktan, ilk niteliklerinkine kıyasla, çok daha kolay vazgeçmişlerdir. Şiddetli bir sıcaklık ile ılımlı bir sıcaklık arasında fark gözeterek, bunlardan birine gerçek bir varlık atfederken öbürü için bunu reddettiğini hatırlarsan, bunun da ona benzediğini anlayıp bu dediğimi kabul edersin. Ne var ki, böyle bir ayrım için rasyonel hiçbir neden yoktur, çünkü nötr bir duyum da hiç şüphesiz hoş ya da nâhoş bir duyum kadar hakikî bir *duyum*'dur. Bu itibarla, diğer duyumlar gibi bunun da düşünce gücü olmayan bir objede var olabileceği düşünülemez.

HYL. — Bak, şu an aklıma ne geldi, Philonous, mutlak yaygınlıkla (extension) duyulur yaygınlık arasında bir ayrım yapıldığını işitmiştim. İmdi, yaygınlığı olan diğer varlıkların bizim vücudumuzun parçalarına oranlarından (relations) başka bir şey olmayan *büyüklük* ve *küçüklük* niteliklerinin cevherlerin kendisinde gerçekten bulunmadığı kabul edilse bile, *büyük*'ten ve *küçük*'ten, şu ya da bu özel irilikten ya da şekilden soyutlama yolu ile elde edilmiş bir şey olan *mutlak yaygınlık* için de aynı şeyi kabul etmek zorunda değiliz. Hareket konusunda da durum aynıdır. *Hızlı* ve *yavaş*

her ikisi de zihinlerimizdeki fikirlerin zincirlemesine bağlıdır (relative). Fakat, hareketteki bu değişikliklerin zihnimiz dışında var olmamasına bakıp, bu hareketlerden soyutlama yolu ile elde edilmiş olan mutlak hareket'in de var olmadığı sonucunu çıkaramayız.

PHİL. — Lütfen söyler misin, bir hareketi diğerinden, ya da bir yaygınlık parçasını öbüründen ayıran nedir? Herbirine ait belli bir yavaşlık ya da hızlılık derecesi, belli bir büyüklük ya da şekil gibi duyulur bir şey değil mi?

HYL. — Öyle olduğunu sanırım.

PHİL. — Öyleyse, bütün duyulur özelliklerinden soyulup arındırılmış olan bu nitelikler, skolâstikçilerin söyledikleri gibi, bütün spesifik ve nümerik (sayısal) farkların dışındadırlar.

HYL. — Evet, öyledirler.

PHİL. — Fakat herkesçe benimsenmiş bir düstur vardır : *var olan her şey özeldir.* Buna göre, genel olarak hareket, ya da genel olarak yaygınlık herhangi bir cisimsel (corporeal) cevherde nasıl bulunabilir?

HYL. — Müşkülünü çözebilmek için biraz düşünmem gerek.

PHİL. — Bana kalırsa sorun hemen çözüme bağlanabilir. Şu ya da bu fikri kafanda oluşturup oluşturamıyacağını elbette söyliyebilirsin. Şu an tartışmamızın bu sorun üzerine gelmesine memnunum. Eğer kafanda hızlı ve yavaş, büyük ve küçük, yuvarlak ve kare ve benzerleri gibi sırf zihinde var oldukları kabul edilen ve bütün o duyulur varlık tarzlarından soyutlanmış olan, apayrı bir soyut hareket ya da yaygınlık fikri oluşturabiliyorsan ben de senin görüş noktanı kabul edeceğim. Ama, kafanda böyle bir fikir oluşturamıyorsan, hakkında hiçbir fikrin olmayan bir şey üzerinde ısrar etmenin senin için akıllıca bir iş olmıyacağını söyliyeyim.

HYL. — İçtenlikle söylüyorum, oluşturamıyorum.

PHİL. — Peki, hiç olmazsa yaygınlık ve hareket fikirlerini, *ikincil* diye ayrı bir terim meydana getiren diğer bütün niteliklere ait fikirlerden ayırabiliyor musun?

HYL. — Nasıl! Yaygınlık ve hareketi bütün diğer duyulur niteliklerden soyutlanmış olarak kendi başlarına düşünmek zor bir iş midir? Lütfen söyler misin, matematikçiler bunları nasıl ele alıyorlar?

PHİL. — Biliyorum, Hylas, bu nitelikler hakkında, başka herhangi birini anmaksızın bazı genel önermeler kurmak ve muhakemeler yürütmek ; yani bu anlamda onları soyut olarak göz önüne almak, ya da işlemek güç bir iş değildir. Ancak, *hareket* kelimesini kendi başına kullanabilmemden zihnimde cisimsiz bir hareket fikri oluşturabileceğim sonucu nasıl çıkar? Ya da şöyle diyelim : herhangi bir *büyüklük* veya *küçüklük*, ya da daha başka herhangi bir duyulur tavır (mode) anılmaksızın, yaygınlık ve şekiller hakkında teoremler yapılabiliyor diye, herhangi bir özel cesamet veya şekil, ya da duyulur niteliği olmıyan soyut bir yaygınlık fikri zihinde açık seçik oluşturulabilir, kavranılabilir mi? Matematikçiler nicelikleri, başka hangi duyulur niteliklerin onlarla ilgili olduğuna bakmaksızın, hiçbirinin ispatlamalarıyle ilgisi yokmuş gibi ele alırlar. Fakat, kelimeler bir yana bırakılıp sırf fikirler göz önüne alındığında eminim ki sen de bunların soyut yaygınlık fikirleri olmadığını anlarsın.

HYL. — Peki *saf intellekt* için ne diyeceksin? Soyut fikirler bu meleke tarafından oluşturulamaz mı?

PHİL. — Hiçbir biçimde soyut fikirler oluşturulamadığına göre, *saf intellekt* ile de — bu sözle hangi melekeyi anlarsan anla — oluşturamıyacağım açıktır. Ayrıca, saf intellekt'in doğasını ve onun *erdem, akıl, Tanrı*, vb. gibi spiritüel objelerini araştırmayı bir yana bıraksak bile, duyulur şeylerin sırf duyu aracılığıyla al-

gılandıkları, ya da hayalgücüyle canlandırıldıkları açıkça görülmektedir. Şu halde, şekiller ve yaygınlık aslında algıdan kaynaklandıklarına göre, saf intellekt'e ait olamazlar. Ama, daha iyi ikna olabilmek için, bir dene bakalım, her türlü en, boy özelliklerinden ya da hattâ öteki duyulur niteliklerden soyutlanmış herhangi bir şekil fikri oluşturabilecek misin?

HYL. — Bırak da biraz düşüneyim..... Başaramıyacağım sanırım.

PHİL. — Kendi öz kavramında (conception) çelişki bulunan bir şeyin doğada gerçekten var olabileceğini düşünebiliyor musun?

HYL — Aslâ.

PHİL. — Öyleyse, yaygınlık ve hareket fikirlerini diğer bütün duyulur niteliklerden ayırmak zihin için bile imkânsız olduğuna göre, bunlardan birinin var olduğu yerde ötekinin de mutlaka var olması gerektiği sonucu çıkmaz mı bundan?

HYL. — Öyle görünüyor.

PHİL. — Sonuç olarak, senin ikincil niteliklere karşı kandırıcı kabul ettiğin kanıtlar aynen, hiçbir zorlamaya gerek olmaksızın birincil niteliklere karşı da geçerlidir. Ayrıca, eğer duyularına güveniyorsan, bütün duyulur niteliklerin birlikte var oldukları (co-exist), ya da duyulara aynı yerde bulunuyorlarmış gibi göründükleri besbelli değil midir? Onların bir hareketi, ya da bir şekli bütün görülebilir ve dokunulabilir niteliklerinden soyulmuş olarak gösterdikleri hiç olmuş mudur?

HYL. — Bu konuda sözü uzatmana hiç gerek yok. Eğer şimdiye kadar yürüttüğümüz muhakemelerde (proceedings) gizli kalan bir yanlış, ya da gözden kaçan bir nokta yoksa, bütün duyulur niteliklerin zihin dışında varlığının reddedilmesi gerektiğini kabule hazırım. Ancak, daha önceki ikrarlarımda fazla cömertçe davranmış, ya da bazı hatâlı muhakemeleri gözden ka-

çırmış olmaktan korkuyorum. Kısacası, düşünmek için fazla vaktim olmadı.

PHİL. — Bu konuda, Hylas, araştırmamızın seyrini yeniden gözden geçirmek için istediğin kadar zaman ayırabilirsin. Yapmış olabileceğin hataları gidermekte ve ilk görüşüne yararı olabilecek, ama senin atlayıp geçmiş bulunduğun her şeyi ortaya atmakta serbestsin.

HYL. — Bence, gözümden kaçan en önemli nokta şu olabilir : ben *obje*'yi *duyum*'dan yeterince ayırmadım. Şimdi anlıyorum ki, bu sonraki (duyum) zihin dışında var olmasa da, bundan, öncekinin (obje) de zihin dışında var olamıyacağı sonucu çıkmaz.

PHİL. — Hangi objeyi kastediyorsun? Duyuların objesini mi?

HYL. — Evet onu.

PHİL. — Yani doğrudan doğruya algılanan objeyi mi?

HYL. — Tamam.

PHİL. — Doğrudan doğruya algılanan şeyle duyum arasındaki farkı anlatsana bana.

HYL. — Benim aldığım duyum, algılayan zihnin bir fiili (act)'dir ; bunun yanında bir de algılanan şey vardır ; işte ben buna *obje* diyorum. Örneğin, şu lâle çiçeği üzerinde kırmızı ve sarı renkler var. Ama, bu renkleri algılama fiili sırf bendedir, lâlede olamaz.

PHİL. — Hangi lâlenin sözünü ediyorsun? Şu gördüğün lâlenin mi?

HYL. — Ta kendisi.

PHİL. — Peki, renk, şekil, yaygınlık dışında ne görüyorsun başka?

HYL. — Hiçbir şey.

PHİL.— Öyleyse, sen kırmızı ve sarı renklerin yaygınlık ile birlikte bulunduklarını söylemek istiyorsun ; öyle değil mi?

HYL. — Hepsi bu kadar değil : benim söylemek is-

tediğim, onların zihin dışında, düşünmeyen bir cevherde gerçek bir varlığa sahip olduklarıdır.

PHİL. — Gördüğüm lâlede renklerin gerçekten bulundukları meydandadır. Ayrıca, bu lâlenin senin ya da benim zihnimizden bağımsız olarak var olabildiği de inkâr olunamaz ; ancak, duyuların herhangi bir dolaysız objesinin, yani herhangi bir fikrin, ya da fikirler bileşiminin düşünmeyen bir cevherde, ya da her türlü zihnin dışında var olabileceği de kendiliğinden aşikâr bir çelişkidir. Sonra, sen bu düşünmeyen cevheri *gördüğünü* iddia etmediğine göre, şimdi şu söylediklerinden, yani kırmızı ile sarının *gördüğün* lâlenin üzerinde olmasından bu sonuca nasıl vardığına akıl erdiremiyorum.

HYL. — Araştırmamızı konusundan saptırmakta çok ustasın, Philonous.

PHİL. — Bakıyorum da bu yola girmeye hiç niyetin yok. Öyleyse, *duyum* ile *obje* arasında yapmış olduğun ayrıma dönelim. Eğer seni doğru anlıyorsam, sen her algıda iki şeyi birbirinden ayırıyorsun : bunlardan biri zihnin bir aksiyonu öbürüyse değil.

HYL. — Doğru.

PHİL. — Sonra, bu aksiyon herhangi bir düşünmeyen şeyde var olamaz, ya da böyle bir şeye ait olamaz ; ama, algının özünde yer alan başka herhangi bir şey için bu mümkündür.

HYL. — Evet, söylemek istediğim bu işte.

PHİL. — Böylece, eğer zihnin herhangi bir aksiyonu olmadan bir algı olsaydı, böyle bir algının düşünmeyen bir cevherde bulunması da mümkün olurdu.

HYL. — Kabul ediyorum. Ama, böyle bir algının varlığı mümkün değildir.

PHİL. — Zihnin ne zaman aktif olduğu söylenebilir?

HYL. — Bir şeyi ürettiği, bir şeye son verdiği, ya da onu değişikliğe uğrattığı zaman.

PHİL. — Zihin sırf bir irade fiili ile herhangi bir şeyi üretebilir, kesintiye uğratabilir, ya da değiştirebilir mi?

HYL. — Hayır.

PHİL. — Şu halde, zihin, algılarında ancak iradeyi (volition) içerdiği ölçüde aktif sayılmak gerekir.

HYL. — Evet, öyle.

PHİL. — Şu çiçeği koparırken, ben aktifim, çünkü bunu elimin bir hareketi ile yapıyorum ve bu da benim irademin bir sonucudur ; onu burnuma götürürken de öyle. Ama, bunların ikisi de koklama mıdır?

HYL. — Hayır, değildir.

PHİL. — Burnumla havayı çekerken de bir fiil icra ediyorum ; çünkü, soluk almam, her şeyden çok, benim irademin sonucudur. Ama bunların hiçbirine *koklama* denilemez ; çünkü, koklama bu olsaydı böyle her nefes alışımda bir şey koklamış olurdum.

HYL. — Doğru.

PHİL. — Demek ki, koklama bütün bunların sonucu gibi bir şeydir.

HYL. — Öyledir.

PHİL. — Ama, ben irademin daha öteye gitmediğini görüyorum. Eğer daha fazla bir şey varsa, örneğin özel bir koku algılamam ya da hiçbir koku algılamamam gibi, bu benim irademe bağlı değildir ; ve ben bu iki halde de pasif durumdayım. Sen böyle olmadığını mı düşünüyorsun, Hylas?

HYL. — Hayır, aynen böyle olduğunu düşünüyorum.

PHİL. — Şimdi de görme (seeing)'yi alalım. Gözlerini açmak, ya da kapalı tutmak, onları şu ya da bu yana çevirmek senin elinde değil midir?

HYL. — Elimdedir, şüphesiz.

PHİL. — Şu çiçeğe baktığın zaman, başka bir renk değil de beyaz'ı algılaman da aynı şekilde senin irade-

ne mi bağlıdır? Ya da gözlerini açıp gökyüzünün şu kesimine doğru yönelttiğinde güneşi görmemezlik edebilir misin? Başka bir deyişle, aydınlık ve karanlık senin iraden sonucu mudur?

HYL. — Elbette değildir.

PHIL. — Öyleyse, bu hususlarda tamamen pasifsin.

HYL. — Evet öyle.

PHİL. — Şimdi söyle bana, *görme,* ışığı ve renkleri algılamak mıdır, yoksa gözleri açmak ve bir yöne doğru çevirmek mi?

HYL. — Elbette birincisidir.

PHİL. — Peki, ışığın da, rengin de algılanmasında tamamen pasif durumda olduğuna göre, her duyumda bir öge (ingredient) olarak bulunduğunu söylediğin aktiflik ne oluyor? Senin kendi ikrarından, kendisinde hiçbir aktiflik bulunmayan ışık ve renk algısının, algı gücü olmayan bir cevherde var olabileceği sonucu çıkarılamaz mı? Ve bu açık bir çelişki değil midir?

HYL. — Bu konuda ne diyeceğimi bilemiyorum.

PHİL. — Ayrıca, her algıda *aktif* ve *pasif* diye bir ayrım yaptığına göre, aynı şeyi acının algısında da yapman gerekir. Fakat, istediğin kadar az aktif de olsa, acının algı gücü olmayan bir cevherde bulunması mümkün müdür? Uzatmıyalım, sorunu hele şöyle bir gözden geçir ve ışığın, renklerin, tatların, seslerin, vb. aynı şekilde ruhta birer pasif hal (passions)'den ya da duyumdan ibaret olup olmadıklarını açıkça söyle. İstersen onlara *dış objeler* diyebilir ve sözle istediğin *varlık tarzını* (subsistence) atfedebilirsin. Ama, sen hele bir kafanda araştır ve bu işin dediğim gibi olup olmadığını söyle bana.

HYL. — İtiraf ederim ki, Philonous, zihnimden geçenler üzerinde yaptığım esaslı bir gözlemden sonra, kendimin, çeşitli duyumlarla etkilenen bir düşünen varlıktan başka bir şey olmadığımı anlıyorum. Ayrıca, algı

gücü olmayan bir cevherde duyumun bulunabileceğini düşünmeye imkân olmadığını da görüyorum. Ama, bir yandan da, duyulur şeylere başka bir açıdan baktığımda ve onları birçok tavırlar ve nitelikler olarak göz önüne aldığımda maddî bir *dayanak*'ın var sayılmasını zorunlu buluyor ve bunsuz o şeylerin var olarak düşünülemiyeceğini sanıyorum.

PHİL. — Ve sen buna *maddî dayanak* diyorsun, değil mi? Rica ederim, söyler misin hangi duyun sayesinde haberdar oluyorsun bundan?

HYL. — Onun kendisi duyulur bir şey değildir, yalnızca tavırları ve nitelikleri duyularla algılanır.

PHİL. — Öyleyse, bu dayanak fikrini sen düşünce (reflection) ve akıl yoluyla elde ediyorsun, sanırım.

HYL. — Onun hakkında tam ve müspet herhangi bir fikrim olduğunu iddia edemem. Bununla birlikte, onun var olduğuna hükmediyorum, çünkü niteliklerin dayanaksız var olabilecekleri düşünülemez.

PHİL. — Bu durumda, onun hakkında rölâtif bir nosyona sahip olduğun, ya da onu duyulur nesnelerle ilişkisi içinde düşünmeden kavrıyamadığın anlaşılıyor.

HYL. — Doğru.

PHİL. — Öyleyse bu ilişkinin nasıl bir şey olduğunu söyler misin bana?

HYL. — Bu ilişki *dayanak (substratum)* ya da *cevher (substance)* terimlerinde dile getirilmiş değil midir?

PHİL. — Öyleyse, *dayanak* kelimesinden, bunun duyulur niteliklerin ya da ilineklerin (accidents) altında yer aldığı (spreading) anlaşılıyor.

HYL. — Doğru.

PHL. — Şu halde, yaygınlığın (extension) da altında yer alıyor.

HYL. — Kabul ediyorum.

PHİL. — Şu halde, doğası gereği, yaygınlıktan tamamıyle farklı bir şeydir bu.

HYL. — Söylediğim gibi, yaygınlık sadece bir tavırdır, varlık tarzıdır, madde ise bu tavırlara dayanaklık eden bir şeydir. Destekleyen şeyin, desteklenen şeyden ayrı olması apaçık değil midir?

PHİL. — Böylece, yaygınlıktan ayrı ve onu dışarıda bırakan bir şey yaygınlığın *dayanağı* sayılıyor, desene.

HYL. — Tamam öyle.

PHİL. — Şimdi söyle bana Hylas. Bir şey yaygınlıksız olarak bir yerde bulunabilir mi? Ya da şöyle diyelim, yaygınlık fikri yer alma (spreading)'da zorunlu olarak bulunmaz mı?

HYL. — Bulunur.

PHİL. — Öyleyse, herhangi bir şeyin altında yer aldığını farzettiğin bu şeyin de, her ne ise o, altında yer aldığı şeyin yaygınlığından ayrı bir yaygınlığa sahip olması gerekir.

HYL. — Gerekir elbet.

PHİL. — Şu halde, yaygınlığın *dayanağı* olan herhangi bir cisimsel cevher, kendisine *dayanak* olmak niteliğini kazandıran başka bir yaygınlığı kendisinde bulundurmak zorundadır ; ve bu bölye sonsuzca sürüp gider. Şimdi sorarım sana :*dayanak*'ın yaygınlıktan ayrı ve onun dışında bir şey olduğunu söylemek aslında saçma, ve senin şu andaki iddiana aykırı değil midir?

HYL. — Öyle olsun, Philonous, ama sen beni yanlış anlıyorsun. Ben, maddenin, kelimenin kaba anlamıyle, yaygınlığın altında yer aldığını söylemek istemiyorum. *Dayanak* kelimesi sadece cevherle, genel olarak, aynı şeyi anlatmak için kullanılır.

PHİL. — Peki öyleyse, cevher teriminin içerdiği ilişkileri ele alalım. O da tavırların altında yer almıyor (stand) mu?

HYL. — Tamamen öyle.

PHİL. — Ama, bir şey bir başka şeyin altında yer alır, ya da ona destek olursa, onun da yaygınlığı olması gerekmez mi?

HYL. — Gerekir.

PHİL. — O zaman bu varsayım da bundan önceki gibi saçmalığa mahkûm bulunmaz mı?

HYL. — Sen her şeyi lafzî anlamda alıyorsun : bu doğru değil, philonous.

PHİL. — Senin kelimelerine zorla anlam verdiğim yok : onları istediğin gibi açıklamakta serbestsin. Yalnız, çok rica ederim, bir şeyler anlat bana onlarla. Bana diyorsun ki, madde ilineklere destek olur, ya da onların altında yer alır. Nasıl yani! bacaklarının bedenine destek olması gibi mi?

HYL. — Hayır, bu lâfzî anlamdadır.

PHİL. — Gözünü seveyim, ister lâfzî, ister gayrılâfzî anlamda olsun, ne anlıyorsun bundan söyle bana. — Ee, daha ne kadar bekliyeceğim cevabını, Hylas?

HYL. — Doğrusu ne diyeceğimi ben de bilmiyorum. Evvelce, ilineklere destek olan madde'nin ne anlama geldiğini yeterince bildiğimi sanıyordum. Oysa, şimdi onun üzerinde ne kadar çok düşünürsem, onu o kadar az kavrıyabiliyorum ; kısacası, onun hakkında hiçbir şey bilmediğimi anlıyorum.

PHİL. — Öyle anlaşılıyor ki, senin madde hakkında ne rölâtif, ne de pozitif hiçbir fikrin yok. Ne onun kendi başına ne olduğunu biliyorsun, ne de ilineklerle olan ilişkisini.

HYL. — İtiraf ederim ki öyle.

PHİL. — Böyleyken yine de, maddî bir destekle birlikte düşünülmedikleri takdirde niteliklerin ve ilineklerin gerçekte nasıl var olabileceklerini aklının almadığını ileri sürdün.

HYL. — Evet sürdüm.

PHİL. — Demek oluyor ki, niteliklerin gerçek varlığını düşündüğün zaman, düşünemiyeceğin bir şeyi düşündüğünü sanıyorsun.

HYL. — Yanılmışım kabul ediyorum. Ama, hâlâ bu işte şöyle ya da böyle bir safsata bulunmasından korkuyorum. Sen ne düşünüyorsun, kuzum, bu konuda? Bak, şimdi aklıma geldi, bizim bütün hatâmız her niteliği kendi başına ele almamızdan ileri geliyor. İmdi, ben her niteliğin zihin dışında tek başına(singly) var olamıyacağına inanıyorum. Renk, yaygınlık olmadan olamaz, başka bir duyulur nitelik olmadan da düşünülemez. Fakat, bütün duyulur şeyler birbirleriyle birleşen ya da karışan birçok niteliklerden meydana geldiğine göre, bu gibi şeylerin zihin dışında var olduğunu farzetmekten hiçbir şey bizi alakoyamaz.

PHİL. — Hylas, sen ya şaka ediyorsun, ya da belleğin çok zayıf. Bütün nitelikleri birbiri ardınca, teker teker, gözden geçirdik. Ne benim kanıtlarım (arguments), ne de hattâ senin ikrarların, ikincil niteliklerden herhangi birinin kendi başına, yalnız, var olabileceğini ispatlar nitelikteydi : aksine, bunların zihin dışında *aslâ* var olmadıklarını gösteriyordu. Nitekim, şekil ve hareketi incelerken, bunların zihin dışında var olamıyacakları, çünkü düşüncede bile bunları bütün öteki ikincil niteliklerden ayırıp kendi başlarına var olarak tasarlamanın imkânsız olduğu sonucuna vardık. Ama, bu konuda ileri sürülen tek kanıt bu değildi. bununla birlikte, (eğer istersen şimdiye kadar bütün söylediklerimizi bir yana bırakıp hepsini hiç söylenmemiş sayalım) bütün sorunu bu zemin üzerinde ele almaya hazırım. Eğer sen herhangi bir nitelikler karışımının (mixture) ya da kombinezonunun veya şu ya da bu duyulur objenin zihin dışında var olmasını mümkün görebiliyorsan, o zaman ben de onun hakikaten böyle olduğunu kabul edeceğim.

HYL. — Sorun bu noktaya geldiyse hemen çözülebilecek demektir. Herhangi bir zihinden bağımsız ve onun tarafından algılanmayan kendi başına var olan bir ağaç ya da bir ev tasarlamaktan kolay ne var? Şu an onları bu şekilde var olarak düşünüyorum bile.

PHİL. — Nasıl söylersin bunu Hylas, bir şey hem görülmez olacak, hem de sen onu gördüğünü söyliyeceksin, olur mu bu?

HYL. — Yok, bu bir çelişki olur.

PHİL. — Aklım tasarlıyamıyacağı bir şeyi tasarlamaktan söz etmek kadar büyük bir çelişki değil midir bu?

HYL. — Öyle, öyle.

PHİL. — Öyleyse, senin düşündüğün ağaç ya da evi sen tasarlamış oluyorsun.

HYL. — Başka türlü nasıl olabilir ki?

PHİL. — Tasarlanmış olan bir şey zihnin içindedir, elbet.

HYL. — Ona şüphe yok, tasarlanan şey zihnin içinde olur.

PHİL. — Öyleyse, nasıl oluyor da her türlü zihinden bağımsız ve onun dışında var olan bir ağaç ya da evi tasarladığını söylüyorsun?

HYL. — İtiraf ederim ki, bu nokta gözümden kaçmış ; ama, dur, beni bu yanılgıya sürükleyen nedir bir bakayım. — Oldukça eğlenceli bir yanılgı bu. Issız bir yerdeki bir ağacı düşünüyordum ; onu görecek kimse yoktu ; böylece hiç algılanmayan ve düşünülmeyen bir ağaç tasarladığımı sandım, oysa bu sırada onu bizzat kendim tasarlamakta olduğumu düşünmedim. Ama, şimdi açıkça görüyorum, bütün yapabileceğim şey kendi zihnimde fikirler meydana getirmekten ibarettir. Gerçekten de, ben kendi kafamda bir ağaç, bir ev yada bir dağ fikri tasarlıyabilirim, ama bütün yapabileceğim bu kadardır işte. Bu da, onları *bütün ruhların*

bütün zihinleri dışında var olarak tasarlıyabileceğimi ispatlamaktan uzaktır.

PHİL. — Herhangi bir duyulur cisimsel şeyin bir zihin içinde olmaktan başka türlü var olabileceğini tasarlamanın imkânsızlığını kabul ediyorsun demek.

HYL. — Kabul ediyorum.

PHİL. — Ne var ki, böyle hiç tasavvur edemediğin bir şeyin doğruluğunu yine de ateşli ateşli savunuyorsun.

HYL. — Doğrusu ne düşüneceğimi bilemiyorum, ama yine de bazı kuşkularım var. Şeyleri uzaktan da gördüğüm kesin değil midir? Örneğin, yıldızları ve ayı çok uzaklardan algılamıyor muyuz? Diyeceğim, bunlar duyularımız için besbelli değil midir?

PHİL. — Bu ya da buna benzer objeleri rüyanda da algılamaz mısın?

HYL. — Algılarım.

PHİL. — O zaman da onlar aynı şekilde uzakta görünmezler mi?

HYL. — Öyle görünürler.

PHİL. — Peki, buna dayanarak rüyadaki görüntülerin (apparitions) zihin dışında oldukları sonucuna varır mısın?

HYL. — Hiçbir zaman.

PHİL. — Öyleyse, duyulur objelerin zihin dışında olduklarını da onların görünüşlerinden, ya da algılanma tarzlarından çıkarmaman gerekir.

HYL. — Bunu kabul ediyorum. Ama, duyularım beni bu hallerde yanıltmazlar mı?

PHİL. — Hiçbir zaman. Senin doğrudan doğruya algıladığın fikir ya da şeyin zihin dışında bilfiil (actually) var olduğunu ne duyu, ne de akıl bildirir sana. Duyu ile sen yalnızca belli bazı ışık, renk, vb. duyumlarının etkisinde kaldığını öğrenirsin. Ama, bunların zihin dışında var olduklarını söyliyemezsin.

HYL. — Doğru, ama bütün bunlar bir yana, gör-

menin bir *dışarılık* ya da *mesafe* akla getirdiğini düşünmüyor musun?

PHİL. — Belli bir *mesafedeki* bir objeye yaklaştıkça, görülür büyüklük ve şekil durmadan değişir mi, yoksa her mesafede hep aynı mı kalır?

HYL. — Bunlar sürekli olarak değişir.

PHİL. — Şu halde, görme, doğrudan doğruya algıladığın görülebilir objenin belli bir mesafede var olduğunu, ya da biraz daha ilerlediğin takdirde onu algılayacağını aklına getirmez veya bildirmez, çünkü bütün yaklaşman boyunca birbiri ardınca gelen kesintisiz bir sıra görülebilir objeler vardır sadece.

HYL. — Evet, öyledir, ama ben bir objeyi görünce, belli bir mesafeyi aştıktan sonra hangi objeyi algılayacağımı yine de bilirim : onun tam tamına aynı obje olup olmıyacağının bir önemi yoktur : bu durumda yine de belli bir mesafeden alınan bir bilgi vardır.

PHİL. — Aziz dostum Hylas, bu nokta üzerinde düşün ne olur biraz ve işin içinde başka bir iş bulunup bulunmadığını bana söyle. Görme ile bilfiil algıladığın fikirlerden, böyle belli bir zaman ve hareket sıralanışı sonunda (doğanın yürürlükteki düzenine göre) başka hangi fikirlerin etkisini duyacağını sen deneyimle öğrenmişsindir.

HYL. — Genel olarak sorunun bundan ibaret olduğunu kabul ediyorum.

PHİL. — Şimdi, doğuştan kör bir kimsenin birden görmeye başladığını farzedelim. Bu kimse başlangıçta görme'nin akla neler getirebileceği hususunda hiçbir deneyime sahip değildir, değil mi açıkça?

HYL. — Değildir.

PHİL. — Bu durumda, sana göre, o kimsede, gördüğü nesnelerle ilgili olarak, herhangi bir mesafe nosyonu yoktur ; o, bu şeyleri sadece zihninde var olan

yeni bir takım duyumlar (a new set of sensations) sayacaktır.

HYL. — Şüphesiz öyle sayacaktır.

PHİL. — Sorunu daha açık hale getirmek için şöyle diyelim : *mesafe* göze doğru dikine gelen bir çizgi değil midir?

HYL. — Öyledir.

— *PHİL.* — Peki, bu şekilde yerleştirilmiş bir çizgi görme'yle algılanabilir mi?

HYL. — Algılanamaz.

PHİL. — Bundan, mesafenin görme ile doğrudan doğruya, mesafe olarak, algılanamıyacağı sonucu çıkmaz mı?

HYL. — Öyle görünüyor.

PHİL. — Yine, sende renkler belli bir mesafede midirler?

HYL. — Kabul etmek gerekir ki, onlar yalnızca zihinde bulunurlar.

PHİL. — Ama, renkler göze yaygınlık ve şekillerle aynı yerde birlikte mevcut (co-existing) gibi görünmezler mi?

HYL. — Öyle görünürler.

PHİL. — Öyleyse, görme'ye dayanarak renklerin zihin dışında var olmadıklarını kabul ettiğin halde, şekillerin zihin dışmda var oldukları sonucunu nasıl çıkarıyorsun? Duyulara dayanan görünüş (the sensible appearance) her iki halde de tamamen aynı değil midir?

HYL. — Ne cevap vereceğimi bilemiyorum.

PHİL. — Mesafenin zihin tarafından hakikaten ve dolaysız olarak algılandığı kabul edilse bile, bundan onun zihin dışında var olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü, doğrudan doğruya algılanan her şey bir fikirdir : İmdi, herhangi bir fikir zihin dışmda var olabilir mi?

HYL. — Bunu farzetmek saçma olur : fakat, söy-

ler misin bana Philonous, biz kendi fikirlerimizden başka hiçbir şeyi algılayamaz mıyız?

PHİL. — Sonuçlardan nedenlerin akıl yoluyla çıkarılması (rational deducing) olmak itibarıyle, bu konu araştırmamızın dışında kalır. Zaten, duyularına dayanarak, doğrudan doğruya algılanmayan bir şeyi algılayıp algılayamıyacağını sen daha iyi söyliyebilirsin. Sonra, sorarım sana, doğrudan doğruya algıladığın şeyler senin duyumlarından ya da fikirlerinden farklı ve başka şeyler midir? Bu konuşma boyunca bu konular üzerindeki düşüncelerini birçok kere söylemiştin ; fakat, bu son sorunla önceki düşüncelerinden caymışa benziyorsun.

HYL. — Doğrusunu söylemek gerekirse, Philonous, benim düşünceme göre iki çeşit obje vardır ; bir çeşidi doğrudan doğruya algılanır ki, bunlara *fikir* adı verilir ; ötekiler ise, fikirler aracılığıyle (by the mediation of ideas) algılanan gerçek şeyler ya da dış objeler olup, fikirler bunların imajları ve tasavvurlarıdır. Şimdi, açıkça söylüyorum işte, fikirler zihin dışında var olamazlar, ama öbür çeşit objeler olabilirler. Bu ayırımı daha önce düşünemediğim için üzgünüm ; belki de tartışmamızın uzamasını önlerdi bu.

PHİL. — Bu dış objeler duyu ile mi, yoksa başka bir meleke ile mi algılanırlar?

HYL. — Duyu ile algılanırlar.

PHİL. — Nasıl! Duyu ile algılanıp da doğrudan doğruya algılanmayan şeyler mi var yani?

HYL. — Evet Philonous, bazı öyle şeyler var. Örneğin, Julius Caesar'ın bir resmine, ya da heykeline baktığım zaman bir anlamda onu duyularımla algıladığımı (doğrudan doğruya olmamakla beraber) söyliyebilirim.

PHİL. — Öyle anlaşılıyor ki, sen bizim ancak doğrudan doğruya algılanan fikirlerimizin dış şeylerin resimleri olduğunu ve bunların da fikirlerimize uyduk-

ları ya da benzedikleri için duyu ile algılandıklarını söylemek istiyorsun.

HYL. — Evet bunu söylemek istiyorum.

PHİL. — Ve, kendisi olarak (bizatihen) görülmez olan Julius Caesar nasıl yine de görme ile algılanıyorsa, kendileri olarak algılanmaları mümkün olmayan gerçek şeyler de öylece duyu ile algılanırlar.

HYL. — Tam öyle işte.

PHİL. — Söyle bana Hylas, sen Julius Caesar'ın resmine baktığında bütüne ait belli bir kompozisyon ve simetriyle birlikte bazı renk ve şekillerden başka bir şey görür müsün gözlerinle?

HYL. — Hayır başka hiçbir şey görmem.

PHİL. — Julius Caesar hakkında hiçbir şey bilmeyen bir kimse de senin gördüğün kadarını görmez mi?

HYL. — Görür.

PHİL. — Şu halde, onun da görüşü ve bunu kullanışı seninki derecesinde mükemmeldir.

HYL. — Söylediğini kabul ediyorum.

PHİL. — Öyleyse neden senin düşüncelerin Roma imparatoruna yöneliyor da, o kimseninki yönelmiyor? Bu, senin o an algılamakta olduğun duyumlardan ya da duyu fikirlerinden ileri gelemez ; çünkü, senin de kabul ettiğin gibi, bu hususta o kimseye karşı herhangi bir üstünlüğün yoktur. Bu hale göre, akıldan ve bellekten ileri gelse gerek bu : öyle değil mi, ne dersin?

HYL. — Öyle olsa gerek.

PHİL. — Şu halde, bu örnekten, duyu ile algılanan bir şeyin doğrudan doğruya algılanmadığı sonucu çıkarılamaz. Böyle olmakla birlikte, duyulur şeyleri duyu ile dolaylı olarak algıladığımızı bir anlamda söyliyebileceğimizi kabul ederim : nitekim, sık sık algılanan bir bağlantı (connexion) dolayısıyle bir duyuya ait fikirlerin doğrudan idraki, başka bir duyuya ait olması mümkün — ama bu fikirlerle birlikte bulunmasına alı-

şılmış olan — başka bazı fikirleri zihne getirmesi halinde bu böyledir. Örneğin, yoldan bir arabanın geçtiğini işittiğim zaman doğrudan doğruya algıladığım yalnızca sestir ; ama, böyle bir sesin bir arabayla bağlantısı olduğunu daha önceki deneyimlerimle bildiğim için, hemen, bir arabanın geçmekte olduğunu söylerim. Böyle olmakla birlikte, aslında ve tam anlamıyle *ses*'ten başka bir şeyin işitilmediği de apaçık ortadadır : böylece, araba duyu ile hakikî anlamıyle algılanmış olmayıp sadece deneyim yoluyla zihine telkin edilmiştir. Bunun gibi, ak kor halinde bir demir çubuk gördüğümüzde demirin katılığı ve sıcaklığı görme'nin objesi olmuş değildirler, yalnızca duyu tarafından hakikî anlamıyle algılanan renk ve şekil tarafından hayalgücüne telkin edilmişlerdir. Sözün kısası, herhangi bir duyu ile bilfiil ve kesinlikle algılanan şeyler, aynı duyu bize ilk defa verildiğinde algılanan şeylerdir yalnızca. Öbür şeylere gelince, bunların sadece daha önceki algılara dayanan deneyim tarafından zihne getirildikleri açıktır. Şimdi, yine senin şu Caesar'ın resmi karşılaştırmasına dönelim. Eğer bu konuda ısrar ediyorsan, gerçek şeylerin ya da fikirlerimizin anatiplerinin (archetypes) duyu ile algılanmayıp, akıl ya da bellek gibi, ruhun bir iç melekesi ile algılandıklarını kabul etmen gerekeceği meydandadır. Bunun için, *gerçek şeyler* ya da *maddî objeler* adını verdiğin şeylerin varlığı konusunda akıldan çıkarılmış ne gibi kanıtlar ileri sürebileceğini merak ediyorum. Yoksa onları vaktiyle kendi başlarına oldukları gibi gördüğünü mü hatırlıyorsun, ya da onları böyle gören birinden bunu işittin ya da okudun mu?

HYL. — Alaycılık damarının kabardığını görüyorum, Philonous ; ama, beni aslâ bu yoldan ikna edemezsin.

PHİL. — Benim amacım, yalnızca, *maddî varlıklar*'ın bilgisine götüren yolu senden öğrenmektir. Bizim

algıladığımız her şey ya doğrudan doğruya, ya da dolayısıyle algılanır : yani ya duyu ile, ya da akıl ve düşünce (reflection) ile. Ama, sen duyuyu dışarıda bıraktığına göre, lütfen göster bunların varlığına hangi nedenle inandığını ; ya da benim veya senin bilme-gücümüze (understanding) bunu kanıtlamak için hangi *aracıyı (medium)* kullanmanın mümkün olduğunu...

HYL. — İçtenlikle söyliyeyim ki, Philonous, şimdi sorunu gözden geçirdiğimde, bu konuda sana herhangi bir sağlam neden gösteremiyeceğimi anlıyorum. Fakat, bu gibi şeylerin gerçekten var olmasının hiç olmazsa mümkün olduğu yine de bana pek açık görünüyor ; ve bunları var saymakta herhangi bir saçmalık bulunmadığına göre, sen bunun aksini kanıtlayan sağlam kanıtlar ortaya koyuncaya kadar yine eskisi gibi buna inanmaya kararlıyım.

PHİL. — Ne! İş dönüp dolaşıp sonunda buna dayandı demek. Yani sen maddî objelerin varlığına sadece inanıyorsun, ve bu inancın da sırf bunların hakikaten var olabilecekleri ihtimaline dayanıyor, öyle mi? Sonra da benden buna karşı kanıtlar ileri sürmemi istiyorsun : oysa, başkası olsa, kanıtlar ileri sürmek görevinin ancak olumlu (affirmative) yanı tutana düştüğünü akla uygun bulurdu. Her neyse, şimdi senin hiçbir kanıt ileri sürmeden savunmak kararında olduğun husus aslında bu tartışma sırasında vazgeçmek için sağlam nedenler gördüğün şeydir. Ama, biz bütün bunları geçelim ; eğer seni doğru anlıyorsam, sen fikirlerimizin zihnimiz dışında var olmadıklarını ; ancak bazı orijinal varlıkların (certain originals) kopyaları, imajları ya da tasavvurları olduklarını söylüyorsun.

HYL. — Beni doğru anlıyorsun.

PHİL. — Şu halde, onlar dış şeyler gibidirler.

HYL. — Öyledirler.

PHİL. — Bu şeyler bizim duyularımızdan bağım-

sız, sürekli ve değişmez bir doğaya mı sahiptirler ; yoksa bedenlerimizde bazı hareketler meydana getirmemiz, duyu melekelerimizi ya da organlarımızı çalıştırmamız, çalıştırmamız ya da değişikliğe uğratmamız sonucu olarak aralıksız bir değişme içinde midirler?

HYL. — Gerçek şeylerin sabit ve gerçek bir yapıları (nature) olduğu apaçıktır. Bu yapı, duyularımızda ya da bedenlerimizin durum ve hareketinde meydana gelen herhangi bir değişikliğe bağlı olmaksızın hep aynı kalır ; bunlar gerçi zihnimizdeki fikirleri etkiliyebilirler, ama zihnimiz dışındaki şeyler üzerinde de aym etkiye sahip olduklarını düşünmek saçma olur.

PHİL. — Peki, öyleyse, fikirlerimiz gibi sürekli dalgalanıp değişen şeyler, nasıl oluyor da sabit ve değişmez bir şeyin kopyaları, ya da imajları olabiliyorlar? Ya da, başka bir deyişle, büyüklük, şekil, renk, vb. gibi duyulur nitelikler, yani fikirlerimiz, duyum mesafesi, aracısı (medium) ya da âletlerinde meydana gelen her değişmeyle (alteration) birlikte durmadan değişmekte olduğuna göre, nasıl oluyor da belli (determinate) bir maddî obje, hepsi birbirinden bu kadar farklı ve birbirine bu kadar benzemez birçok başka başka şeyler tarafından tam olarak temsil ya da resmediliyorlar? Ya da bu maddî objenin fikirlerimizden sadece bir tanesine benzediğini söylüyorsan, o zaman sahici kopyayı bütün öbür sahtelerinden nasıl ayırtedebiliriz?

HYL. — İtiraf ederim ki, Philonous, ipin ucunu kaçırdım. Buna ne diyeceğimi bilemiyorum.

PHİL. — Fakat, hepsi bu kadar değil. Kendi başına maddî objeler hangileridir, algılanabilenler mi, algılanamayanlar mı?

HYL. — Doğrudan doğruya ve tam anlamıyle algılanan ancak fikirlerdir. Bu yüzden, bütün maddî şeyler kendi başlarına duyulur olmayıp yalnızca fikirleriyle algılanırlar.

PHİL. — Demek oluyor ki, fikirler duyulurdurlar, bunların anatipleri (archetypes) ya da orijinalleri ise duyulmazdırlar.

HYL. — Tamam.

PHİL. — Peki ama, duyulur bir şey nasıl olur da duyulur olmıyan bir şeye benzeyebilir? Kendi başına *görünmez* olan bir gerçek şey, bir *renge ; işitilmeyen* bir gerçek şey, bir *sese* benzeyebilir mi? Tek kelimeyle, duyum ya da fikirden gayrı bir şey, bir duyuma ya da bir fikre benzeyebilir mi?

HYL. — İtiraf ederin ki, böyle bir şey düşünemiyorum.

PHİL. — Bu konuda herhangi bir şüphe olabilir mi? Sen kendi fikirlerini kendin mükemmelen bilmez misin?

HYL. — Mükemmelen bilirim onları ; benim algılamadığım, ya da bilmediğim bir şeyin benim fikirlerimle ortak bir yanı olamaz.

PHİL. — Öyleyse, onları dikkatle ele al ve incele ; sonra da, onlarda zihin dışında var olabilecek herhangi bir şeyin bulunup bulunmadığını : ya da zihin dışında var olan, onlara benzer bir şeyin bulunup bulunmadığını bana söyle.

HYL. — İyice araştırdım ; fikirden gayrı, fikre benzer bir şeyi tasarlamanın, ya da anlamanın bence imkânsız olduğunu görüyorum. *Hiçbir fikrin zihin dışında var olamıyacağı* apaçık bir şey.

PHİL. — Böylece, duyulur şeylerin gerçekliğini kendi ilkelerinin zoruyla reddetmiş oluyorsun, çünkü sen duyulur şeylerin gerçekliğini zihin dışında mutlak bir varlıktan ibaret sayıyordun. Bu demektir ki, sen tam anlamıyle bir şüphecisin. Dâvam, senin ilkelerinin septisizme götürdüğünü göstermek olduğuna göre, böylece onu kazanmış bulunuyorum.

HYL. — Büsbütün ikna olmuş değilsem de, şimdilik susmak zorundayım.

PHİL. — İnancını daha mükemmelleştirmek için daha ne istiyorsun, merak ediyorum. Düşünceni her türlü yoldan açıklamakta serbest değil miydin? Tartışmamız sırasında yaptığın küçük yanlışlıklar kesin sayıldı da üzerlerinde ısrar mı edildi? İleri sürdüğün herhangi bir şeyi, maksadına daha iyi hizmet edecek şekilde geri almana, ya da pekiştirmene izin verilmedi mi? Söylediğin her şey mümkün azamî dürüstlükle dinlenip incelenmedi mi? Kısaca, her noktada kendi ağzından çıkan sözlerle ikna olmadın mı? Şimdi, eğer yapmış olduğun ikrarlarda herhangi bir kusur görüyorsan, ya da safsataya dayanan bir taraf kaldığını düşünüyor, yeni bir ayrım, nüans ya da yorum katmayı diliyorsan neden yapmıyorsun bunu?

HYL. — Biraz sabret Philonous. Şu anda kendimi tuzağa düşmüş görmekten öyle şaşırdım ki, beni içine sürüklediğin karışık dehlizlerde kendimi öyle hapsolmuş hissediyorum ki, hemencecik bir çıkış yolu bulabilmem benden beklenemez. Çevremi şöyle bir kolaçan edip kendimi toparlıyabilmem için bana zaman vermelisin.

PHİL. — Dur bakayım, kolejin çanı değil mi bu çalan?

HYL. — İbadete çağırıyor.

PHİL. — Dilersen oraya gidelim. Yarın sabah yine burada buluşuruz. Bu arada kafanı bu sabahki tartışma üzerinde çalıştırır, onda safsataya kaçar bir yan bulup bulamıyacağını, ya da işin içinden sıyrılmak için kendine yeni çareler icat edip edemiyeceğini araştırırsın.

HYL. — Kabul.

İKİNCİ KONUŞMA

HYLAS. — Seninle daha erken bulaşamadığım için beni bağışla, Philonous. Bütün sabah, kafam son konuşmamızla öylesine doluydu ki, günün hangi saati olduğunu, daha doğrusu başka herhangi bir şeyi düşünmeye fırsat bulamadım.

PHİLONOUS. — Konuşmamız üzerine böylesine düşmene çok sevindim. İkrarlarında herhangi bir yanlışlık bulduysan, ya da benim onlardan hareketle yürüttüğüm muhakemelerde safsatalar varsa, umarım şimdi bana bunları bir bir gösterirsin.

HYL. — İnan bana, senden ayrıldığımdan beri hatâ ve safsata araştırmaktan başka bir şey yapmadım ; ve bu amaçla dünkü konuşmamızın bütün akışını inceden inceye gözden geçirdim ; ama, bütün çabam boşa çıktı, çünkü bu konuşma sonunda edindiğim nosyonları yeniden gözden geçirdiğimde onlar bana büsbütün daha aydınlık, daha apaçık geldi. Onları ne kadar dikkatle incelersem, o kadar dayanılmaz bir güçle kendilerini bana kabul ettiriyorlar.

PHİL. — Sence bu da, onların doğru ve doğa gereği olduklarının, sağduyuya uygun düştüklerinin bir belirtisi değil midir? Hakikat ve güzellik birbirine benzer ; ne kadar sıkı elenirlerse ikisinin de görkemi o kadar artar. Oysa, hatânın ve yapmacığın (disguise) sah-

te parıltısı dikkatli muayeneye, ya da yakından incelemeye hiç gelmez.

HYL. — Söylediklerinde büyük bir hakikat payı olduğunu kabul ediyorum. Ne var ki, insanın bu acayip sonuçların hakikatinde tam bir doyum bulabilmesi için, ancak benim gibi bu sonuçlara vardıran muhakemeleri göz önünde bulundurması gerekir. Oysa, bu muhakemeler kafamdan uzaklaştığı zaman, şeylerin çağdaş açıklanış tarzı, beri yanda, o kadar doyurucu, o kadar doğal ve anlaşılabilir görünüyor ki, itiraf ederim, bunu nasıl reddedebileceğimi bilemiyorum.

PHİL. — Hangi açıklama tarzından söz etmek istediğini anlıyamadım.

HYL. — Duyumlarımızı ve fikirlerimizi açıklama tarzını demek istiyorum.

PHİL. — Nasıl bir açıklama bu?

HYL. — Ruhun, beynin belli bir yerinde bir yeri bulunduğu ve sinirlerin buradan çıkarak bedenin bütün kısımlarına dağıldığı farzediliyor : dış objeler duyu organları üzerinde meydana getirdikleri çeşitli izlenimlerle bu sinirlere belli bazı titreşim hareketleri verirler ; bunlar da, içleri esprilerle (spirits) dolu olduklarından, bu titreşim hareketlerini beyne, ya da ruhun yerine kadar iletirler ; ruh da böylelikle, beyinde meydana gelen çeşitli izlenimlere, ya da izlere (impressions or traces) göre, çeşitli fikirlerin etkisinde kalır.

PHİL. — Sen de buna, fikirlerin bizi nasıl etkilediğini anlatan bir açıklama diyorsun öyle mi?

HYL. — Niçin olmasın, Philonous, buna karşı söyliyeceğin bir şey var mı?

PHİL. — İlkin, senin varsayımını iyice anlayıp anlamadığımı bilmek isterim. Sen, beyindeki bazı izlerin fikirlerimizin nedenleri, ya da vesileleri (occasions) olduğunu söylüyorsun. Peki, söyler misin bana lütfen *beyin*'den kastettiğin duyulur bir şey midir?

HYL. — Başka ne kastedeceğimi sanıyorsun?

PHİL. — Bütün duyulur şeyler doğrudan doğruya algılanabilirdirler ; ve doğrudan doğruya algılanabilen şeyler de fikirdirler ; bunlar ise yalnızca zihinde vardırlar. Eğer yanılmıyorsam, bunu sen çok önceden kabul etmiştin.

HYL. — İnkâr etmiyorum zaten.

PHİL. — Senin sözünü ettiğin beyin de duyulur bir şey olduğuna göre, demek ancak zihinde vardır. İmdi, zihinde bulunan bir fikrin, ya da şeyin bütün öteki fikirleri meydana getirebileceğini farzetmenin sence akla uygun olup olmadığını bilmek isterim. Eğer böyle olduğunu düşünüyorsan, bu ilk fikrin ya da beynin kendisinin başlangıcını (origin) nasıl açıkladığını söyler misin?

HYL. — Fikirlerimizin başlangıcını duyularımızca algılanabilir olan beyinle açıklamıyorum ben. Çünkü, onun kendisi de bir duyulur fikirler bileşiminden başka bir şey değildir. Hayır, ben bunu hayalimde canlandırdığım başka bir beyinle açıklıyorum.

PHİL. — Ama, hayal edilen şeyler de aslında algılanan seyler kadar zihnin içinde değil midirler?

HYL. — Öyle olduklarını itiraf etmek zorundayım.

PHİL. — Böylece, iş dönüp dolaşıp aynı şeye geliyor ; ve buraya gelinceye kadar da sen, fikirleri beyindeki bazı hareket ya da izlenimlerle, yani bir fikrin — duyulur ya da hayalî olması önemli değil — uğradığı bazı değişikliklerle (alterations) açıklıyordun.

HYL. — Varsayımımdan şüphe etmeğe başladım.

PHİL. — Espriler (spirits) dışında bütün bildiklerimiz ya da tasarladıklarımız kendi fikirlerimizdir. Onun için, bütün fikirlerimizin meydana geliş nedeni beyindeki izlenimlerdir, dediğin zaman sen bu beyni algılıyor musun (conceive), algılamıyor musun? Eğer algılıyorsan, bir fikre nakşolunan ve böylece bu fikri meydana

getiren fikirlerden söz ediyorsun demektir ki, saçma bir şeydir bu. Yok, eğer algılamıyorsan (not conceive it) mâkul bir varsayım kuracak yerde abuk sabuk konuşuyorsun demektir.

HYL. — Şimdi bunun sırf bir hamhayal olduğunu açıkça farkediyorum. Hiçbir şey yok içinde, bomboş.

PHİL. — Bunun üzerinde fazla durmana hiç gerek yok ; çünkü, dediğin gibi, şeyleri bu yoldan açıklamaya çalışmak, her hal ve kârda, aklı başında bir insanı hiç mi hiç tatmin etmez. Sinirlerdeki bir hareketle zihindeki ses ya da renk duyumları arasında ne gibi bir bağlantı olabilir? Ya da bu berikilerin, ötekinin etkisi sonucu olması nasıl mümkündür?

HYL. — Varsayımımın şimdi bana göründüğü kadar içi kof olduğunu hiç düşünmemiştim.

PHİL. — Demek, sonunda duyulur şeylerin aslâ gerçek bir varlığa sahip olmadıklarına ; ve kendinin de şu mâhut *septik*'lerden biri olduğuna aklın yattı.

HYL. — İnkâr edilemiyecek kadar açık bu.

PHİL. — Şuraya bak bir! Tarlalar tatlı yeşilliklerle örtülü değil mi? Ormanlarda, korularda, ırmaklarda, berrak pınarlarda ruhu rahatlatan, ferahlatan, coşturan bir taraf yok mu? Engin ve derin okyanusların, doruğu bulutlar içinde kaybolan heybetli bir dağın, ya da yaşlı, loş bir ormanın manzarası karşısında zihinlerimiz zevkli bir korkuyla dolup taşmaz mı? Kayalıklarda ve çöllerde bile zevki okşayan bir vahşilik yok mudur? Yeryüzünün doğal güzelliklerini seyre dalmak insana nasıl derin bir haz verir ! Bunlara karşı düşkünlüğümüzü sürdürmek, canlı tutmak için değil midir, gecenin, peçesini onun yüzüne bir örtüp bir açması ve yeryüzünün mevsimlere göre giyimini değiştirmesi? Ne ustaca bir düzenle yerleştirilmiştir öğeler! Doğanın en alelâde ürününde bile ne büyük bir çeşitlilik ve yararlılık vardır! Hayvan ve bitki bedenlerinde nasıl bir in-

celik, bir güzellik, bir hünerlilik görülür! Bütün şeyler kendi özel amaçlarına olduğu kadar, bütünün karşıt parçalarını oluşturmaklığa da nasıl bir mükemmellikle uydurulmuşlardır! Ve hepsi de karşılıklı olarak birbirlerine yardım eder, destek olurken, aynı zamanda birbirlerini bezeyip güzelleştirmezler mi? Şimdi de düşüncelerini şu yeryuvarlağından kaldırarak, göğün yüce kubbesini donatıp süsleyen şu görkemli ışıklara bir çevir ! İşleyişi ve düzeni bakımından gezegenlerin hareketleri ve durumları hayranlık verici değil midir? Ve (yanlış olarak serseri — erratic — adı verilen) bu kürelerin yolsuz izsiz boşlukta durmadan tekrarladıkları yolculuklarında yollarını sapıttıkları hiç görülmüş müdür? Güneşin çevresindeki alanları, daima zamanla orantılı olarak katetmezler mi? Doğanın o görünmeyen yaratıcısının evreni kuvveden fiile çıkarmakta (actuates) kullandığı yasalar işte böyle sıkıca belirlenmiş (fixed), böyle değişmezdirler. Sabit yıldızların parıltısı ne kadar canlı, ne kadar şaşaalıdır! Mavi gökkubbenin bütün her yanına dağılışlarında görülen o cömertçe savruklukta nasıl bir görkemlilik ve zenginlik vardır ! Hele bir de teleskopla bakarsan, çıplak gözle göremediğin yeni yıldız kümeleri çıkar karşına. Bunlar birbirlerine yakın ve küçücük görünürler, ama daha yakından bakılacak olursa, uzayın uçurumlarına gömülüp kaybolan, çeşitli uzaklıklarda muazzam ışık küreleri oldukları anlaşılır. Şimdi artık hayalgücünü yardıma çağırman gerekir. Güçsüz ve sınırlı duyularımız merkezî ateşlerin çevresinde devreden sayısız dünyaları kavramaktan âcizdir ; bu dünyalarda mutlak mükemmellikte bir zihnin enerjisi sonsuz şekiller altında kendisini açığa vurur. Ama, ne duyular, ne de hayalgücü bu uçsuz bucaksız yaygınlığı (extend) bütün o ışıltılı donanımıyla kavrıyabilecek güçtedir. Çalışan zihin ne kadar çabalarsa çabalasın, olanca gücünü ne kadar kul-

lanırsa kullansın, yine de kavramaktan âciz kaldığı, ölçüye sığmaz bir fazlalık kalacaktır geride. Muazzam yapıyı meydana getiren büyük cisimler birbirlerinden ne kadar ayrı görünürlerse görünsünler, yine de gizli bir mekanizma marifetiyle, tanrısal bir sanat ve kudretle karşılıklı bir bağımlılık içinde birbirlerine raptedilmişlerdir ; ve birbirleriyle ve hattâ çoğu zaman aklından çıkan ve evrenlerin kalabalığı içinde kaybolup giden bu yerküresiyle ilişki içindedirler. Bütün bu muazzam sistem dille anlatılamıyacak ve akılla düşünülemiyecek kadar güzel ve görkemli değil midir? Bütün gerçeğin bu en soylu, bu en güzel manzaralarını görmezlikten gelen bazı filozoflar nasıl bir davranışa lâyıktırlar? Yaradılışın bütün görülebilir güzelliğinin hayalî bir parıltıdan ibaret olduğunu düşünmeye bizi götüren o ilkeler nasıl tutulp desteklenebilir? Daha açık söylemek gerekirse, senin şu şüpheciliğinin bütün aklı başında insanlarca son derece saçma bulunmamasını bekliyebilir misin?

HYL. — Başkaları istedikleri gibi düşünebilirler : ama, bu konuda sen bana hiçbir sitemde bulunamazsın. Tesellim şu ki, sende en az benim kadar *septik*'sin.

PHİL. — Dur hele, Hylas, izin ver de senden farklı olayım.

HYL. — Ne demek! Başlangıç önermelerini şimdiye kadar kabul edip durdun da, şimdi sonucu inkâra mı kalkışıyorsun ; beni içine sürüklediğin aykırı görüşlerin savunmasını üstüme yıkıp kendin çekip gidecek misin? Dürüst bir davranış değil bu, kesinlikle değil.

PHİL. — Şüpheciliğe götüren o nosyonları seninle birlikte kabul ettiğimi reddederim. Hakikaten de sen, duyulur şeylerin gerçekliğinin, esprilerin zihinleri dışında, ya da algılanan varlıklarından ayrı bir *mutlak varlık*'tan ibaret olduğunu söylüyordun. Ve yine bu gerçeklik (reality) nosyonuna uygun olarak, duyulur şeyler

için herhangi bir gerçek varlığı reddetmek zorunda kaldın : demek oluyor ki, bizzat kendi tanımına göre sen kendini *septik* ilân ediyorsun. Oysa, ben duyulur şeylerin gerçekliğinin bu şekilde tanımlanması gerektiğini ne söyledim, ne de düşündüm. Senin de kabul ettiğin nedenlerden ötürü, duyulur şeylerin bir zihin ya da espri (spirit) dışında var olamıyacakları benim için apaçıktır. Dolayısıyle, ben onların gerçek bir varlığa sahip olmadıkları sonucunu değil, fakat düşünceme bağlı olmadıklarını ve tarafımdan algılanmış olmaktan ayrı bir varlığa sahip bulunduklarını görerek, *içinde var oldukları başka bir zihnin var olması gerektiği* sonucunu çıkarırım. Bu yüzden, duyulur dünyanın gerçek varlığından ne kadar emin isem, onu içinde taşıyan ve ona destek olan sonsuz ve her yerde hâzır ve nâzır (omnipresent) bir Espri'nin varlığından da o kadar eminim.

HYL. — Nasıl! Ama bu, benim ve bütün hıristiyanların inandıkları şeyden başka bir şey değil ki ; hattâ bir Tanrı'nın var olduğuna ve onun her şeyi bilip kavradığına inanan bütün öbür insanlar da böyle düşünürler.

PHİL. — Tamam, zaten asıl fark da burada ya.. İnsanlar genellikle Tanrı'nın varlığına inandıkları için.. her şeyin Tanrı'ca bilinmekte ve algılanmakta olduğuna inanırlar ; oysa ben bütün duyulur şeylerin Tanrı tarafından algılanması gerektiği nedenine dayanarak doğrudan doğruya ve zorunlu olarak Tanrı'nın varlığı sonucunu çıkarıyorum.

HYL. — Hepimiz aynı şeye inanıyorsak, bu inanca nasıl vardığımızın ne önemi var?

PHİL. — Ama, aynı görüşü paylaşmıyoruz işte.. Nitekim, filozoflar bütün maddî varlıkların Tanrı tarafından algılandığını kabul ettikleri halde, onlara herhangi bir zihin tarafından algılanan varlıklarından ay-

rı, mutlak bir mevcudiyet (subsistence) de atfetmekten geri kalmıyorlar. Ben, işte bunu yapmıyorum. Bir de şu var : *bir Tanrı vardır, öyleyse o her şeyi algılar,* demekle ; *duyulur şeyler gerçekten vardırlar ve gerçekten var olduklarına göre, zorunlu olarak, sonsuz bir zihin tarafından algılanmaktadırlar : öyleyse sonsuz bir zihin, ya da Tanrı vardır,* demek arasında hiç fark yok mudur? Bu bize, son derece açık bir ilke gereğince, *bir Tanrı'nın varlığını* gösteren dolaysız, direkt bir ispat sunar. Din bilginleri ve filozoflar yaradılışın birçok kısımlarının güzelliğine ve yararlılığına dayanarak bunun Tanrı eseri olduğunu hiçbir tartışmaya yer bırakmıyacak şekilde ispat etmişlerdir. Ama, astronomi ve doğa felsefesinden gelebilecek her türlü yardım, şeylerin yapılış ustalığına, düzenine ve maksadına uygunluğuna hayranlık bir yana bırakılarak, sırf duyulur dünyanın varlığından, sadece bundan, sonsuz bir zihnin zorunlu olarak çıkarılması, ancak bu basit düşünceyi yürütmüş olanlara vergi bir üstünlüktür: duyulur dünya bizim çeşitli duyularımızla algıladığımız dünyadır; duyularla fikirlerden başka hiçbir şey algılanamaz ; ve bir fikir ya da bir fikir anatipi, bir zihin içinde olmaktan başka hiçbir yerde var olamaz. Şimdi sen artık bilim alanında yorucu araştırmalara girişmeksizin, incelikli, ustalıklı muhakemelere başvurmaksızın, ya da usanç verici uzun tartışmalara dalmaksızın tanrıtanımazlığın en gayretkeş avukatlarının karşısına çıkabilir ve onları açmaza düşürebilirsin. Düşünceden yoksun neden ve sonuçların başsız ve sonsuz (eternal) sıralanışına ya da atomların rastgele biraraya gelmesine bütün o sefilce sığınmalar ; Vannini'nin (1), Hobbes'un

(1) Lucilio Vanini. Napoli'li bir rahip. 1619 yılında tanrıtanımazlıkla suçlanarak odun yığınında yakılmıştı.

ve Spinoza'nın o ucube hayalleri ; kısaca bütün tanrıtanımazlık sistemi, görülür dünyanın tümünün ya da herhangi bir kısmının, hattâ en kaba ve en biçimsiz bir parçasının zihin dışında var olabileceğini farzetmekteki mantıksızlık (repugnancy) üzerine şöyle bir düşünülmekle toptan yıkılıp gitmiyor mu? Dinsizliğin suç ortağı bu kişilerden herhangi biri kendi düşüncelerini şöyle yoklasın hele bir ; yoklasın da bir kayanın, bir çölün, bir kaosun, ya da bir atomlar kargaşasının ; sözün kısası, duyulur ya da hayal edilebilir herhangi bir şeyin zihinden bağımsız olarak var olabileceğini acaba düşünebiliyor mu, bir denesin. Başka şeye gerek kalmadan çılgınlığını hemen anlıyacaktır. Bir tartışmayı böyle bir yola (issue) sokmaktan ; ve bir kimseye bilfiil (in fact) hakikat olarak bellediği bir şeyi düşüncede olsun kavrayıp kavrıyamıyacağını ve bunu bir nosyon olmaktan çıkarıp gerçek bir varlık haline sokup sokamıyacağını bizzat görmek imkânını vermekten daha hakça bir şey olabilir mi?

HYL. — İleri sürdüğün düşüncede dine son derece yararlı şeyler bulunduğu inkâr edilemez. Ancak, bazı çağdaş seçkin kişilerce benimsenen bir nosyona, *her şeyi Tanrı'da görmek* nosyonuna pek benzediğini düşünmüyor musun?

PHİL. — Bu nosyonu öğrenmeyi pek isterdim ; lütfen açıklar mısın bana onu?

HYL. — Bu kişilerin düşüncesine göre, ruh gayrımaddî olduğundan, maddî şeylerle birleşemez, böyle olunca da onları kendi başlarına oldukları gibi algılayamaz, onları ancak Tanrı cevheriyle birleşmek suretiyle algılayabilir. Tanrı spiritüel mahiyette olduğundan tamamen anlaşılabilir, ya da bir esprinin düşüncesinin doğrudan doğruya objesi olabilir. Bundan başka, tanrısal mahiyet yaratılmış varlıklardan herbirine uygun düşen mükemmellikleri kendi içinde taşır ; bu yüzden

de, yaratıklar bu mükemmellikleri zihinlerinde canlandırabilir ya da tasarlıyabilirler.

PHİL. — Tamamen pasif ve hareketsiz (inert, âtıl) şeyler olan fikirlerimizin nasıl olup da bir mahiyet ya da pasiflik dışı (impassive) bölünmez, sırf aktif bir varlık olan Tanrı'nın mahiyetinin ya da cevherinin bir parçası (ya da onun gibi bir şey) olabileceğini anlamadım. Bu varsayım daha ilk bakışta akla birçok itirazlar ve güçlükler getiriyor ; ama, ben sadece şunu belirteceğim : yaratılmış bir dünyayı bir esprinin zihninden başka bir yerde var sayan genel varsayımlara vergi bütün saçmalıklar bunda da var. Üstelik, bu varsayım maddî dünyayı hiçbir amaca hizmet etmez bir hale getirmek gibi bir özelliğe de sahip. Ve, eğer doğanın, ya da tanrısal bilgeliğin boş işler yaptığını, ya da çok daha kolay ve kısa yoldan yapabileceği şeyler için karışık ve zor yöntemler kullandığını bilimlerin farzettiğini söylemek, bunlardaki başka varsayımlara karşı iyi bir kanıt yerine geçiyorsa, ya bu bütün evreni boşuna yapılmış sayan varsayım için ne düşünmeli?

HYL. — Aman ne diyorsun, sen de her şeyi Tanrı'da gördüğümüzü söyleyen görüşten yana değil misin? Eğer yanılmıyorsam, ileri sürdüklerin buna çok yaklaşıyor.

PHİL. — Çok az insan düşünür, ama yine de herkesin görüşleri vardır. Bu yüzden, insanların görüşleri sığ ve karışıktır. Aslında birbirinden çok farklı öğretilerin (tenets), onlar üzerinde dikkatle durup düşünmeyen kimselerce birbirine karıştırılmasında yadırganacak bir taraf yoktur. Bunun için, aslında kendisinden çok uzak olduğum halde, benim Malebranche'a hayranlık duyduğumu sananların çıkmasına hic şaşmam. Malebranche, düşünce sistemini, benim aslâ kabul etmediğim gayet soyut genel fikirler üzerine kurmaktadır. Bir mutlak dış dünyanın varlığını ileri sürmektedir ki, ben

bunu reddediyorum. O, duyularımızın bizi aldattığını ve bizim gerçek doğayı, ya da yaygınlığa sahip varlıkların hakikî şekillerini (forms) ve biçimlerini (figures) bilmediğimizi iddia etmektedir ; bense bütün bunların aksini savunuyorum. Böylece, bütünüyle ele alındığında onun ilkeleriyle benimkiler kadar temelden birbirine karşıt ilkeler olamaz. Benim bu söylediklerimin, Kutsal Kitap'ın sözleriyle, yani «bir Tanrı'da yaşar, onda hareket ederiz, varlığımızı onda buluruz» sözüyle tam bir uygunluk halinde olduğunu kabul etmek gerekir. Ama, bizim, yukarıda ileri sürüldüğü gibi, şeyleri Tanrı'nın doğasında gördüğümüz söylenecek olursa, buna inanmakta ben yokum. Düşüncemi kısaca tekrarlıyayım. Algıladığım şeylerin benim kendi fikirlerim olduğu, ve hiçbir fikrin benim zihnim dışında var olamıyacağı besbellidir. Şurası da yine besbellidir ki, benim algıladığım fikirler ya da şeyler, gerek kendileri, gerek anatipleri, benim zihnimden bağımsız olarak vardırlar, çünkü onları meydana getirenin ben kendim olmadığımı, gözlerimi ya da kulaklarımı açtığımda hangi özel fikrin etkisi altında kalacağımı dilediğim gibi belirlemek gücüne sahip bulunmadığımı biliyorum. Şu halde, bu fikirlerin ya da şeylerin başka bir zihinde, iradesiyle onları bana görülür, duyulur kılan bir zihinde var olmaları gerekir. Doğrudan doğruya algılanan şeyler, dediğim gibi, fikirler ya da duyumlar (sensations)'dır ; hangisini istersen onu de. Fakat, herhangi bir fikir ya da duyum bir zihinden ya da espriden başka bir şeyde var olabilir, ya da onun tarafından meydana getirilebilir mi? Gerçekten akıl alamıyacak bir şeydir bu; ve aklın alamıyacağı bir şeyi söylemek de anlamsız konuşmaktır : öyle değil mi?

HYL. — Şüphesiz öyledir.

PHİL. — Ama, öte yandan, bunların bir espride mevcut ve onun tarafından yaratılmış olmaları akla ga-

yet yakındır : çünkü, her gün sayılamıyacak kadar çok fikirler algıladığıma göre, bunda benim her günkü deneyimimi aşan bir taraf yoktur: bir irade fiiliyle bu fikirlerden türlü çeşidini zihnimde oluşturabilir, hayalgücümde canlandırabilirim. Ancak, şunu da itiraf etmek gerekir ki, bu hayal ürünleri, duyularımla algıladığım ve ayrıca *gerçek şeyler* adı verilen şeyler kadar açık seçik, sağlam, canlı ve sürekli değildirler. Bütün bunlardan, *algıladığım bütün duyulur izlenimlerle beni her an etkileyen bir zihnin var olduğu* sonucunu çıkarıyorum. Ve yine, bu izlenimlerin çeşitliliğinden, düzenliliğinden yaratıcılarının tasavvur edilemiyecek kadar bilge, kudretli ve iyi olduğu sonucuna varıyorum. Şu noktaya dikkat et : ben şeyleri Tanrı'nın akılla kavranılabilen (intelligible) cevherinde onları temsil eden neyse onu algılayarak gördüğümü söylemiyorum ; böyle bir şeyi benim havsalam almaz. Fakat, ben diyorum ki, benim algıladığım şeyler sonsuz bir Espri'nin anlayış melekesince (understanding) bilinen ve iradesince yaratılmış olan şeylerdir. Bütün bunlar çok basit ve apaçık değil mi? Zihnimiz ve onda olup bitenler üzerinde ufak bir incelemeyle kavrıyamıyacağımız, hattâ kabul etmek zorunda kalmıyacağımız bir taraf var mı bunda?

HYL. — Sanırım çok iyi anladım seni. Şunu açıkça belirteyim ki, bir Tanrısal varlık (Deity) hakkında getirmiş olduğun kanıt apaçık olduğu kadar şaşırtıcı da. Ancak, Tanrı'nın bütün şeylerin en yüce ve evrensel nedeni olduğunu kabul etsek bile, esprilerden ve fikirlerden başka bir üçüncü doğa daha var olamaz mı? Fikirlerimiz için daha alt dereceden, sınırlı bir neden kabul edemez miyiz? Kısacası, her şeye rağmen *madde* var olamaz mı?

PHİL. — Aynı şeyi kaç kere öğretmem gerek? Duyu ile doğrudan doğruya algılanan şeylerin, zihinden başka hiçbir yerde bulunmadığını kabul ediyorsun.

Oysa, duyu ile algılanıp da doğrudan doğruya algılanmıyan bir şey yoktur : bu yüzden, duyulur olup da zihin dışında var olan herhangi bir şey olamaz. Senin, üzerinde ısrar edip durduğun madde, sanırım, akılla kavranılabilen (intelligible) bir şeydir ; duyu ile değil de, akılla (reason) keşfedilen bir şey.

HYL. — Evet, doğru söylüyorsun.

PHİL. — Maddeye olan inancının nasıl bir muhakemeye (reasoning) dayandığını ve bu madde hakkında şu an ne düşündüğünü lütfen söyle bana.

HYL. — Kendimi çeşitli fikirlerin etkisi altında görüyor, ve bu fikirlerin nedeninin ben kendim olmadığımı biliyorum ; bunlar tamamen aktif olmayan, değişken, bağımlı varlıklar oldukları için, ne kendi kendilerinin, ne de birbirlerinin nedeni olamıyacakları gibi, kendi kendilerine var olmak gücüne de sahip değildirler. Şu halde, benden de, kendilerinden de ayrı bir nedenleri olmak gerekir : bu nedene gelince, onun hakkında *fikirlerimin nedeni* olduğunu bilmekten başka bir bilgim olduğunu iddia edemem. İşte ben bu şeye, kendisi ne olursa olsun, madde adını veriyorum.

PHİL. — Söyle bana, Hylas, herhangi bir dilde, her önüne gelenin, bir cins adına âdet olarak verilen özel anlamı dilediği gibi değiştirmeye hakkı var mıdır? Örneğin, bir seyyah sana ülkelerden birinde insanların hiç zarar görmeden ateşin içinden geçebildiklerini söylese; ama, sen onun açıklamalarından, *ateş* derken *suyu* kastettiğini anlasan : ya da iki bacağı üzerinden yürüyen ağaçlar olduğunu iddia etse, ama *ağaçlar* sözünden insanları kastetse, sen bunu mâkul bulur musun?

HYL. — Bulmam elbet ; çok saçma bulurum. Genel âdet dilde doğruluk ölçüsüdür. Konuşulan dili uygunsuz bir şekilde değiştiren bir kimse dilin kullanılışını bozar ve aslında hiçbir görüş ayrılığına dayanmıyan

birtakım tartışmaları uzatıp çoğaltmaktan başka hiçbir amaca hizmet etmiş olmaz.

PHİL. — Peki, *madde,* kelimenin herkesçe kabul edilen cari anlamıyle, yaygınlığı olan (extended), katı, hareket edebilir, düşünmeyen, aktif olmayan bir cevheri göstermiyor mu?

HYL. — Gösteriyor.

PHİL. — Peki, böyle bir cevherin var olmasının imkânsızlığı apaçık gösterilmedi mi? Hem, onun varlığını kabul etsek bile, *aktif olmayan* bir şey nasıl *neden* olabilir ; ya da *düşünmeyen* bir şey nasıl *düşüncenin nedeni* olabilir? Ama, doğrusu sen istersen *madde* kelimesine halk katında taşıdığı anlama karşıt bir anlam yükliyebilirsin ; ve bundan, fikirlerimizin nedeni olan yaygınlıksız (unextended), düşünebilen, aktif bir varlığı anladığını bana söyleyebilirsin. Ama, bu, kelimelerle oynamaktan ve az önce haklı olarak mahkûm ettiğin yanılgıya düşmekten başka nedir ki? Ben fenomenlerden bir neden çıkarmak için yürüttüğün muhakemeyi aslâ kusurlu bulmuyorum : ancak, akıl yolu ile çıkartılabilecek (deductible) bir nedenin *madde* terimiyle uygun bir şekilde adlandırılabileceğini kabul etmiyorum.

HYL. — Söylediklerinde gerçi doğru bir taraf var. Ama, benim demek istediğimi iyice anlamamış olmandan korkarım, Tanrı'nın ya da sonsuz bir esprinin, bütün şeylerin en yüce nedeni olduğunu inkâr ettiğim aslâ düşünülemez. Benim bütün anlatmak istediğim, şu sınırlı ve alt düzeyli doğanın, yüce yapıcıya bağımlı bir nedeni olduğundan ibarettir. İşte bizim fikirlerimizin meydana gelmesi bu neden sayesinde olur, ve bu neden bunu herhangi bir irade fiiliyle ya da spiritüel etkinlikle (efficiency) yapmaz, sadece maddeye vergi aksiyon tarzıyle, yani *hareket*'le yapar.

PHİL. — Bakıyorum da, her fırsatta hemen o eski

çürütülmüş görüşüne, zihin dışında var olan hareketli ve dolayısıyle yaygınlıklı (extended) bir cevher görüşüne dönüveriyorsun. Ne yani! daha önce kanaat getirmiş olduğun şeyi unuttun mu? Yoksa bu konuda daha önce söylenmiş olanları yeni baştan söyliyeyim mi istiyorsun? Kaç kere hiçbir varlığı olmadığını kabul etmiş olduğun bir şeyi hâlâ var saymak doğrusu sana yaraşır bir davranış değil. Neyse, enine boyuna bu kadar incelenmiş olan bir konu üzerinde daha fazla oyalanmadan sana şunu sorayım : senin bütün fikirlerin tamamen pasif ve hareketsiz (inert, âtıl), içinde aksiyon diye hiçbir şey bulunmayan şeyler değil midir?

HYL. — Öyledir.

PHİL. — Duyulur nitelikler fikirden başka bir şey midirler?

HYL. — Olmadıklarını kabul ettiğimi kaç kere söyledim.

PHİL. — Peki, hareket duyulur bir nitelik değil midir?

HYL. — Öyledir.

PHİL. — Öyleyse, o bir aksiyon olamaz.

HYL. — Seninle mutabıkım. Hakikaten, parmağımı kımıldattığım zaman, onun pasif kaldığı, oysa hareketi yaratan irademin aktif olduğu açıkça görülüyor.

PHİL. — Şimdi hareketin bir aksiyon olmadığını kabul ettiğine göre, ilk olarak, irade dışında bir aksiyonu düşünüp düşünmediğini bilmek isterim : ikinci olarak, bir şey söyleyip de hiçbir şey düşünmemek (conceive), anlamsız konuşmak değil midir : ve, son olarak, bu öncüller göz önünde tutulduğunda, fikirlerimizin etkin (efficient) ya da aktif nedeni olarak *espri*'den başka bir şeyi düşünmek son derece saçma ve akıl dışı olmaz mı?

HYL. — Görüşümden tamamıyle vazgeçiyorum. An-

cak, madde bir neden olmasa bile, onun, yüce yapıcı'ya hizmet eden bir *araç (instrument)* olmasına ne gibi bir engel vardır?

PHİL. — Bir araç mı dedin? bu aracın biçimi, yayları, tekerlekleri ve hareketleri ne olabilir söyler misin lütfen?

HYL. — Bu gibi şeyler hakkında kesin bir şey söyliyebilecek durumda değilim, çünkü cevher de onun nitelikleri de benim için tamamen meçhuldür.

PHİL. — Nasıl? Demek, onun bilinmeyen parçalardan yapılmış, bilinmeyen hareketleri olan, bilinmeyen biçimde bir şey olduğu görüşündesin.

HYL. — Algısı olmayan bir cevherde hiçbir duyulur nitelik bulunamıyacağına inandığım için, onun herhangi bir şekli, ya da hareketi olabileceğini sanmıyorum.

PHİL. — Ama, her türlü duyulur nitelikten, hattâ yaygınlıktan bile yoksun bir araç hakkında herhangi bir nosyona sahip olunabilir mi?

HYL. — Ona dair herhangi bir nosyonum olduğu iddiasında değilim.

PHİL. — Peki, hangi nedene dayanarak bu bilinmeyen, bu tasarlanamıyan şeyin var olduğunu düşünüyorsun? Tanrı'nın, o olmadan eylemde bulunamıyacağını mı sanıyorsun? Yoksa kendi zihninde fikirler oluştururken böyle bir şeyin yararını deneyimle anlamış mı bulunuyorsun?

HYL. — İnancımın nedenleri konusunda sen de hep üzer durusun beni. Rica ederim, buna inanmamak için ne gibi nedenlerin var, söyler misin?

PHİL. — Eğer ben bir şeyin varlığına inanmak için herhangi bir neden görmüyorsam, bu, o şeyin varlığına inanmamak için yeterli bir nedendir bence. Fakat, inanmayı gerektiren nedenlerden geçtik, sen daha bana neye inanmam gerektiğini öğretecek durumda bile değil-

sin, çünkü ona dair herhangi bir nosyona sahip olmadığını kendin söylüyorsun. Ne olduğunu, ya da nasıl olduğunu bilmediğin bir şeye inanmak iddiasında bulunmanın bir filozofa, ya da hattâ sağduyu sahibi bir kimseye yaraşır bir şey olup olmadığı üzerinde düşünmeni rica ederim.

HYL. — Dur hele, Philonous. Sana, madde bir araçtır derken hiçbir anlam kastetmiyor değilim. Gerçi onun ne türlü bir araç olduğunu bilmediğim doğrudur : ama, *genel olarak araç* hakkında yine de bir nosyona sahibim, ve ona uyguladığım da budur işte.

PHİL. — Fakat, *neden*'den ayrı bir anlamda alman en genel *araç* nosyonunda bile, onun tanrısal sıfatlar sırasında kullanılmasını uygunsuz kılan bir şey bulunduğu ispatlanırsa, buna ne dersin?

HYL. — Göster bunu, ben de bu konudaki görüşümden hemen vazgeçeyim.

PHİL. — *Araç*'ın genel doğası, ya da genel nosyonu derken neyi kastediyorsun?

HYL. — Bütün özel araçların hepsinde ortaklaşa bulunan şeyin, genel nosyonu oluşturduğunu kastediyorum.

PHİL. — Sırf irademin bir fiiliyle yapılamıyan şeyleri yapmak için kullanılmaları, bütün araçların ortak yanı değil midir? Örneğin, parmağımı hareket ettirmek için hiçbir zaman bir araç kullanmam, çünkü bu iş iradeyle yapılabilir. Ama, bir kayadan bir parça koparmak, ya da bir ağacı kökünden sökmek istersem bir araç kullanmam gerekir. Sen de aynı fikirde değil misin? Yoksa, doğrudan doğruya bir yapıcının (agent) iradesine bağımlı olan bir sonucu meydana getirmek için bir araç kullanıldığını gösteren bir örnek verebilir misin bana?

HYL. — Hayır, veremem.

PHİL. — Peki, öyleyse nasıl oluyor da her şeyin

mutlak ve dolaysız bir şekilde kendisine bağımlı bulunduğu en tam ve mükemmel (all perfect) bir Espri'nin, yaptığı işlerde bir araca ihtiyaç duyabileceğini, ya da ihtiyaç duymaksızın onu kullanmış olabileceğini farzedebiliyorsun? Bunun için, aktif olmayan cansız bir araç kullanmanın Tanrı'nın sonsuz mükemmelliğiyle uzlaştırılması imkânsız bir şey olduğunu itiraf etmen gerekir sanırım. Bu ise, kendi ikrarınla görüş noktanı terkediyorsun demektir.

HYL. — Sana hemen şu an ne cevap vereceğimi bilemiyorum.

PHIL. — Ama, bu sana açıkça ispat olunursa hemen kabul edersin sanırım. Nitekim, ancak sonlu güce sahip varlıklar olan bizler, araçlar kullanmak zorundayızdır. Bir aracın kullanılması ise, onu kullananın bir başkası tarafından konulan kurallarla sınırlandırılmış olduğunu ve amacına ancak bu yoldan ve bu şartlar içinde erişebileceğini gösterir. Buradan şu açık sonuca varabiliriz : hiçbir sınırlandırmaya bağlı olmayan yüce yapıcı (agent) aslâ bir âlet ya da araç kullanmaz. Her şeye gücü yeten bir Espri'nin iradesi, herhangi bir araç kullanmasına ihtiyaç kalmaksızın, kendini gösterdiği an yerine gelir ; ve eğer daha alt düzeydeki yapıcılar tarafından böyle araçlar kullanılmakta ise, bu, onların kendilerinde gerçek bir etkinlik (efficiency) taşımalarından, ya da herhangi bir sonuç (effect) meydana getirmek için zorunlu güce (aptitude) sahip olmalarından değil, fakat sadece doğa yasaları, yahut her türlü sınırlamanın ya da buyruğun (prescription) üstünde olan ilk neden'in onlara dayattığı şartlar böyle gerektirdiği içindir.

HYL. — Maddenin bir araç olduğunu daha fazla iddia etmiyeceğim. Ancak, bu, onun varlığını artık kabul etmediğim şeklinde anlaşılmasın ; çünkü, şimdiye

kadar söylenmiş olanlara rağmen, onun bir *vesile (occasion)* olarak var olması pekâlâ mümkündür.

PHİL. — Senin şu madde daha kaç kılığa girecek kuzum? Ya da, seni ondan vazgeçirmek için, onun var olmadığını daha kaç kez ispatlamak gerekecek? Neyse, bu konuda sözü daha fazla uzatmıyarak (çünkü, tartışmanın bellibaşlı teriminin anlamını böyle ikide bir değiştirdiğin için tartışma kurallarına göre seni haklı olarak kınayabilirim), artık bir neden olarak reddettiğin madde'nin, bir vesile olduğunu ileri sürerken ne demek istediğini bana bildirmeni dilemekle yetineceğim. Önce *vesile*'yi ne anlamda anladığını belirttikten sonra, fikirlerimizin böyle bir vesilesi olduğuna seni inanmaya götüren nedenin ne olduğunu göstermeni rica ederim.

HYL. — İlk sorunun cevabı şu : *vesile* ile, aktif olmayan, düşünmeyen ve kendisiyle karşılaşıldığında Tanrı'nın bizde fikirler uyandırdığı bir varlığı kastediyorum.

PHİL. — Peki, bu aktif olmayan, düşünmeyen varlığın doğası ne olabilir?

HYL. — Doğası hakkında bildiğim bir şey yok.

PHİL. — Öyleyse, şimdi ikinci noktaya gelerek, bu aktif olmayan, düşünmeyen, bilinmeyen şeye neden dolayı bir varlık atfetmemiz gerekiyor, bunun nedenini göster.

HYL. — Fikirlerin zihinlerimizde düzenli ve değişmez bir tarzda oluştuklarını gördükten sonra, onların sabit ve düzenli birtakım vesilelere dayandıklarını, bu vesileler karşısında uyarıldıklarını düşünmek pek doğaldı.

PHİL. — Öyleyse, sen yalnızca Tanrı'nın fikirlerimizin nedeni olabileceğini, ve bu vesileler karşısında (at the presence) onların doğmasına yol açtığını (he causes them) kabul ediyorsun.

HYL. — Görüşüm bu.

PHİL. — Tanrı için de var (present to God) olduğunu söylediğin bu şeyleri, o şüphesiz algılıyordur.

HYL. — Elbette ; yoksa bunlar onun için bir eylem (acting) vesilesi olamazlardı.

PHİL. — Şimdi bu varsayıma bir anlam vermeni, ya da buna bağlanabilecek bir sürü karışık sorunları ve güçlükleri cevaplandırmanı istemekte direnmiyerek sadece şunu soracağım sana : fikirlerimizin sıralanışında, ya da doğa olaylarının seyrinde görülen düzen ve kurallılık (order and regularity) Tanrı'nın kudreti ve bilgeliği ile yeterince açıklanmış olmuyor mu? Ve, Tanrı'nın, herhangi bir eylemde bulunurken, her defasında, düşünmeyen bir cevher tarafından etkilendiğini, yönetildiğini ya da esinlendirildiğini farzetmek onun bu sayılan niteliklerine ters düşmez mi? Ve son olarak, bütün bunları hatırın için kabul etsem bile, bunun senin amacına ne gibi bir yararı olabilir? Çünkü, Tanrı'nın zihni tarafından algılanan bazı şeyler bulunduğunu, ve bu şeylerin bizde fikirler uyandırmak için Tanrı'ya vesile teşkil ettiğini kabul etmemden, düşünme yeteneğinden yoksun (unthinking) bir cevherin, algılamalılığından ayrı olarak, doğal ve mutlak bir varlığa sahip olabileceği sonucunun nasıl çıkarılabileceğini anlamak kolay değildir.

HYL. — Ne düşüneceğimi iyice bilemez oldum. Bu *vesile* nosyonu da, ötekiler gibi, tamamen asılsız görünmeye başladı bana.

PHİL. — Maddenin bütün bu farklı anlaşılışlarında, onu hep, ne olduğunu, ne gibi bir nedene dayandığını ve neye yaradığını bilmediğin bir şey saydığının farkına vardın değil mi sonunda?

HYL. — Böyle enine boyuna incelendikten sonra, kafamdaki nosyonlara artık eskisi kadar belbağlamadığımı itiraf ederim. Ama, yine de sanırım madde diye

bir şeyin varlığına dair bulanık bir algı taşımaya devam ediyorum.

PHİL. — Maddenin varlığını doğrudan doğruya mı, yoksa dolaylı olarak mı algılıyorsun? Eğer dolaysız olarak algılıyorsan, lütfen bana onu hangi duyularınla algıladığını söyle. Yok, eğer dolaylı olarak algılıyorsan, doğrudan doğruya algıladığın hangi şeylerden onu muhakeme yolu ile çıkardığını bana bildir. Algı için söyliyeceklerim bu kadar. Maddenin kendisine gelince, sorarım, bu bir obje midir, dayanak (substratum) mıdır, neden midir, araç mıdır, yoksa vesile midir? Nosyonlarını durmadan değiştirerek, bunların herbirini evvelce savundun ve maddeyi bunlardan bazen biri, bazen bir başkası diye gösterdin. Ve, ileri sürdüğün iddialardan herbiri yine senin tarafından çürütülüp reddedildi. Eğer ileri sürecek yeni bir şeyin varsa, sevinerek dinlerim.

HYL. — Bu konuda söylemem gereken her şeyi söylediğimi sanıyorum.

PHİL. — Ama yine de o eski önyargından vazgeçmek niyetinde değilsin. Ondan vazgeçmeni kolaylaştırmak için, şimdiye kadar söylenmiş olanlardan başka, bir de maddenin var olduğunu farzederek onun seni nasıl etkiliyebileceğini düşünmeni isterim. Yahut, onun var olmadığını farzedersek, senin şimdi etkisinde kaldığın fikirlerin aynen o zaman da etkisinde kalacağın ve, dolayısıyle, şimdi olduğu gibi o zaman da aynı nedenlerle onun varlığına inanacağın besbelli değil midir?

HYL. — Dünyada madde diye bir şey olmasa bile, bizim bütün her şeyi yine şimdi olduğu gibi algılayabilmemizin mümkün olduğunu kabul ediyorum. Ve eğer madde varsa, onun, zihinlerimizde nasıl olup da fikirler hasıl ettiğini anlayamıyorum. Bundan başka, yukarıdaki anlamlarıyle madde diye bir şeyin var olamıyacağı hususunda beni iyice ikna etmiş olduğunu da itiraf ede-

rim. Ama, ben yine de şu ya da bu anlamda *madde*'nin var olduğunu farzetmekten kendimi alamıyorum. Ne var ki, bunun ne olduğunu belirleyebilecek (to determine) durumda değilim doğrusu.

PHİL. — O bilinmeyen varlığın ne olduğunu kesin bir şekilde tanımlayabileceğini hiç ummuyorum. Yalnız, sen lütfen bana onun bir cevher olup olmadığını söyle : eğer öyle ise ilinekleri olmıyan bir cevher düşünebiliyor musun : yahut, ilinekleri ya da nitelikleri olduğunu düşünüyorsan, bu niteliklerin neler olduğunu, ya da hiç olmazsa maddenin onlara dayanaklık etmesinin ne demeye geldiğini bana bildirmeni dilerim.

HYL. — Bu noktalar üzerinde daha önce tartışmıştık. Bunlara ekliyecek sözüm yok. Ancak, başka sorulara yol açmamak için şunu söylememe izin ver : benim şu an *madde*'den anladığım ne cevher, ne ilinek, ne düşünen ya da yaygınlığı olan bir varlık, ne neden, ne araç, ne de vesile'dir ; bütün bunlardan ayrı, tamamen bilinmeyen bir şeydir.

PHİL. — Öyle görülüyor ki, senin şu andaki madde nosyonun genel ve soyut *antite* fikrinden başka hiçbir şey içermiyor.

HYL. — Hiçbir şey ; yalnız şu hariç : bu genel fikre ben bir de bütün özel şeylerin, niteliklerin ya da algıladığım, hayalimde canlandırdığım, herhangi bir şekilde kavradığım fikirlerin inkârını da katıyorum.

PHİL. — Bu bilinmeyen maddeyi nerede var sayıyorsun kuzum?

HYL. — Ah, Philonous, yok musun sen! yine beni köşeye sıkıştırmayı düşünüyorsun. Öyle ya, onun bir yerde (in place) var olduğunu söyliyecek olsam, bu yerin zihinde var olabileceğini ileri süreceksin, çünkü yerin ya da yaygınlığın yalnızca zihinde var olduğunu kabul etmiştik : ama, ben bilgisizliğimi açıkça söylemekten utanmam. Onun nerede olduğunu bilmiyorum. Ke-

sinlikle bildiğim tek şey, onun bir yerde (in place) bulunmadığıdır. Senin için negatif bir cevap bu : ve de madde hakkında ileride soracağın bütün sorulara benden başka türlü bir cevap beklememelisin.

PHİL. — Mademki onun nerede olduğunu bana söyliyemiyorsun, hiç olmazsa onu ne tarzda var saydığını, ya da onun *varlığından* ne anladığını söylemeni rica ederim.

HYL. — O, ne düşünür, ne faaliyette bulunur, ne algılar, ne de algılanır.

PHİL. — Peki, onun varlığı hakkındaki senin o soyut nosyonunda pozitif bir şey yok mu hiç?

HYL. — Dikkatle gözden geçirdiğim halde, herhangi bir pozitif nosyona ya da anlama rastlamıyorum. Tekrar söyliyeyim ki, bilgisizliğimden utanmam ben. Onun *varlığının* ne anlama geldiğini, ya da onun nasıl var olduğunu bilmiyorum.

PHİL. — Sevgili Hylas, sen yine aynı açık yüreklilikte devam et ve söyle bana içtenlikle : bütün düşünen ve cisimsel varlıklardan, her türlü özel şeylerden ayrı ve hariç olan açık seçik bir genel antite fikri kurabiliyor musun, kuramıyor musun?

HYL. — Dur hele, bırak da bir düşüneyim... İtiraf ederim ki, kuramıyorum, Philonous. İlk bakışta, bulanık, havaî bir saf ve soyut antite nosyonuna sahip bulunduğumu sandım, ama ona daha yakından dikkatle bakınca, gözümün önünden uçup gitti. Onun üzerinde ne kadar çok düşünürsem, madde hakkında yalnız negatif cevaplar vermek, *nerede* bulunduğu, *nasıl* olduğu, *antitesi* ne idüğü, ya da onunla ilgili herhangi bir şey hakkında en ufak bir bilgi ya da görüş (conception) ileri sürmemek hususundaki ihtiyatlı kararımın doğruluğuna o kadar çok inanıyorum.

PHİL. — Öyleyse, durumun şu aşağıdaki gibi olup ğin zaman zihninde hiçbir nosyon bulunmuyor.

HYL. — Hayır, hiç.

PHL. — Öylİeyse, durumun şu aşağıdaki gibi olup olmadığını söyle : önce, maddî cevher inancından doğrudan doğruya algılanan objelerin, zihin dışında var oldukları sonucunu çıkarmak istedin ; sonra onların anatiplerinin, daha sonra nedenler'in, daha sonra araçlar'ın, en sonra da vesileler'in zihin dışında var olduğunu ileri sürdün : nihayet şimdi de onun genel olarak bir *şey* olduğunu ileri sürüyorsun ki, yorumlandığında bunun bir *hiç* olduğu anlaşılıyor. Böylece, madde bir hiç oluyor. Ne dersin buna, Hylas? Senin bütün muhakemelerinin doğru özeti bu değil mi?

HYL. — İsterse öyle olsun, ben yine de bunda direniyorum : bizim bir şeyi kavrıyacak güçte olmamamız, o şeyin varlığına karşı bir kanıt olamaz.

PHİL. — Doğrudan doğruya algılanmıyan bir şeyin varlığının, bir nedene, bir sonuca, bir fiile (operation), bir işarete, ya da başka bir hal ve şarta dayanılarak mâkul bir tarzda çıkarılması mümkündür ; ve hakkında dolaysız ve pozitif bir nosyona sahip olmadığımız o şeyin bu yüzden var olmadığını iddia etmek saçma olur ; bunu açıkça kabul ederim. Ama, bunların hiçbirinin olmadığı ; ne aklın, ne de vahyin (revelation) bizi bir şeyin varlığını kabule zorlamadığı ; o şey hakkında nisbî (relative) bir nosyona bile sahip olmadığımız; algılayandan ve algılanandan (from perceiving and being perceived), espriden ve fikirden hareketle bir soyutlamanın yapıldığı bir yerde : ve nihayet, iddia edilen şey hakkında en noksan (inadeqate) ve zayıf bir fikrin bile bulunmadığı bir yerde : elbetteki herhangi bir nosyonun gerçekliğine, ya da herhangi bir şeyin varlığına karşı bir sonuca varamam : benim çıkardığım sonuç sadece senin sözlerinin hiçbir anlam taşımadığı : kelimeleri hiç maksatsız, hiçbir anlam ve öz taşımaksızın gelişigüzel kullandığın olacaktır. Böyle boş kelime-

lerden ibaret sözlerin (mere jargon) nasıl değerlendirilmesi gerektiğini var sen takdir et.

HYL. — Doğrusunu söylemek gerekirse, Philonous, kanıtların karşılık verilebilecek gibi görünmüyor ; Ama, tam bir kanı doğuracak kadar güçlü bir etki yaratmıyorlar üzerimde; ispatlamanın gerektirdiği yürekten benimsemeyi uyandırmıyorlar bende. Kendimi hâlâ o ne olduğunu bilmediğim *madde*'den yana karanlık bir şüphe eğilimi içinde görüyorum.

PHİL. — Fakat, Hylas, zihinde her türlü kuruntuyu dağıtmak ve tam bir rıza uyandırmak için iki şeyin birlikte bulunması gerektiğini anlamıyor musun? Gözle görülebilir bir objeyi son derece aydınlık bir ışık içine koy, eğer görme duyumuzda herhangi bir kusur varsa, ya da gözümüzü o objeye doğru yöneltmezsek, o bize açık ve seçik olarak görünmiyecektir. Bunun gibi, bir ispatlama da son derece sağlam kurulmuş ve açık bir şekilde ortaya konmuş olsa bile, eğer ortada bir önyargı kusuru varsa, ya da bir yanlış anlama istidadı bulunuyorsa, hakikatin bir anda açık seçik kavranıp sıkıca benimsenmesi beklenebilir mi? Beklenemez elbette ; zamana ve çabaya gerek vardır ; aynı şeyin kâh aynı ışık altına, kâh farklı ışıklar altına konularak sık sık tekrarlanması suretiyle dikkatin uyanık tutulması ve sürdürülmesi gerekir. Daha önce de söyledim, şimdi bir daha tekrarlamak ve iyice anlaşılmasını sağlamak gerektiğini görüyorum : ne olduğunu, neden ötürü ve ne maksatla olduğunu bilmediğin bir şeyi savunmaya kalkışmakla akıl almaz bir haddini bilmezlik ediyorsun. Herhangi bir sanat ya da bilimde, herhangi bir meslek ya da mezhepte bir benzeri var mıdır bunun? En alelâde günlük konuşmalarda bile böylesine göze batarcasına asılsız ve mantığa aykırı bir şey olabilir mi? Ama, belki sen ne *madde*'nin, ne de onun *varlığının* ne demeye geldiğini bilmediğin halde,

yine de onun var olabileceğini söyliyeceksin. Sen bu sonuca akıl ve muhakeme yolu ile gelmediğin, tamamen iradenle hareket ettiğin için, tutumun daha da şaşkınlık vericidir. Şimdi ben sana meydan okuyor, ve bana doğada aydınlatılması ya da açıklanması maddeyi gerekli kılan herhangi bir şey göstermeye seni çağırıyorum.

HYL. — Şeylerin gerçekliği maddenin varlığı kabul edilmeden savunulamaz. Onu böyle istekle savunmam için yeter bir neden değil midir bu sence?

PHIL. — Şeylerin gerçekliği demek! Hangi şeyler bunlar? Duyulur şeyler mi, yoksa düşünülebilir (intelligile) şeyler mi?

HYL. — Duyulur şeyler.

PHİL. — Örneğin, eldivenim, öyle mi?

HYL. — O, ya da duyularla algılanan başka şeyler.

PHİL. — Özel bir şey üzerinde duralım diye söyledim bunu. Gördüğüm, hissettiğim, elime giydiğim bu *eldiven*'in varlığı benim için yeterince açık değil midir? Yok eğer öyle değilse, nasıl olur da şimdi, şurada gördüğüm şu şeyin gerçekliğinden emin olabilmem için, hiç görmediğim ya da göremiyeceğim, meçhul bir yerde, meçhul bir tarzda var olan, ya da belki hiçbir yerde var olmıyan meçhul bir şeyin varlığını farzetmem gerekli olur? Nasıl olur da gözle görülüp elle dokunulamıyan bir şeyin varsayıma dayanan gerçekliği, gözle görülüp elle dokunulabilen bir şeyin gerçek varlığına kanıt olabilir? Başka bir deyişle, görülen bir şeyin gerçek varlığına kanıt olabilir? Başka bir deyişle görülemeyen bir şey, görülebilen bir şeyin ; ya da, genel olarak, algılanamayan bir şey, algılanabilen bir şeyin varlığına kanıt olabilir mi? Bunu bana açıklarsan, üstesinden gelemiyeceğin güçlük olmadığına inanacağım.

HYL. — Bütün bunlardan sonra, maddenin varlığının pek ihtimal dışı bir şey olduğunu memnuniyetle ka-

bul ederim. Ancak, onun doğrudan ve mutlak imkânsızlığı pek açık görünmüyor bana.

PHIL. — Fakat, maddenin varlığının mümkün olduğunu kabul etsek bile, o, bir altın dağ'dan, ya da altı at, üstü insan mitoloji yaratığından daha fazla varlık iddiasında bulunamaz.

HYL. — Kabul ediyorum. Ama, sen de henüz onun imkânını reddetmiş değilsin. Mümkün olan bir şey ise, onu ne kadar bilmezsek bilmiyelim, yine de fiilen (actually) var olabilir.

PHIL. — Ben onun mümkün olduğunu kabul etmiyorum ; ve eğer yanılmıyorsam, senin kendi ikrarlarına dayanarak, onun imkânsızlığını göstermiş bulunuyorum. *Madde* kelimesi genel anlamıyle zihnin dışında mevcut, yaygınlıklı, katı, şekilli, hareketli bir cevherden başka bir şey ifade eder mi? Oysa, sen böyle bir cevherin varlık imkânını reddetmek gerektiğini apaçık bazı nedenlerden ötürü tekrar tekrar itiraf etmedin mi?

HYL. — Doğru ; ama, bu, madde teriminin sadece bir anlamı.

PHİL. — Ama, bu da onun herkesçe kabul edilmiş olan tek sahici anlamı değil mi? Sonra, eğer maddenin bu anlamıyle imkânsızlığı bir kere ispatlanacak olursa, onun mutlak olarak imkânsız olduğu esaslı bir şekilde düşünülemez mi? Herhangi bir şeyin imkânsızlığı başka nasıl ispatlanabilir ki? Yahut, kelimelerin genel anlamlarını bozmak, ya da değiştirmek serbestliğini kendinde gören bir insana şu ya da bu yoldan herhangi bir ispatlamada bulunulabilir mi?

HYL. — Bence filozofların sıradan adamdan daha dakik bir dille konuşmalarına ve bunun için de bir terimin genel anlamına her zaman bağlı kalmamalarına cevaz vardır.

PHİL. — Ancak, şu an söz konusu olan anlam, filozoflar arasında ortaklaşa kabul edilen anlamdır. Fa-

kat, bu noktada fazla ısrar etmeye gerek yok. Maddeyi gönlünün dilediği anlamda almakta serbest değil miydin? Bazen bu anlamı tamamen değiştirerek, bazen o anda maksadına en uygun gelen şeyi, aklın ve mantığın kurallarına aykırı olarak, onun tanımına sokmak ya da bundan çıkarmak suretiyle bu imtiyazı en geniş çapta kullanmadın mı? Ve senin bu dönek, mızıkçı metodun tartışmamızı boş yere uzatıp durmadı mı? Madde bu anlamlarının herbirisiyle incelenip senin kendi ikrarlarınla birer birer çürütülmedi mi? Bir şeyin mutlak olarak imkânsızlığını ispatlamak için, senin ya da başka herhangi bir kimsenin onu anladığınız özel anlamların herbirisi itibariyle imkânsız olduğunu ispatlamak yetmez mi?

HYL. — İyi ama, maddenin, en son anlamıyle, yani en karanlık, en soyut ve en belirsiz anlamıyle, imkânsızlığı hakkındaki ispatlaman beni tam olarak tatmin etmedi.

PHIL. — Bir şeyin imkânsızlığı ne zaman ispatlanmış olur?

HYL. — Onun tanımına giren (comprehended'in) fikirler arasında bir karşıtlık bulunduğu ispatlandığı zaman.

PHİL. — Ama, fikirlerin olmadığı bir yerde, fikirler arasında karşıtlık olduğu da ispatlanamaz.

HYL. — Dediğini kabul ediyorum.

PHİL. — İmdi, *madde* kelimesinin karanlık, belirsiz dediğin anlamında, senin kendi ikrarından da anlaşıldığı üzere, hiçbir fikir bulunmadığı, hiçlikle aynı şey demek olan bir bilinmiyen anlam dışında, hiçbir anlam içerilmiş olmadığı açıkça görülmektedir. Bu yüzden, fikirlerin bulunmadığı bir yerde, fikirler arasında bir karşıtlık olduğunu, ya da *bilinmeyen* bir anlamda, yani tamamen anlamsızca alınan maddenin imkânsızlığını göstermeyi benden bekliyemezsin. Benim işim, sadece,

senin *hiçlik (nothing)*'ten söz ettiğini göstermekti : bunu da sen kendi ağzınla kabul ettin. Böylece, maddeye verdiğin çeşitli anlamlarla, sen, ya hiçbir şey demediğini, ya da bir şey diyorsan bunun saçma bir şey olduğunu göstermiş oldun. Bu da bir şeyin imkânsızlığını ispatlamak için yeterli değilse, neyin yeterli olduğunu bana bildirmeni isterim.

HYL. — Maddenin varlığının imkânsızlığını ispatladığını kabul ediyorum. Onu savunmak için başka ne söylenebilir bilemiyorum. Ancak, şimdi ben bundan vazgeçerken kafamdaki bütün öteki nosyonlardan da şüphe etmeye başladım. Çünkü, bunların hiçbiri madde nosyonunun eskiden göründüğü ölçüde apaçık görünmüyor bana : oysa, bu nosyon bundan önce bana ne kadar doğru görünüyor idiyse, şimdi de o kadar yanlış ve saçma görünüyor. Neyse, sanırım konuyu şimdilik yeterince tartışmış bulunuyoruz. Günün geri kalan kısmını bu sabahki konuşmada geçen birçok konuları kafamda evirip çevirmekle geçirmek arzusundayım. Yarın da, yine burada, aynı saatlerde seninle buluşabilirsem ne mutlu.

PHİL. — Seni burada beklemekte kusur etmiyeceğim.

ÜÇÜNCÜ KONUŞMA

PHİL. — Söyle bakayım bana, Hylas, dünkü düşüncelerin ne gibi meyvalar verdi? Ayrıldığımızda taşıdığın kanıyı doğruladı mı? Yoksa dünden beri görüşünü değiştirmeni gerektiren bir nedenle karşılaştın mı?

HYL. — Doğrusunu istersen, bence bizim bütün görüşlerimiz hem boş, hem de kesinlikten uzak (uncertain). Bugün onayladığımızı yarın reddediyoruz. Bilgi peşinde bir koşudur tutturmuşuz, bütün ömrümüzü onu elde etmek uğrunda harcıyoruz, ama sonuç? heyhat! yine de bir şey bildiğimiz yok : hattâ, sen bu hayatta bir şey bilebileceğimize bile ihtimal vermiyorsun. Melekelerimiz öylesine dar, öylesine kıt. Belli ki, doğa bizi spekülâsyon için yaratmamış.

PHİL. — Ne! Biz hiçbir şey bilemeyiz mi dedin, Hylas?

HYL. — Gerçek doğasını, ya da kendi başına ne olduğunu bilebileceğimiz tek bir şey bile yoktur dünyada.

PHİL. — Yani sen şimdi bana ateşin, ya da suyun ne olduğunu gerçekten bilemiyeceğimizi mi söylemek istiyorsun?

HYL. — Ateşin sıcak, suyun akıcı göründüğünü söyliyebilirsin gerçi ; ama, bu, ateşin ve suyun senin duyu organlarına değmesi üzerine zihninde meydana

gelen duyumları (sensations) bilmenden öte bir şey değildir. Onlarm iç yapılarına, hakikî ve gerçek doğalarına gelince. bu konuda tamamen karanlıktasın.

PHİL. — Üzerinde durduğum şu taşın gerçek bir taş, gözlerimin önündeki şu ağacın gerçek bir ağaç olduğunu bilmiyor muyum yani?

HYL. — Bilmek mi? Hayır, senin ya da bu dünyada yaşayan herhangi bir insanın bunu bilmesine imkân yoktur. Bütün bilebileceğin, zihninde böyle belli bir fikrin, ya da görünüşün (apperance) bulunduğudur. Ama, gerçek ağaca ve taşa göre bu nedir? Sana şunu söyliyeyim ki, algıladığın şu renk, şu şekil ve şu sertlik, bu şeylerin gerçek doğaları değildir, ya da birazcık olsun onlara benzemez. Dünyayı oluşturan bütün diğer gerçek şeyler, ya da cisimsel cevherler için de aynı şey söylenebilir. Bunların hiçbirinin bizzat kendisinde (in themselves), bizce algılanan duyulur niteiklere benzer herhangi bir şey yoktur. Bunun için, bunların hiçbirini kendi doğası içinde olduğu gibi bildiğimizi iddia edemeyiz.

PHİL. — Ama, şurası da muhakkak ki, Hylas, ben örneğin altını demirden pekâlâ ayırdedebilirim · eğer onların aslında ne olduklarını bilmeseydim, nasıl yapabilirdim bunu?

HYL. — İnan bana, Philonous, sen ancak kendi fikirlerin arasında bir ayrım yapabilirsin. Sarılığın, ağırlığın ve diğer duyulur niteliklerin gerçekten altında bulunduğunu mu sanıyorsun? Bunlar sırf duyulara bağlı (relative) şeylerdir ve doğada hiçbir mutlak varlığa sahip değildirler. Ve, gerçek şeylerin türlerini, zihnindeki görünüşlerine bakarak ayırdedebileceğini iddia etmekle, belki ancak elbiseleri aynı renkten olmadığı için iki insanın farklı türden oldukları sonucuna varan bir kimse kadar akıllıca davranmış olursun.

PHİL. — Bu durumda öyle anlaşılıyor ki, biz he-

pimiz şeylerin görünüşleri ile, hem de yanlış görünüşleri ile oyalanmaktayız. Şu yediğim etin, giydiğim elbisenin, aslında, benim onlarda gördüğüme ve duyduğuma benzer bir yanı yoktur.

HYL. — Evet, onların bile.

PHİL. — Ama, dünyadaki bütün insanların böyle duyularının etkisinde kalmaları ve onlara inanacak kadar akılsız olmaları biraz garip kaçmıyor mu? Hem, anlamıyorum, nasıl oluyor da insanlar buna rağmen yiyor, içiyor, uyuyor ve sanki ilgilendikleri şeylerin ne olduğunu gerçekten biliyormuş gibi rahat ve huzur içinde hayatın bütün gereklerini yerine getirebiliyorlar?

HYL. — Getirebiliyorlar, doğru. Ama, sen de bilirsin ki, günlük yaşayış spekülatif bilginin inceliklerine ihtiyaç göstermez. Bu yüzden, sıradan adam yanılgılarında tutucu olmakla beraber, ne yapıp edip hayatın sorunlarından paçayı sıyırmanın yolunu bulur. Ama, filozoflar olup bitenleri (things, şeyler) daha iyi bilirler.

PHİL. — Yani *hiçbir şey bilmediklerini* bilirler demek istiyorsun.

HYL. — İnsan bilgisinin doruğu, mükemmelliği de budur.

PHİL. — Bütün bunları içtenlikle mi söylüyorsun, Hylas ; dünyada gerçek hiçbir şey (nothing real) bilmediğine ciddî olarak inanıyor musun? Diyelim ki, yazı yazacaksın ; başka her insan gibi sen de yazı kalemi, mürekkep ve kâğıt istemez misin ; ve istediğin şeylerin ne olduğunu bilmez misin?

HYL. — Kaç kere söyliyeceğim sana, ben evrende hiçbir şeyin gerçek doğasını bilemem diye? Gerçi, gerektiğinde ben de yazı kalemi, mürekkep ve kâğıt kullanırım. Ama, bunlardan herbirinin kendi hakiki doğasıyla nasıl bir şey olduğuna gelince, bu konuda kesinlikle (positively) bir şey bilmediğimi söylüyorum. Ay-

nı şey bütün öteki cisimsel şeyler için de doğrudur. Üstelik, biz yalnızca şeylerin hakikî ve gerçek doğasını bilmemekle kalmayız, aynı zamanda onların varlığını da bilemeyiz. Birtakım görüntüler (appearances) ya da fikirler algıladığımız inkâr olunamaz ; ama, bundan, bu cisimlerin (bodies) gerçekten var oldukları sonucu çıkarılamaz. Bak, şimdi aklıma geldi ; ilk söylediklerime uygun olarak şu noktayı da belirtmem gerekiyor : doğada herhangi bir gerçek cisimsel şeyin var olmasına da imkân yoktur.

PHİL. — Şaşkına çevirdin beni. Şu anda ileri sürdüğün nosyonlardan daha vahşi, daha acayip bir şey olabilir mi? Ve bütün bu acayipliklere *maddî cevher* inancından ötürü sürüklendiğin apaçık değil midir? Bu inançtır ki, her şeyde bir bilinmeyen doğa vehmettiriyor sana. Şeylerin gerçek varlığı ve duyulur görünüşleri diye bir ayrım yapmana neden olan da yine odur. Senden başka herkesin mükemmelen bildiği şeyleri bilmemen de buradan geliyor. Dahası var : sen yalnız her şeyin hakikî doğasını bilmemekle kalmıyor, fakat herhangi bir şeyin gerçekten var olup olamıyacağını, ya da herhangi bir hakikî doğanın bulunup bulunamıyacağını da bilmiyorsun. Senin o maddî varlıklarına bir mutlak ya da dış varoluş atfediyor, sonra da onların gerçekliğini burada görüyorsun. Ve, sonunda, böyle bir varolusun ya doğrudan doğruya bir çelişki anlamına geleceğini, ya da hiçbir anlam taşımıyacağını kabul etmek zorunda kalınca, kendi maddî cevher varsayımını bir yana atmak ve evrenin her parçasının gerçek varlığını düpedüz (positively) inkâr etmek senin için kaçınılmaz oldu. Böylece, şimdiye dek hiç kimsenin düşmediği kadar derin ve üzücü bir *şüpheciliğe* düşmüş bulunuyorsun. Dediğim gibi değil mi, Hylas, söyle?

HYL. — Sana hak veriyorum. *Maddî cevher* bir varsayımdan, hem de yanlış ve temelsiz bir varsayım-

dan başka bir şey değil. Bundan böyle onu savunmak için nefes tüketemiyeceğim. Ancak, onun yerine nasıl bir varsayım ileri sürersen sür, ya da nasıl bir eşya şeması (scheme of things) koyarsan koy, eminim ki o da her hususta en az bunun kadar yanlış görünecektir: izin verirsen ona dair soru sorayım sana. Yani sana, senin tarzında yardımcı olmama müsaade et. Seni temin ederim ki, birçok karışıklıklardan ve çelişkilerden geçtikten sonra benim şimdi, şu an içinde bulunduğum aynı şüphecilik haline ulaşacaksın.

PHİL. — Sana kesinlikle söylüyorum, Hylas, hiçbir varsayım kurmak niyetinde değilim. Ben yalnızca duyularına inanacak kadar sade ve şeyleri bulduğu halleriyle kabul eden halktan bir adamım. Açıkçası, benim görüşüme göre, gerçek şeyler kendi gördüğüm, kendi duyduğum ve duyularımla algıladığım şeylerdir ancak. Ben onları bilirim, ve onları hayatın bütün ihtiyaç ve amaçlarını karşılar bulduğum için, onlardan başka birtakım bilinmez varlıklara başvurmak için hiçbir neden görmüyorum. Örneğin bir parça duyulur ekmek benim midemi, senin o sözünü ettiğin duyulur olmayan, kavranamıyan (unintelligible) gerçek ekmekten bin kat daha çok rahatlatır. Ve yine, ben, renklerle diğer duyulur niteliklerin objelerde bulundukları kanısındayım. Karın beyaz, ateşin sıcak olduğunu düşünmekten ömrümde vazgeçemem. *Kar*'dan, *ateş*'ten belli bazı dışsal, algılanamayan ve algılamayan cevherleri anlayan sizler, beyazlığın ya da sıcaklığın bu cevherlerin özünde bulunan duygulanımlar (affections) olduğunu inkâr etmekte haklısınız. Fakat, bu kelimelerden, gördüğüm ve hissettğiim şeyleri anladığım için, ben bu konuda diğer bütün insanlar gibi düşünmek zorundayım. Ve de, şeylerin doğası hakkında şüpheci bir kimse olmadığımdan, onların varlığı hakkında da şüpheci değilim. Bir şey duyularım tarafından gerçekten algılan-

sın da, aynı zamanda, gerçekten ver olmasın, bu benim için apaçık bir çelişkidir. Bunun için, duyulur bir şeyin varlığını onun algılanmışlığından, düşüncemde bile olsa, ayıramam ya da soyutlayamam. Adlarını söylediğim ve kendilerinden söz ettiğim odun, taş, ateş, su, et, demir ve benzeri şeyler hep bildiğim şeylerdir. Duyularım ile algılamasaydım onları bilmiyecektim ; ve duyularla algılanan şeyler doğrudan doğruya (immediately) algılanırlar ; doğrudan doğruya algılanan şeylerse fikirdirler ; ve fikirler zihinsiz var olamazlar ; onun için, onların varlığı algılanmalarından ibarettir ; bu yüzden onlar bilfiil algılandıklarında artık varlıkları hakkında hiçbir şüpheye yer kalmaz. Böylece, her türlü septisizme, her türlü gülünç felsefî şüpheye artık paydos. Duyulur şeylerin varlığı, Tanrı'nın hakikîliği ve hakikatseverliği ile ispatlandıktan sonra, onların var olup olmadıklarını soruşturmak : ya da bu konuda bilgimizin sezgi bakımından da, ispatlama bakımından da yetersiz olduğunu iddia etmek bir filozof için ne kadar gülünçtür! Bilfiil görüp duyduğum şeylerin varlığından şüphe ettikten sonra, kendi varlığımdan da pekâlâ şüphe edebilirim.

HYL. — Dur hele dur, Philonous : duyulur şeylerin zihin dışında nasıl var olabileceğini anlamadığını söylüyorsun. Öyle değil mi?

PHİL. — Evet öyle.

HYL. — Diyelim ki, sen yok oldun, duyularla algılanan şeylerin var olmakta devam edebileceklerini hiç düşünmüyor musun?

PHİL. — Düşünmüyorum ; ama o zaman başka bir zihinde bulunmaları gerekir. Ben duyulur şeylerin zihin dışı varlıklarını reddettiğim zaman, özel olarak kendi zihnimi değil, bütün zihinleri kastediyorum. Şeylerin benim zihnim dışında bir varlığa sahip oldukları besbelli bir şeydir, çünkü onların zihnimden bağımsız

olduklarını deneyimle görmekteyim. Demek oluyor ki, kendilerini algıladığım zamanlar arasındaki sürelerde, onların içinde var oldukları başka bir zihin vardır : eşya, ben doğmadan önce var olduğu gibi, benim, farzettiğin şekilde, yok oluşumdan sonra da yine var olacaktır. Ve, aynı şey bütün öbür yaratılmış bitimli (finite, sonlu) espriler için de doğru olduğuna göre, bundan, zorunlu olarak, bütün şeyleri bilen ve kavrayan ve onları bizim *doğa yasaları* adını verdiğimiz birtakım kurallara göre düzenlediği tarzda gözlerimiz önüne seren *her yerde hâzır ve nâzır, ezelî ve ebedî* bir zihin'in var olduğu sonucu çıkar.

HYL. — Cevap ver bana, Philonous. Bizim bütün fikirlerimiz tamamen âtıl (inert) varlıklar mıdır? Yoksa, içlerinde herhangi bir yapıcılık (agency) taşırlar mı?

PHİL. — Hepsi de pasif ve âtıldırlar.

HYL. — Peki, Tanrı bir yapıcı (agent), salt aktif bir varlık değil midir?

PHİL. — Öyle olduğunu kabul ediyorum.

HYL. — Öyleyse, hiçbir fikir ona benzeyemez, ya da Tanrı'nın doğasını temsil edemez.

PHİL. — Edemez.

HYL. — Tanrı'nın zihni hakkında hiçbir fikrin olmadığına göre, şeylerin onun zihninde var olmasını nasıl mümkün görebiliyorsun? Ya da, ona dair hiçbir fikrin olmadan da Tanrı'nın zihnini düşünebiliyorsan, ne diye ben de hakkında hiçbir fikrim olmasa da maddenin var olduğunu düşünmekte serbest olmıyayım?

PHİL. — Önce birinci sorunu ele alalım : ne Tanrı, ne de herhangi bir espri hakkında tam bir fikre sahip olmadığımı saklamıyorum ; çünkü, bunlar aktif varlıklar olduklarından, fikirlerimiz gibi tamamen âtıl şeylerle temsil edilemezler. Böyle olmakla birlikte, bir espri ya da düşünen cevher olan ben, kendi varlığı-

mı fikirlerimin varlığını bildiğim kadar kesin olarak bilirim. Dahası, *Ben (')* ve *kendim (myself)* terimleriyle ne demek istediğimi de bilirim ; ve bunu, bir üçgeni, bir rengi ya da bir sesi algıladığım gibi algılamasam bile, yine de doğrudan doğruya ya da sezgi ile bilirim. Zihin, espri ya da ruh bölünemez ve yaygınlıksız (unextended) olan şeydir ; düşünür, eyler ve algılar. O, *bölünemez*'dir, dedim, çünkü yaygınlıksızdır ; yaygınlıksızdır, dedim, çünkü yaygınlığı, şekli olan, hareket edebilen şeyler yalnızca fikirlerdir ; fikirleri algılayan, düşünen ve isteyen şey ise bir fikir, ya da fikre benzer herhangi bir şey olamaz. Fikirler aktif olmayan ve algılanan şeylerdir : espriler ise onlardan apayrı çeşitten varlıklardır. Onun içindir ki, ruhumun bir fikir, ya da fikre benzer bir şey olduğunu söylemiyorum. Böyle olmakla birlikte, fikir kelimesi geniş bir anlamda alınırsa, ruhumun bana, aslında son derece noksan (inadequate) da olsa, Tanrı hakkında bir fikir, yanı bir imaj, bir benzerlik (likenesse) sunduğu söylenebilir. Çünkü, Tanrı hakkında sahip olduğum bütün nosyon, kendi ruhum üzerinde durup düşünmek (reflecting on my ownsoul) ve onun kudretini yüceltip kusurlarını ayıklamak suretiyle elde edilmiştir. Böylece, aktif olmayan (inactive) bir fikir olmasına rağmen, yine de kendimde Tanrısal Varlık (Deity)'ın bir çeşit düşünen aktif imajını elde ederim. Ve onu duyu ile algılamamama rağmen, yine de ona dair bir nosyona sahip olurum, ya da onu içe dönük düşünce (reflection) ve muhakeme ile bilirim. Benim, kendi zihnim ve kendi fikirlerim hakkında dolaysız bir bilgim vardır ; işte bunların yardımıyle başka esprilerin ve fikirlerin var olmasının da mümkün olduğunu dolaylı olarak anlarım. Bundan başka, kendi varlığımdan ve kendimle fikirlerim arasında gördüğüm bağımlılıktan akıl ve muhakeme yolu ile (by an act of

reason) bir Tanrı'nın varlığı ve bütün yaratılmış şeylerin onun zihninde var oldukları sonucunu zorunlu olarak çıkarırım. Birinci sorunun cevabı işte bu İkincisine gelince : onun cevabını artık sen kendin de verebilirsin sanırım. Çünkü, maddeyi sen, aktif olmayan bir varlığı ya da fikri algıladığın gibi, ne objektif bir şekilde algılayabilirsin, ne de kendin için yaptığın gibi içe dönük bir düşünceyle (by a reflex act) bilebilirsin : hattâ, onu bunlardan birine benzeterek dolaylı bir tarzda kavrıyamıyacağın gibi, dolaysızca bildiğin şeylerden muhakeme yolu ile çıkarman da mümkün değildir. Bütün bunlar, *madde* için durumun, *Tanrısal Varlık* için olduğundan büsbütün farklı olduğunu gösterir.

HYL. — Ruhunun sana bir çeşit Tanrı fikri, ya da imajı sunduğunu söylüyorsun. Ama, beri yandan, kendi ruhun hakkında kelimenin tam anlamıyle bir fikre sahip olmadığını da kabul ediyorsun. Hattâ, esprilerin fikirlerden tamamen farklı bir çeşit varlıklar olduğunu ileri sürüyorsun. Şu halde, hiçbir fikir bir espriye benzeyemez. Öyleyse, biz herhangi bir espri fikrine sahip olamayız. Oysa, sen, kendisi hakkında hiçbir fikrin olmadığı halde, bir spiritüel cevherin varlığını kabul ediyor ; ama, beri yandan, hakkında bir nosyonun ya da fikrin olmadığı için, maddî cevher diye bir şeyin olabileceğini inkâr ediyorsun. Doğru mu bu yaptığın? Tutarlı olmak için ya maddeyi de kabul etmen, ya da espriyi de reddetmen gerekir. Buna ne dersin?

PHİL. — İlk önce şunu söyleyeyim ki, ben maddî cevherin varlığını yalnızca zihnimde ona dair hiçbir nosyon bulunmadığı için reddetmiyorum ; fakat, bu nosyon tutarsız bir nosyon olduğu ya da, başka bir deyişle, böyle bir nosyonun bulunması çelişkili olduğu için reddediyorum. Benim, ya da başka herhangi bir kimsenin, hakkında en ufak bir fikre, ya da nosyona sahip olmadığı pek çok şey var olabileceğini bilirim. Ama,

bunların mümkün şeyler olması, yani tanımlarında hiçbir tutarsızlığın bulunmaması gerekir. İkinci olarak, algıladığımız şeylerin de varlığına inansak bile, herhangi bir özel şeyin, böyle bir inanç için yeterli neden olmaksızın var olduğuna inanmıyabiliriz : oysa, maddenin varlığına inanmak için hiçbir neden yok. Ona dair dolaysız bir sezgiye sahip değilim : duyumlarımdan, fikirlerimden, aksiyonlarımdan, ya da pasif duygularımdan (passions) tümdengelimle varılan bir ihtimal ya da zorunlu bir sonuç olarak, düşünmeyen, algılamayan ve aktif olmayan bir cevherin varlığını çıkaramıyorum. Oysa, kendi varlığım, yani kendi ruhum, zihnim ya da düşünen prensipim söz konusu olduğunda, bunları içe dönük bir düşünme ile apaçık bilmekteyim. Aynı itirazlara karşı aynı şeyleri tekrarlıyarak cevap verdiğim için beni bağışla. Maddî cevherin bizzat nosyonunda, ya da tanımında göze batan bir çelişki ve tutarsızlık bulunmaktadır. Ama, espri nosyonu için böyle bir şey söylenemez. Algılamayan bir şeyde fikirler bulunması, ya da aktif olmıyan bir şeyin fikirler meydana getirmesi bir çelişkidir. Ama, fikirlerin süjesinin ancak algılayan bir şey olabileceğini, ya da fikirlerin nedeninin aktif bir şey olması gerektiğini söylemekte hiçbir çelişki yoktur. Başka sonlu esprilerin varlığı hakkında ne dolaysızca apaçık, ne de ispata dayanan bir bilgiye (a demonstrative knowledge) sahip olmadığımız muhakkaktır ; ama, buna bakılarak bu gibi esprilerin maddî cevherlerle bir tutulması gerektiği sonucu çıkarılamaz : çünkü, birinin varlığını farzetmekte tutarsızlık olduğu halde, ötekinin varlığını farzetmekte hiçbir tutarsızlık yoktur; çünkü, birinin varlığını ispatlamaya yarayan herhangi bir kanıt bulunmadığı halde, ötekinin varlığı için bir ihtimal vardır ; çünkü, biz tıpkı kendimize benzer, birbirinden ayrı bir takım yapıcıların (agents) varlı-

ğını gösteren işaretler ve eserler (effects) gördüğümüz halde, maddenin varlığına dair bizi rasyonel bir inanca götüren herhangi bir belirtiye, ya da semptoma rastlamamaktayız. Son olarak şunu da söyliyeyim, bende, kelimenin tam anlamıyle, bir espri fikri olmamakla birlikte, bir espri nosyonu bulunmaktadır. Gerçi, ben bunu bir fikir gibi, ya da bir fikir aracılığıyla algılamam, ama içe dönük bir düşünceyle (reflection) bilirim.

HYL. — Bütün bu söylediklerine rağmen bana öyle görünüyor ki, senin sistemin, kendi düşünüş tarzına ve kendi ilkelerinden çıkan sonuca göre, davanacak bir esastan (substance) yoksun, sallantılı bir fikirler sisteminden başka bir şey değil. Kelimeler anlamsız kullanılmamalıdırlar. Oysa, spiritüel cevherin de, maddî cevherinkinden fazla bir anlamı yok ; onun için, ikisinin de atılması gerek.

PHİL. — Ben, kendi varlığımı bildiğimi, ya da bunun bilincinde olduğumu ; kendimin (myself), kendi fikirlerimden ibaret olmayıp başka bir şey, algılayan, bilen, isteyen ve fikirler üzerinde işleyen aktif ve düşünen bir prensip olduğunu daha kaç kere tekrarlamam gerek sana? Ben, — yani tek ve aynı bir nefis, — hem renkleri, hem de sesleri algıladığımı : ama, ne bir rengin bir sesi, ne de bir sesin bir rengi algılayabildiğimi : bunun için renkten de, sesten de ayrı bir bireysel prensip olduğumu ; ve yine aynı nedenle bütün öbür duyulur şeylerden ve âtıl (inert) fikirlerden ayrı olduğumu bilirim. Oysa, maddenin ne varlığı, ne de doğası hakkında böylesi bir bilince sahibim. Tersine, tutarsız bir şeyin var olamıyacağını ve maddenin varlığının da özünde bir tutarsızlık taşıdığını (implics) biliyorum. Dahası, fikirlerin spiritüel bir cevheri ya da dayanağı bulunduğunu, yani fikirleri bir esprinin bildiğini ve algıladığını söylediğim zaman ne demek istediğimi de biliyorum. Ama, *algısız bir cevherin (unperceiving substance) hem fikir-*

leri, hem de fikirlerin anatiplerini kendi özünde taşıdığı ve onlara desteklik ettiği söylendiği zaman, bununla ne demek istendiğini anlamıyorum. Bunun için, tümüyle ele alındığında, espri ile madde arasında bir eşitlik yoktur.

HYL. — Bu noktada aklımın yattığını söyleyebilirim. Ama, duyulur şeylerin gerçek varlığının, onların bilfiil algılanmalarından başka bir şey olmadığını ciddî olarak düşünüyor musun? Eğer öyleyse nasıl oluyor da bütün insanlar bu iki şeyi birbirinden ayırıyorlar? Rastlıyacağın ilk adama sor bak, göreceksin *algılamak* başka şeydir, *var olmak* başka, diyecektir.

PHİL. — Görüşümün doğruluğunu anlamak için herkesin sağduyusuna başvurmana sevindim, Hylas. Bahçıvana sor bakalım, bahçedeki kiraz ağacının varlığına niçin inandığını ; göreceksin, onu görüp hissettiği, yani tek kelimeyle onu duyuları ile algıladığı için buna inandığını söyliyecektir. Bir de, bir portakal ağacının orada bulunmadığına niçin inandığını sor ona ; o zaman da onu algılamadığı için inandığını söyliyecektir. Duyu ile algıladığı şeye, o, gerçek adını verir ve onun orada *bulunduğunu* ya da *var olduğunu* söyler ; algılayamadığı şeyin ise var olmadığını ileri sürer.

HYL. — Tamam, Philonous, bir şeyin varlığının onun bilfiil algılanmasından değil, fakat algılanabilir olmasından ibaret bulunduğunu kabul ediyorum.

PHİL. — Peki, algılanabilir şey bir fikirden başka nedir? Ve bir fikir bilfiil (actually) algılanmadan var olabilir mi? Çoktan beri üzerinde anlaşmış olduğumuz noktalardır bunlar.

HYL. — Gerçi, görüşün hiç bu kadar doğru olmamıştı, ama onun oldukça şaşırtıcı ve insanların sağduyusuna aykırı bir görüş olduğunu inkâr etmezsin herhalde. Şu adama sor bakalım, şuradaki ağacın onun

zihni dışında var olup olmadığını : acaba ne cevap verir dersin?

PHİL. — Benim cevabımın aynını ; yani onun kendi zihni dışında var olduğu cevabını verir. Ancak, bu takdirde zihninin dışında var olan gerçek ağacın, Tanrı'nın sonsuz zihni tarafından hakikaten bilinip kavrandığını (yani onda *var olduğunu)* söylemek, hiç şüphesiz, bir hıristiyan için şaşırtıcı bir şey olamaz. Belki ilk bakışta, o, bunun direkt ve dolaysız kanıtının farkına varamıyacaktır ; çünkü, bir ağacın ya da başka bir duyulur şeyin varlığı, içinde bulunduğu bir zihnin varlığını gerektirir. Ama, yine de sorunun can alıcı noktasını inkâr edemez. Benimle maddeciler arasındaki sorun, şeylerin şu ya da bu kişinin zihni dışında gerçek bir varlığa sahip olup olmadıkları değil, Tanrı tarafından algılanmış olmaktan ayrı mutlak bir varlığa sahip olup olmadıklarıdır. Gerçi, kimi dinsizler ve filozoflar bunun böyle olduğunu ileri sürmüşlerdir; ama, Tanrı hakkında kafasında kutsal kitaplara uygun nosyonlar taşıyan bir kimse başka bir görüşte olacaktır.

HYL. — Ama, senin görüşüne göre, gerçek şeylerle hayalgücü tarafından oluşturulan ya da bir rüyada görülen görüntüler arasında ne gibi bir fark var? Öyle ya, bunların hepsi de zihnin içinde değil midirler?

PHİL. — Hayalgücünün oluşturduğu fikirler silik ve belirsizdirler. Bundan başka, tamamen iradeye bağlı bulunurlar. Oysa, duyu ile algılanan fikirler, yani gerçek şeyler daha canlı ve açıktırlar ; ve bizden ayrı bir espri tarafından zihne nakşolunduklarından bizim irademize bağlı yanları yoktur. Bunun için, bu sonraki fikirleri öncekilerle karıştırmak tehlikesi hiç yoktur : soluk, düzensiz ve karışık düş görüntüleriyle de pek az karıştırılabilirler. Bunların çok canlı ve doğal oldukları hiçbir zaman görülmemişse de, hayatımızın önceki ve sonraki olayları ile bağlantılı olmadıklarından, ya da

bunların bir parçası olmadıklarından, gerçeklerden kolayca seçilip ayırt edilebilirler. Kısacası, dünyayı kendi görüş tarzında (scheme) *şeyler*'i *vehimler (chimeras)*'den hangi metotla ayırt ediyorsan, aynı metodun benim görüş tarzım için de geçerli olduğu apaçıktır. Çünkü, sonuçta, bunun algılanabilir bir farka dayanması gerekir sanırım ; bense seni algıladığın hiçbir şeyden yoksun bırakmak niyetinde değilim.

HYL. — Ama, Philonous, sen yine de dünyada esprilerden ve fikirlerden başka bir şey bulunmadığını iddia ediyorsun. Bunun pek garip kaçtığını kabul etmelisin.

PHİL. — Doğru. *Fikir* kelimesi,*şey* yerine yaygın olarak kullanılmadığı için kulağa garip geliyor. Bu terimi kullanmamdaki neden, zihinle zorunlu bir bağlantı (relation) anlamını taşıması ; ve günümüzde bilme gücünün (understanding) dolaysız objelerini göstermek için filozoflarca yaygın bir şekilde kullanılmasıdır. Fakat, önerilen kelime kulağa ne kadar garip gelirse gelsin, anlam bakımından hiçbir garip ve sarsıcı yanı yoktur, çünkü aslında şundan başka bir anlama gelmez: yalnızca algılayan ve algılanan şeyler vardır ; ya da bütün düşünemiyen varlıklar zorunlu olarak ve varlıklarının doğası gereği olarak, bir zihin tarafından algılanırlar; bu zihin eğer yaratılmış, sonlu bir zihin değilse, mutlaka, «içinde yaşadığımız, hareket ettiğimiz ve varlığımıza kavuştuğumuz» Tanrı'nın sonsuz zihnidir. Gariplik bunun neresinde? Duyulur nitelikler objelerin kendisinde değildir, demek kadar garip midir bu? ya da biz şeyleri gördüğümüz, duyduğumuz, bütün duyularımızla algıladığımız halde, onların varlığından emin olamayız, yahut gerçek doğaları hakkında hiçbir şey bilemeyiz, demek kadar...?

HYL. — Peki, bunun sonucu olarak, fiziksel ya da cisimsel neden diye bir şeyin bulunmadığını ; doğadaki

bütün fenomenlerin dolaysız nedeninin bir espri olduğunu düşünmemiz gerekmez mi? ve bundan daha acayip bir şey olabilir mi?

PHİL. — Olabilir. Âtıl (inert) bir şeyin zihin üzerinde etki yaptığını (operates on), ve algılanamayan bir şeyin algılanamıyan nedeni olduğunu söylemek bundan sonsuzca daha acayip bir şeydir. Bundan başka, hangi nedenle bilmem, sana pek acayip görünen bu şey, Kutsal Kitap'ın belki yüz yerde ileri sürdüğünden başka bir şey değildir. Bu dediğim yerlerde, Tanrı, kimi dinsizlerin ve filozofların doğaya, maddeye, kadere, ya da düşünmeyen bir ilkeye atfetmek istedikleri bütün eserlerin (effects) tek ve dolaysız yapıcısı (author) olarak gösterilir. Hep böyle söyler Kutsal Kitap. Bunu birtakım alıntılarla doğrulamayı gereksiz buluyorum.

HYL. — Yalnız, farkında olmadığın bir nokta var, Philonous : Tanrı'yı doğadaki bütün hareketlerin dolaysız yapıcısı saymakla, onu cinayetlerin, küfürlerin (sacrilege), zinaların ve bunlara benzer iğrenç günahların da yapıcısı saymış oluyorsun.

PHİL. — Buna cevap olarak ilkin şu noktayı belirteyim : insan bir fiili (action) ister bir araçla işlesin, ister araçsız, suçun sorumluluğu hiç değişmez. Bu yüzden, Tanrı'yı bir araç, ya da *madde* denilen bir vesile kullanarak bir fiilde bulunduğunu kabul ettiğin zaman, onu, avam ağzında (vulgarly) doğaya atfedilen bütün bu işlerin (operations) dolaysız yapıcısı (agent) olarak düşünen benim kadar, Tanrı'yı bir günah yapıcısı saymış oluyorsun. Sonra şunu da belirtmek isterim ki, günah ya da ahlâk bozukluğu dışa dönük fiziksel fiilden, ya da hareketten ibaret değildir ; aklın ve dinin yasalarından iradenin içten bir sapma göstermesidir. Savaşta bir düşmanı öldürmenin, ya da bir caniyi yasal olarak idam etmenin bir günah sayılmaması da bunun böyle olduğunu açıkça gösterir ; oysa, dış

görünüşüyle bu iş adam öldürmeyle tıpatıp aynıdır. Şu halde, günah sırf bir fiziksel fiil değildir ; ve böyle olmadığı için de, Tanrı'yı bütün bu çeşit davranışların dolaysız nedeni saymak onu günahın yapıcısı haline getirmez. Son olarak şu noktayı da belirteyim : ben, cisimlerdeki bütün hareketleri meydana getiren tek yapıcının Tanrı olduğunu hiçbir yerde söylemedim. Gerçi, esprilerden başka yapıcıların varlığını inkâr ettiğim doğrudur ; ama, düşünen, akıllı (rational) varlıklara davranışları sırasında kullandıkları bazı güçler atfemekle çelişen bir yanı yoktur bunun ; öyle ki, bu güçler son tahlilde hakikaten Tanrı'dan gelseler bile, doğrudan doğruya bu düşünen, akıllı, varlıkların kendi iradelerince yönetilirler, ve bu da onları fiillerindeki bütün suçlardan sorumlu kılmaya yeter.

HYL. — Fakat, bütün sorun senin, maddeyi, cisimsel cevheri inkâr etmende, Philonous. Bunun insanoğlunun genel görüşüne ters düşmediğine ne yapsan inandıramazsın beni. Eğer tartışmamızın sonucu oy çokluğu ile belirlenecek olsaydı, eminim ki daha oylar toplanmadan sen dâvandan vazgeçerdin.

PHİL. — İsterdim ki, her ikimizin de görüşleri bilgince bir eğitimin önyargılarına bulaşmamış, sağduyu sahibi, sade insanların önüne dürüstçe konulup onların yargısına bakılsın. Bırak da kendimi, duyularına güvenen, gördüğü ve duyduğu şeyleri bildiğine inanan ve onların varlıkları hakkında hiçbir şüphe beslemeyen biri olarak tanıtayım ; ve sen de bütün şüphelerini, paradokslarını, kendine dair septisizmini olduğu gibi ortaya koy ; ben, taraf tutmayan bir kişinin kararına seve seve boyun eğeceğim. İçinde fikirlerin var olabileceği espri'den başka bir cevherin bulunmadığı benim için apaçık bir şeydir. Ve, doğrudan doğruya algılanan objelerin fikirden başka bir şey olmadıkları herkesçe kabul edilir. Ve de, duyulur niteliklerin, doğrudan

doğruya algılanan objeler olduklarını hiç kimse inkâr edemez. Bunun için, bu niteliklerin espriden başka bir *dayanağı* olamıyacağı besbellidir. Bu nitelikler, espride bir tavır (mode, varlık tarzı), ya da hassa (property) şeklinde değil, fakat onları algılayan'ın içinde algılanan bir şey olarak vardırlar. Bu yüzdendir ki, duyu objelerinin düşünemiyen bir *dayanağı* olabileceğini ve işte bu anlamda bir maddî cevherin bulunabileceğini kabul etmiyorum ben. Ama *maddî cevher*'den, yalnızca, görülen ve hissedilen bir duyulur cisim kastediliyor ise (ki insanlığın felsefe ile alış verişi olmayan bölümünün başka bir şey kastetmediğini de söyliyebilirim), o zaman ben, maddenin varlığına senden de, filozof olduğunu iddia eden başka herhangi bir kimseden de daha kesinlikle inanıyorum demektir. İnsanların çoğunluğunu benim görüşlerimden soğutan bir şey varsa, o da benim duyulur şeylerin gerçekliğini inkâr ettiğime dair bir yanlış anlamadır : fakat, bunun suçlusu ben değil, sizler olduğunuza göre, aslında bu soğuukluk benim görüşlerime karşı değil, sizin görüşlerinize karşıdır. Bu yüzdendir ki, ben kendi varlığımdan olduğu kadar cisimlerin ya da cisimsel cevherlerin (duyularımla algıladığım şeyler anlamında) varlığından da kesinlikle eminim, diyorum. Ve yine diyorum ki, bu bir kere kabul olununca, insan soyunun büyük çoğunluğu, bazı kimselerin pek düşkün oldukları o bilinmeyen mahiyetleri (natures), felsefî ıvır zıvırları (quiddities) bir daha aklına bile getirmiyecek, kafasını onların encamıyle hiç meşgul etmiyecektir.

HYL. — Peki, şuna ne dersin? Sence insanlar şeylerin gerçekliği hakkında duyularına dayanarak hüküm verdiklerine göre, nasıl oluyor da bir insan ayı aşağı yukarı bir ayak çapında, düz, parlak bir yüzey ; uzaktan gördüğü dörtköşe bir kuleyi yuvarlak ; ya da bir

ucu suya batırılmış bir kürek sapını kırık sanarak aldanabiliyor?

PHİL. — O insan bilfiil (actually) algıladığı fikirler bakımından yanılmış değildir ; ancak o andaki algılarından çıkardığı sonuçlar (inferences) bakımından yanılmıştır. Nitekim, kürek örneğinde olduğu gibi, görme ile doğrudan doğruya algıladığı şey kesinlikle kırıktır; buraya kadar doğruluktan uzaklaşmış değildir o. Ama, buna bakarak, küreği sudan çıkardığı zaman da aynı kırıklığı algılayacağı, ya da dokunma duyusunun kırık şeylerin onu etkilediği şekilde etkileneceği sonucunu çıkarmaya kalkarsa, işte o zaman aldanır. Yine bunun gibi, belli bir yerde durarak aya, ya da bir kuleye baktığında algıladığı şeylerden, onlara doğru ilerlediği takdirde yine aynı fikirlerin etkisinde kalacağı sonucunu çıkarırsa, o zaman da aldanır. Ancak, yanılgısı o anda, doğrudan doğruya algıladığı şeyde değil (çünkü, onun bu konuda yanılgıya düşebileceğini farzetmek açıkça bir çelişkidir), doğrudan doğruya algıladığı fikirlerle bağlantılı olarak kavradığı fikirler hakkında vermiş olduğu yargıdadır : ya da, o an algıladığı fikirlere dayanarak, başka hal ve şartlar altında algılayabileceğini sandığı fikirler hakkında verdiği yargıdadır. Nitekim, Kopernik sistemi için böyle bir hal söz konusudur. Biz, burada, yeryuvarlağının hiçbir hareketini algılayamayız : ama, buna dayanarak, şu an diğer gezegenlerden olduğumuz kadar ondan uzak bir mesafede bulunduğumuz zaman da onun hareketini, algılayamıyacağımız sonucuna varmak yanlış olur.

HYL. — Seni anlıyorum ; ve oldukça akla yakın şeyler söylediğini itiraf etmem gerek : ancak, bir noktayı sana hatırlatmama izin ver. Lütfen söyler misin, Philonous, sen bundan önce maddenin varlığına, şimdi yokluğuna inandığın kadar kesinlikle inanmıyor muydun?

PHİL. — İnanıyordum. Aradaki fark da burada işte. Bundan önce benim kesin inancım (positiveness) herhangi bir incelemeye değil, önyargıya dayanıyordu. Oysa, yaptığım araştırmalardan sonra şimdi artık apaçıklığa (evidence) dayanıyor.

HYL. — Her neyse, bana öyle geliyor ki, tartışmamız şeyler üzerinde olmaktan çok, kelimeler üzerinde oluyor. Şey'in üzerinde anlaşıyoruz da, adı üzerinde anlaşamıyoruz. Dışarıdan gelen fikirlerin etkisi altında kaldığımız apaçıktır. Bu fikirlere karşılık olan (anatipler demiyeceğim, fakat) zihin dışında bazı güçler bulunması gerektiği de daha az apaçık değildir. İmdi, bu güçler kendi başlarına var olamıyacaklarına göre, onların zorunlu olarak kabul edilmesi gereken bir süjesi bulunmaktadır : işte ben buna *madde* diyorum, sen de *espri* diyorsun. Bütün ayrılık da buradan geliyor.

PHİL. — Rica ederim, Hylas, bu güçlü varlık, ya da güçlerin süjesi yaygınlığı olan (extended) bir şey midir?

HYL. — Yaygınlığı yoktur, ama sende yaygınlık fikrini uyandırma gücünü taşır.

PHİL. — Demek kendisi yaygınlıksızdır.

HYL. — Kesinlikle.

PHİL. — Aktif de değil midir?

HYL. — Hiç şüphesiz aktiftir ; yoksa kendisine birtakım güçler atfedebilir miydik?

PHİL. — Şimdi izin ver de sana iki soru sorayım : ilkin, yaygınlıksız aktif bir varlığa *madde* adını vermek, filozofların, ya da başkalarının âdetlerine uyar mı? İkinci olarak, dilin yaygın kullanılışına ters düşen adları yalan yanlış uygulamak gülünç derecede saçma değil midir?

HYL. — Peki, mademki öyle istiyorsun, madde demiyelim ona, madde ve espriden ayrı bir *üçüncü ma-*

hiyet (nature) diyelim. Çünkü, ona espri demeni gerektirecek bir neden var mı zaten ortada? Espri nosyonunda, onun aktif ve yaygınlıksız olduğu kadar, düşünen bir varlık olduğu anlamı da bulunmaz mı?

PHİL. — Benim dayandığım neden şu : ben bir zihne sahip olduğum için sözlerimin bir nosyonu, bir anlamı dile getirmesi gerekir ; oysa, bende iradeden ayrı herhangi bir aksiyon nosyonu bulunmadığı gibi, iradenin espriden başka bir yerde bulunabileceğini de düşünemiyorum : bunun için, aktif bir varlıktan sözettiğimde bir espriyi kastetmek zorundayım. Bundan başka, kendisinde hiçbir fikir bulunmayan bir şeyin, bana fikirler veremiyeceği ; ve eğer onda fikirler varsa, onun mutlaka bir espri olması gerektiği gayet açık değil midir? Sana sorunu mümkünse daha açık anlatayım : ben de senin gibi diyorum ki, dışarıdan etki aldığımıza göre, bizim dışımızda, bizden ayrı bir varlıkta bazı güçlerin bulunduğunu kabul etmemiz gerekir. Buraya kadar seninle anlaşıyoruz. Ama, bundan sonra, bu güçlü varlığın ne cins bir şey olduğu konusunda görüşlerimiz ayrılıyor. Ben onu espri olarak görüyorum, sen ise madde olarak, ya da ne olduğunu bilmediğim (ve senin de ne olduğunu bilmediğini belirtebileceğim) bir *üçüncü mahiyet* olarak görüyorsun. İmdi, ben onun bir espri olduğunu ispat ediyorum. Meydana gelen sonuçlara bakarak, etkiler (actions) bulunduğu ; etkiler olduğuna göre, istekler (volitions) bulunduğu ; ve istekler olduğuna göre de, bir iradenin bulunduğu sonucuna varıyorum. Bir kere daha söyliyeyim : algiladığım şeylerin ya kendilerinin, ya da anatiplerinin benim zihnim dışında bir varlıkları olmalıdır : ancak, bunlar fikirlerden ibaret olduklarına göre, ne kendileri, ne de anatipleri (archetypes) bir bilme melekesinden (understanding) başka bir yerde var olamazlar : öyleyse, böyle bir bilme melekesi vardır. Oysa, irade ve bilme melekesi, kelime-

nin tam anlamıyle, bir zihin (mind), ya da espri demektir. Şu halde, benim fikirlerimin güçlü nedeni kelimenin en hâlis anlamıyle bir *espri*'dir.

HYL. — Şu an eminim ki, sorunu açıklığa kavuşturduğunu düşünmekte ve ileri sürdüğün düşüncenin seni dosdoğru bir çelişkiye götürdüğünü aklına bile getirmemektesin. Tanrı'da herhangi bir mükemmeliyetsizlik düşünmek saçma bir şey olmaz mı?

PHİL. — Elbette öyle olur.

HYL. — Acı çekmek bir mükemmeliyetsizliktir.

PHİL. — Öyledir.

HYL. — Başka bir varlık yüzünden bazen acı ya da rahatsızlık duymaz mıyız?

PHİL. — Duyarız.

HYL. — Varlığın bir espri olduğunu söylememiş miydin? Ve bu espri de Tanrı değil midir?

PHİL. — Kesinlikle öyle.

HYL. — Oysa, sen, dışarıdan hangi fikirleri algılarsak algılayalım, bunların bizi etkileyen zihnin içinde olduğunu söylüyorsun. Şu halde acı ve rahatsızlık fikirleri de Tanrı'dadır ; ya da, başka bir deyişle, Tanrı da acı çeker : yani Tanrı'nın doğasında mükemmeliyetsizlik vardır ; oysa, bunun saçma bir şey olduğunu sen de kabul ediyorsun. Böylece, açık bir çelişkiye düşmektesin.

PHİL. — Tanrı'nın her şeyi bildiğini ve anladığını ve, bu arada, acının ve hattâ her türlü acı duyumunun ne olduğunu, acı çekmenin yaratıkları için ne demeye geldiğini de bildiği bence şüphe götürmez. Ama, Tanrı bizdeki acı duyumlarını bilse ve hattâ bazen bunlara neden olsa bile, kendisinin acı çekebileceğini ben kesinlikle reddederim. Sınırlı ve bağımlı espriler olan bizler, duyuların izlenimlerine, bir dış yapıcının (agent) etkilerine açık durumdayızdır; irademize karşı meydana

gelen bu etkiler kimi zaman acılı ve rahatsız edici olur. Ama, hiçbir dış varlığın kendisini etkiliyemediği, bizim yaptığımızın aksine, duyu ile hiçbir şey algılamayan, iradesi mutlak ve bağımsız olan, her şeye nedenlik eden, hiçbir şeyden muhalefet ya da direniş görmeyen Tanrı söz konusu olunca, böyle bir varlığın hiçbir şeyin acısını çekmiyeceği, herhangi bir acılı duyumla, hattâ herhangi bir duyumla etkilenemiyeceği apaçıktır. Biz bir bedene zincirliyiz, yani bizim algılarımız cisimsel hareketlerle bağlantı içindedir. Doğamız yasası gereği, duyarlı bedenimizin sinirli bölgelerinde meydana gelen her değişiklikten etkileniriz. Doğru bir bakışla bakıldığında, bu duyarlı beden, bir zihin tarafından algılanmaktan ayrı bir varlığa sahip olmayan bir nitelikler, ya da fikirler bileşkesinden başka bir şey değildir. Öyle ki. duyumların cisimsel hareketlerle bu bağlantısı (connexion) doğa düzeninde, iki tane fikirler, ya da doğrudan doğruya algılanabilir şeyler dizisi (sets) arasındaki uygunluktan (correspondance) başka bir şey değildir. Oysa, Tanrı bir saf espri'dir, bu gibi her türlü sempatiden ya da doğal bağdan âzâdedir. Onun zihninde acı ya da haz duyumlarıyla birlikte bulunan cisimsel hareketler mevcut değildir. Bilinebilir her şeyi bilmek elbette bir mükemmelliktir ; ama, bir şeye katlanmak. bir şeyin acısını çekmek, ya da duyu ile herhangi bir şey duymak bir mükemmellik eksikliğidir. Bence bunlardan birincisi Tanrı'ya yaraşır, ama ikincisi hayır. Tanrı bilir, ya da Tanrı'nın fikirleri vardır : ama, bizde olduğu gibi, fikirler ona duyu yolu ile ulaşmaz. Bu kadar açık bir farkın bulunduğu bir yerde senin hiçbir fark görememen, hiçbir saçmalığın bulunmadığı bir yerde saçmalık gördüğün kuruntusuna düşürüyor seni.

HYL. — Ama, bu arada, madde miktarının cisimlerin ağırlığı ile orantılı olduğunun ispatlanmış bulundu-

ğunu hiç hesaba katmadın. İspata karşı durulabilir mi?

PHİL. — Bu sorunu nasıl ispatladığını gösterir misin bana?

HYL. — İlkin, cisimlerdeki hareket miktarlarının ya da moment'lerin, onların madde miktarları ve hızlarıyle (velocities) doğru orantılı olduğunu ilke olarak koyuyorum. Böylece, cisimlerin hızları birbirlerine eşit olduğu takdirde, hareket moment'leri herbir cisimde bulunan madde miktarına doğrudan eşit demektir. Fakat, deneyin de gösterdiği gibi, bütün cisimler (hava direncinden ileri gelen küçük eşitsizlikler bir yana) eşit bir hızla düşerler. Şu halde, düşen cisimlerin hareketi ve dolayısıyle onların ağırlığı (gravity), — ki bu hareketin nedeni ya da ilkesidir, — madde miktarıyle orantılıdır : ispatı gereken de buydu.

PHİL. — Bir cisimdeki hareket miktarının, birlikte alınan hız ve *madde* ile orantılı olduğunu kendiliğinden apaçık (self-evident) bir ilke olarak koyuyorsun : bu da *madde*'nin varlığını içeren bir önermenin (proposition) ispatlanmasında kullanılıyor. Rica ederim, bir kısır döngü bu, ispatlama filân değil.

HYL. — Başlangıç önermesinde (premise) ben sadece hareketin hızla — yaygınlık ve katılıkla birlikte — orantılı olduğunu söylemek istedim.

PHİL. — Bunu doğru kabul etsek bile, ağırlığın, kelimenin sence kabul edilen felsefi anlamıyle *madde* ile orantılı olduğu sonucu çıkmaz bundan; meğer ki, o bilinmeyen *dayanak*'ın, ya da adına başka ne diyorsan onun, duyulur niteliklerle orantılı olduğunu peşinen kabul edilmiş sayasın ; bu ise, ispatlanmamış bir sorunu ispatlanmış saymaktan başka bir şey değildir. Duyu ile algılanan büyüklüğün, katılığın ya da direncin var olduğunu kabul ediyorum ; bunun gibi, ağırlık da bu niteliklerle orantılı olabilir ; bunun üzerinde tartışacak değilim.

Ama, bizce algılandıkları şekliyle bu niteliklerin, ya da bunları hasıl eden güçlerin bir *maddî dayanak*'ta var olmasına gelince, iş değişir; işte ben bunu kabul etmiyorum, sen ise bunun böyle olduğunu iddia ediyorsun, ve ispatladığını da samyorsun, ama henüz ispatlamış değilsin.

HYL. — Bu nokta üzerinde daha fazla ısrar etmiyeceğim. Ancak, şu kadar söyliyeyim : doğa filozoflarının şimdiye dek hep rüya gördüklerine beni inandırabileceğini mi sanıyorsun? Onların, maddenin var sayılmasına dayanarak fenomenler hakkında kurdukları varsayımlar, yaptıkları açıklamalar ne olacak söyler misin bana lütfen?

PHİL. — Fenomenlerden kastettiğin nedir, Hylas?

HYL. — Duyularımla algıladığım görünüşleri (appearances) kastediyorum.

PHİL. — Ama, duyu ile algılanan görünüşler fikir değil midir?

HYL. — Böyle olduğunu yüz kere söyledim.

PHİL. — Öyleyse, fenomenleri açıklamak demek, fikirler tarafından nasıl etkilendiğimizi, onların ne tarzda ve hangi düzen içinde duyularımıza nakşolundukların ı göstermek demektir. Öyle değil mi?

HYL. — Evet öyle.

PHİL. — Şimdi, sen eğer herhangi bir filozofun, zihnimizdeki herhangi bir fikrin meydana gelişini *madde* aracılığıyla açıkladığını ispat edebilirsen, ben de sana temelli katılacağım ve ona karşı şimdiye kadar söylenmiş olanların tümünü hiç söylenmemiş sayacağım : ama ispatlıyamazsan, fenomenleri açıklamaya kalkışman boşuna olacaktır. Bilgi ve irade sahibi bir varlığın fikirler meydana getirmesi (produce) ya da ortaya koyması (exhibit) anlaşılabilir bir şeydir. Fakat, bu melekelerden tamamen yoksun olan bir varlığın fikirler meydana getirmesini, ya da bir zekâ üzerinde herhan-

gi bir tarzda etkili olabilmesini ben aslâ anlıyamam. Söylüyorum işte : madde hakkında pozitif bir anlayışımız olsa, onun niteliklerini bilsek ve onun varlığını anlıyabilsek bile, yine de şeyleri açıklamaktan çok uzak olurduk, çünkü bizzat maddenin kendisi dünyada açıklanması en imkânsız olan şeydir. Ama, bütün bu söylediklerimden filozofların şimdiye dek hiçbir şey yapmamış oldukları sonucu çıkmaz. Çünkü, onlar fikirler arasındaki bağlılık (connexion) üzerinde gözlem ve muhakemelerde bulunarak doğanın yasa ve yöntemlerini keşfetmişlerdir ki, bu da bilginin hem yararlı, hem de zevkli bir bölümünü oluşturur.

HYL. — Her ne ise, Tanrı'nın bütün insanlığı aldatmak isteyebileceği düşünülebilir mi? Madde diye bir şey olmadığı halde, Tanrı'nın, bütün dünyayı onun varlığına inanmaya sevkedebileceğini aklın kesiyor mu?

PHİL. — Önyargı, tutku, ya da düşüncesizlikten doğan her salgın (epidemical) görüşün, onun yaratıcısı olarak Tanrı'ya atfedilebileceğini söylemezsin sanırım. Bizim ona atfedebileceğimiz herhangi bir görüşün, ya doğa üstü bir ilhamla, bir vahiyle bize açıklanmış olması, ya da Tanrı tarafından hazırlanıp bize verilmiş olan doğal melekelerimize, onaylamaktan kendimizi alamıyacağımız kadar apaçık gelmesi gerekir. Oysa, bizi maddenin varlığına inanmaya zorlayan vahiy, ya da apaçıklık hani nerede? Hem sonra, duyularımızla algıladığımızdan başka bir şey olarak anlaşılan şu maddenin, ondan neyi kastettiklerini bile bilmeyen bir avuç filozof dışında, bütün insanlıkça var kabul edildiği nasıl söylenebilir? Senin sorun bütün bu noktaları açıkça ortada farzediyor. Sen hele bir bunları açıklığa kavuştur, ben de o zaman sana başka bir cevap vermek zorunluluğunu duyarım. Bu arada, sana şunu söylemekle yetiniyorum : Tanrı'nın insanlığı aldatacağına ihtimal vermiyorum ben.

HYL. — Yenilik bunlar, Philonous, yenilik! İşin tehlikeli yanı da burada işte. Yeni nosyonlara hiçbir zaman arka çıkılmamalıdır ; çünkü, insanların kafasını allak bullak ederler ve sonunda nereye varacaklarını da kimse bilmez.

PHİL. — Ne duyuda, ne akılda, ne de tanrısal otoritede hiçbir dayanağı olmayan bir nosyonun reddedilmesi, neden dolayı bunların hepsine, ya da herhangi birisine dayanan görüşlere olan inancı yıkabilir diye düşünülsün, anlamıyorum. Yönetimdeki ve dindeki yeniliklerin tehlikeli olduklarını ve bunlara arka çıkılmaması gerektiğini yürekten kabul ederim. Ama, bunlara felsefede de arka çıkılmaması için benzer bir neden var mıdır? Daha önceleri bilinmeyen bir şeyi bilinir kılmak bilgi alanında bir yeniliktir : eğer bütün bu gibi yenilikler yasaklanmış olsaydı, insanlar sanat ve bilim alanlarında önemli bir gelişme gösteremezlerdi. Ama, bırakalım bunu ; benim yapmak istediğim hiç de yenilikleri ve aykırı düşünceleri savunmak değil. Yok, bizim algıladığımız nitelikler objelerin kendisinde değilmiş ; yok, duyularımıza inanmamalıymışız ; yok, şeylerin gerçek doğası (nature) hakkında hiçbir şey bilemezmişiz ve hattâ onların varlığından da hiçbir zaman emin olamazmışız ; yok, renkler ve sesler bilinmez birtakım şekillerden ve hareketlerden başka bir şey değilmiş ; yok, cisimlerin özel büyüklükleri ve şekilleri dışında bir de mutlak yaygınlıkları varmış ; yok, aktif olmayan, akılsız (stupid) ve düşüncesiz bir şey, bir espri üzerinde etkili olabilirmiş ; yok, bir cismin en küçük parçasında bile sonsuz sayıda yaygınlıklı (extended) zerreler bulunurmuş... İşte asıl yenilikler, bütün insanların yozlaşmamış hakikî yargı gücünü sarsan asıl acayip nosyonlar ; ve bir kere benimsendi mi, zihni bitmez tükenmez şüpheler ve güçlükler içinde şaşkına çeviren nosyonlar bunlardır. Ve, ben işte bu ve benzeri

yeniliklere karşı sağduyuyu tutup savunmaya çalışıyorum. Gerçi, bunu yaparken belki bazı *dolambaçlı yollar*'a, alışılmış olmayan ifade tarzlarına başvurmak zorunda kaldığım oluyor. Ama, benim nosyonlarım bir kere iyice anlaşıldı mı, onlarda en garip görünen tarafın aslında şundan ibaret olduğu farkedilecektir : düşüncesiz (unthinking) bir varlığın, bir zihin tarafından algılanmaksızın var olabileceğini farzetmek hem mutlak olarak imkânsız, hem de açık bir çelişkidir. İmdi, bu nosyon eğer garip karşılanırsa, böyle bir çağda, hıristiyan bir ülke için yüz kızartıcı bir şeydir bu.

HYL. — Başka görüşlerin yol açabileceği güçlükler konumuz dışında kalır. Sen kendi görüşünü savunmakla yükümlüsün. İmdi, senin bütün şeyleri fikirler haline getirmekten yana olduğun apaçık ortada değil mi? Sonra bir de hiç sıkılmadan tutmuş beni *septisizm*'le suçluyorsun. Oysa, o kadar açık bir şey ki bu seninkisi, hiç inkâr götürmez.

PHİL. — Yanlış anlıyorsun beni. Ben, şeyleri fikirler haline getirmekten yana değilim; tersine fikirleri şeyler haline getirmekten yanayım ; çünkü, sana göre şeylerin sadece görünüşlerinden ibaret olan, algının bu dolaysız objelerini ben gerçek şeylerin kendisi olarak kabul ediyorum.

HYL. — Gerçek şeylermiş! Sen istediğini söyleyebilirsin ; ama, şurası muhakkak ki, şeylerin boş şekillerinden, duyularımıza çarpan şeylerin sadece dış yüzünden başka bir şey bırakmıyorsun bize.

PHİL. — Senin, şeylerin boş şekilleri ve dış yüzü dediğin, bana şeylerin asıl kendileri olarak görünüyor. Madde bütün cisimsel şeylerin temel parçasıdır tarzındaki varsayımından daha boş ya da daha noksan da değildir onlar. Bu durumda, şu nokta üzerinde anlaşıyoruz demektir : biz yalnızca duyulur şekilleri algılarız. Şu noktada ise ayrılıyoruz : sen onları boş görünüşler ola-

rak kabul ediyorsun, bense gerçek varlıklar olarak.. Kısacası, sen duyularına güvenmiyorsun, bense güveniyorum.

HYL. — Sen duyularına inandığını söylüyor ve bu konuda sıradan adamla ile uyuştuğun için övünür görünüyorsun. Şu halde, sana göre bir şeyin hakikî doğası duyularla keşfedilebilir. Eğer böyle ise uyuşmazlık nereden geliyor. Nasıl oluyor da çeşitli yollardan hep aynı şekil, hep aynı öbür duyulur nitelikler algılanmıyor? Ve bir cismin hakiki doğası çıplak gözle de keşfedilebileceğine göre, onu daha iyi görüp anlıyabilmek için ne diye mikroskop kullanmak gereği duyuluyor?

PHİL. — Doğrusunu söylemek gerekirse, Hylas, biz hissettiğimiz objeyi aynen görmeyiz ; nasıl ki, mikroskopla algılanan obje de çıplak gözle algılanan objenin aynı değildir. Ancak, her değişikliğin yeni bir tür ya da birey oluşturmaya yeterli olacağı düşünülürse, ortaya çıkacak sayıya gelmez adlar ve bunların karışıklığı dili kullanılmaz hale sokar. Bu yüzden, hem bu sakıncayı, hem de biraz düşünmekle bulunabilecek başka sakıncaları ortadan kaldırmak için, insanlar, çeşitli duyularla, ya da çeşitli zamanlarda ve çeşitli hal ve şartlarda aynı duyu ile edinilmiş olan, fakat doğa içinde ya birlikte var olmaları, ya da birbirlerini izlemeleri bakımından bir bağlılık içinde oldukları görülen bir çok fikirleri birbirleriyle birleştirirler ; ve bunların tümünü aynı bir ad altında toplayıp onlara tek bir şey gözüyle bakarlar. Buradan şu sonuç çıkarılabilir : gözümle gördüğüm bir şeyi diğer duyularımla incelediğim zaman, bunu, görme duyusu ile algıladığım şeyi daha iyi anlamak için yapmam, çünkü bir duyunun objesi öbür duyular tarafından algılanamaz. Nitekim, bir şeye mikroskopla baktığım zaman, daha önce çıplak gözle algıladığım o şeyi daha açık olarak algılayabileceğim söylenemez; çünkü, mikroskopun camında algıladığım obje

ötekinden tamamiyle farklıdır. Her iki halde de amacım sadece hangi fikirlerin birbirlerine bağlı (connected together) olduklarını bilmektir. Ve bir insan fikirler arasındaki bağlılığı (connexion of ideas) ne kadar çok bilirse, şeylerin doğası hakkında o kadar çok bilgili sayılır. Peki, ya fikirlerimiz durmadan değişiyorsa? Ya duyularımız her hal ve şartta hep aynı görünüşlerin etkisi altında kalmıyorsa? Bundan, onlara güvenilemiyeceği, ya da onların gerek kendi kendileriyle, gerekse başka bir şeyle tutarsız (inconsistent) halde oldukları, yalnızca şu senin önyargıya dayanan (ne olduğunu bilmediğim) tek, değişmez, algılanamaz gerçek doğa nosyonunla, türlü adlar verilen nosyonunla, tutarlı olduğu sonucu çıkmaz. Bu önyargı, birbirinden ayrı birçok fikirlerden, sanki bunlar zihin tarafından tek bir şeyde birleştirilmiş gibi söz eden insanların günlük dilinin yanlış anlaşılmış olmasından doğmuş olsa gerektir. Nitekim, filozofların birçok yanlış görüşlerinin de aynı kökten kaynaklanmış olması pek muhtemeldir : çünkü, onlar sistemlerini (schemes) nosyonlara dayandırmaktan çok, halk tarafından kotarılmış kelimeler üzerine kurmaya çalışmışlardır. Oysa, halk bu kelimeleri hiçbir spekülâsyon kaygısı taşımaksızın, yalnızca hayatın günlük işlerinde kolaylık ve sürat sağlamak amacıyle kotarmıştır.

HYL. — Ne demek istediğini anladım sanırım.

PHİL. — Sen, bizim duyularımızla algıladığımız fikirlerin gerçek şeyler olmayıp, sadece bunların hayalleri ya da kopyaları olduğu görüşündesin. Bu yüzden, bilgimiz, ancak fikirlerimiz bu asılları (originals) doğru olarak temsil ettikleri ölçüde gerçektirler. Fakat, bu var sayılan asılların kendileri bilinemez olduklarından, fikirlerimizin onlara ne dereceye kadar benzediklerini, ya da hiç benzeyip benzemediklerini bilmeye imkân yoktur. Bu nedenle, herhangi bir gerçek bilgiye sa-

hip olup olmadığımızdan emin olamayız. Bundan başka, var sayılan gerçek şeyler hiçbir değişikliğe uğramadıkları halde, fikirlerimiz değiştiğine göre, bundan, zorunlu olarak, fikirlerimizin hiçbir şekilde gerçek şeylerin kopyaları olamıyacağı, ya da bazıları öyle olsa bile olanları olmıyanlardan ayırdetmeye imkân bulunamıyacağı sonucu çıkar. Bu ise bizi büsbütün derin bir kesinsizliğe atar. Yine, sorunu iyice düşünecek olursak, bir fikrin ya da fikre benzer bir şeyin nasıl olup da zihin dışında mutlak bir varlığa sahip olabileceğini ; ve dolayısıyle, senin düşüncene uygun olarak, nasıl olup da doğada gerçek bir şeyin bulunabileceğini anlıyamayız. Bütün bunların sonucu da en umutsuz, en çaresiz bir *septisizm*'e düşmemizdir. Şimdi izin ver de sana sorayım : ilkin, fikirleri, onların asılları (originals) olan mutlak bir varlığa sahip, algılanamaz birtakım cevherlere bağlamak değil midir, bütün bu *septisizm*'in kaynağı? İkinci olarak, bu bilinemez asılların varlığından sen duyu ile ya da akılla haberdar olabilir misin? Ve eğer haberdar olamıyorsan, bunların varlığını kabul etmek saçma bir şey değil midir? Üçüncü olarak, iyice araştırdıktan sonra, acaba *algılanamayan cevherlerin mutlak ya da dış mevcudiyeti*'nde açık seçik kavranan bir şey, ya da bir anlam buluyor musun, bulmuyor musun? Ve son olarak, bu öncüller karşısında tutulacak en akıllıca yol, doğayı izlemek, kendi duyularına inanmak ve bilinemez mahiyetler ya da cevherler hakkındaki bütün iç karartıcı düşünceleri bir yana atarak, sıradan adamla birlikte, duyularla algılanan şeyleri gerçek şeyler olarak kabul etmek değil midir?

HYL. — Şu an sana cevap vermek niyetinde değilim. Asıl, senin şu soracaklarımın altından nasıl kalkacağını görmek istiyorum. Rica ederim söyler misin : bir kimsenin duyular ile algıladığı objeler orada bulunan başkaları tarafından da aynı şekilde algılanamaz

mı? Eğer burada yüz kişi daha bulunsaydı hepsi de şu bahçeyi, şu ağaçları ve şu çiçekleri, benim onları gördüğüm gibi görecekti. Ama, benim hayalimde oluşturduğum fikirlerden, hiçbiri aynı şekilde etkilenmiyecekti. Bu da birinci çeşitten objelerle, ikinci çeşitten objeler arasında bir fark yaratmaz mı?

PHİL. — Yaratır elbette. Zaten duyu objeleri ile hayalgücünün objeleri arasındaki farkı hiçbir zaman inkâr etmedim ki ben. İyi ama, ne sonuç çıkarmak istiyorsun sen bundan? Birçok kişi tarafından algılanıyor diye, duyulur objelerin algılanmaksızın da var olduklarını söyliyemezsin.

HYL. — Kabul ediyorum, bu itiraza bir diyeceğim olamaz ; ama, bu da beni bir başka soruya götürüyor. Duyularımızla ancak kendi zihinlerimizde var olan fikirleri algıladığımız kanısında değil misin sen?

PHİL. — Evet o kanıdayım.

HYL. — Ama, benim zihnimde bulunan bir fikir aynen senin, ya da bir başkasının zihninde de bulunamaz. Buna göre, senin kendi ilkelerinden, iki kişinin hiçbir zaman aynı şeyi göremiyeceği sonucu çıkmaz mı? Ve bu da son derece saçma olmaz mı?

PHİL — Eğer *aynı* terimi halkın anladığı anlamda alınırsa (ki bu benim savunduğum ilkelere hiç de aykırı düşmez) ayrı ayrı kişilerin aynı şeyi algılayabilecekleri ; ya da aynı şeyin veya fikrin farklı zihinlerde bulunabileceği muhakkaktır. Kelimelerin anlamları itibarî (arbitrary)'dir ; ve insanlar *aynı* kelimesini bir ayrılık ya da çeşitlilik algılamadıkları yerde kullanmaya alışmış olduklarından, ve ben de onların algılarını değiştirmek iddiasında olmadığıma göre, insanlar, bir kere, *birçok kimse aynı şeyi gördü* dedikten sonra, artık buna benzer vesilelerle karşılaştıkları her defasında, dilin özelliğinden ve şeylerin hakikatinden sapmaksızın, aynı cümleyi sürgit kullanabilirler. Ama, *aynı* te-

rim, ondan soyut bir aynılık (identity) nosyonunu anladıklarını iddia eden filozofların kabul ettikleri anlamda kullanılacak olursa, o zaman onların bu nosyon hakkında ileri sürdükleri tanımlara göre (çünkü, bu felsefi aynılığın ne olduğu konusuda henüz bir anlaşmaya varılmamıştır), çeşitli insanların aynı şeyi algılayabilecekleri gibi, algılamıyabilecekleri de söylenebilir. Fakat, filozofların bir şeye *aynı* demeyi uygun bulup bulmamaları benim anlayışıma göre pek önemli değildir. Hepsi de aynı melekelere sahip ve, dolayısıyle, duyuları tarafından aynı şekilde etkilenen ve henüz dillerini kullanmayı hiç bilmeyen birçok kimsenin birarada bulunduklarını farzedelim. Bunlar, hiç şüphesiz, algıları üzerinde anlaşacaklardır. Hattâ, konuşmaya başlıyacak olurlarsa, ihtimal, bazıları algıladıkları şeylerin yeknesaklığına bakarak bunların *aynı* şey olduğunu bile söyliyeceklerdir : diğer bazıları ise, özellikle, algılayan kişilerin başka başka oluşuna bakarak bunlara farklı şeyler demeyi tercih edeceklerdir. Anlaşmazlığın bir kelime üzerinde, yani farklı kişilerce algılanan şeye dahi *aynı* teriminin uygulanıp uygulanamıyacağı noktasında olduğu açıkça görülmüyor mu? Ya da bir ev düşünün ki, duvarları ya da dış iskeleti olduğu gibi kalmış olsun da, odaları yıkılmış ve yerlerine yenileri yapılmış bulunsun. Şimdi, sen buna *aynı* ev derken, ben onun *aynı* ev olmadığını söyliyeyim : buna rağmen, evin bizzat kendisi söz konusu olduğunda (considered in itself) her ikimizin düşünceleri arasında tam bir uygunluk bulunmıyacak mıdır? Ve bütün fark sırf bir sesten (sound) ibaret olmıyacak mıdır? Eğer sen, ev fikrine basit bir aynılık fikrini kattığın, ben ise katmadığım için kafamızdaki nosyonların farklı olduğunu söyliyecek olursan, ben de sana bu soyut aynılık fikrinden (abstract idea of identity) neyi kastettiğini anlamadığımı söylerim ; ve dilerim ki, kafanın içindeki dü-

şüncelere iyice bakarak kendin bunu anladığından emin olasın. — Niçin böyle suspus oldun, Hylas? İnsanların, adlardan soyutlanmış olan düşüncelerinde ve görüşlerinde hiçbir gerçek farklılık olmaksızın aynılık ve çeşitlilik üzerinde tartışabileceklerine hâlâ aklın yatmadı mı? Ayrıca, şunu da bir düşün : maddenin varlığı ister kabul edilsin, ister edilmesin, sorun şimdi ele aldığımız gibi olmakta devam eder. Çünkü, maddecilerin kendileri de, duyularımızla doğrudan doğruya algıladığımız şeylerin bizim kendi fikirlerimiz olduğunu kabul etmektedirler. Bunun için, iki kişi hiçbir zaman aynı şeyi görmez şeklinde belirttiğin güçlük, bana olduğu kadar maddecilere karşı da ileri sürülebilir.

HYL. — Ama, onlar bir dış anatipin (archetype) varlığını kabul ediyor ve muhtelif fikirlerini buna bağlıyarak aynı şeyi haklı olarak söyleyebiliyorlar.

PHİL. — Fakat, benim ilkelerime göre de böyle bir dış anatip farzedebilirsin (ama, bu gibi anatipler keşfetmiş olduğunu ileri sürmemek şartıyle) : burada *dış (external)* derken senin kendi zihnine göre dış'tan söz ediyorum ; yoksa aslında o anatipin, her şeyi kavrayan bir zihnin içinde var sayılması gerekir. Ama, yine de bu anatip, sanki bir zihnin dışındaymış gibi, her türlü aynılık (identity) amacına hizmet eder. Eminim ki, bunun daha az akıl alır bir şey olduğunu söylemiyeceksin.

HYL. — Doğrusu açık açık ikna ettin beni. Sorunun aslında herhangi bir güçlük bulunmadığını ; bulunsa bile bunun her iki görüşe eşit derecede karşı bir güçlük olduğunu gösterdin bana.

PHİL. — Ama, iki karşıt görüşe aynı derecede karşı olan şey, hiçbirine karşı bir kanıt olamaz.

HYL. — Bunu kabul ederim. Ne var ki, Philonous, senin septisizme karşı ileri sürdüklerinin özü (substance) üzerinde düşündüğümde, bunun daha fazla bir değer taşımadığını görüyorum. Biz, gerçekten görüp, işi-

tip, hissettiğimizden ; tek kelimeyle, duyulur izlenimlerin etkisinde kaldığımızdan eminiz.

PHİL. — Başka türlü neden haberimiz olabilir ki? Şu *kiraz*'ı görüyorum, hissediyorum, tadıyorum : *hiçbir şey*'in görülemiyeceğini, hissedilemiyeceğini ve tadılamıyacağını kesin olarak biliyorum : öyleyse o *gerçek*'tir. Yumuşaklık, sululuk, kırmızılık ve mayhoşluk duyumlarını (sensations) kaldır, *kiraz*'ı da ortadan kaldırmış olursun. Çünkü, o, duyumlardan ayrı bir varlık değildir ; *kiraz*, duyulur izlenimlerin, ya da çeşitli duyularla algılanan fikirlerin bir kümesinden başka bir şey değildir. Bu fikirler zihin tarafından tek bir şeyde birleştirilir (ya da aynı bir ad altında toplanır), çünkü bunların hep birarada bulundukları görülür. Örneğin, damak böyle özel bir tatla etkilendiğinde, görme duyusu kırmızı rengin, dokunma yuvarlaklığın ve yumuşaklığın, vb. etkisi altında kalırlar. Böylece, ben çeşitli tarzlarda görüp, hissedip, tattığım zaman, emin olurum ki *kiraz* vardır, ya da gerçektir ; çünkü onun gerçekliği, benim görüşüme göre, bu duyumlardan soyutlandığı takdirde hiçbir şey de değildir. Ama, sen eğer *kiraz* kelimesinden bütün bu duyulur niteliklerden ayrı, bilinmeyen bir mahiyeti ; ve onun varlığından da, algılanan varlığından ayrı bir şeyi anlıyorsan, o zaman hakikaten ne senin, ne benim, ne de bir başkasının onun var olduğundan emin olamıyacağını itiraf ederim.

HYL. — Peki, Philonous, duyulur şeylerin maddî bir *dayanak*'la var olabildikleri iddiasına karşı senin ileri sürdüğün nedenleri, ben de, aynen, onların bir zihinde var olabilecekleri iddiasına karşı ileri sürersem ne dersin buna?

PHİL. — Hele bir kanıtlarını göreyim, o zaman ne söyleyeceğimi anlarsın.

HYL. — Zihin yaygınlıklı mıdır, yoksa yaygınlıksız mı?

PHİL. — Yaygınlıksızdır şüphesiz.

HYL. — Algıladığın şeylerin zihninde bulunduğunu söylüyorsun, öyle değil mi?

PHİL. — Evet.

HYL. — Peki, senin duyulur izlenimlerden söz ettiğini duymadım mı ben?

PHİL. — Sanırım duymuşsundur.

HYL. — Ey, Philonous! şimdi açıkla bakalım bana! Bütün bu ağaçlar ve evler zihninde var olabilecek yeri nereden bulabiliyor? Yaygınlığı olan şeyler, yaygınlıksız olan bir şeyin içinde bulunabilir mi? Yoksa izlenimlerin hiçbir katılığı olmayan bir şey üzerine nakşolunduğunu mu düşünmemiz gerekiyor? Objelerin, zihninde tıpkı kitapların kitaplıkta bulunması gibi bulunduğunu söyliyemezsin : ya da bu şeylerin, tıpkı bir mühürün mühür mumu üzerinde iz bırakması gibi zihninde iz bıraktıklarını... Şu halde, bu izlenimleri ne anlamda anlamamız gerekiyor? Sence mümkünse bunu açıkla bana : bunu yapabilirsen, ben de dayanak (substratum) hakkında daha önce bana sormuş olduğun bütün soruları cevaplandırabilirim.

PHİL. — Bak, Hylas, ben objelerin zihinde var olduklarından ya da duyular üzerinde iz bıraktıklarından söz ettiğim zaman, sözlerimi kaba kelime anlamlarıyle anlamanı istemem ; yani cisimlerin bir yerde var olmaları, ya da bir mühürün mühür mumu üzerinde iz bırakması gibi anlama bunu. Ben, yalnızca, zihnimizin bu objeleri kavradığını ya da algıladığını ; dışarıdan, ya da kendisinden ayrı bir varlık tarafından etkilendiğini söylemek istiyorum. Sözünü ettiğim güçlük hakkındaki açıklamam bu işte. Bunun da senin o algılanamayan maddî dayanak iddianı nasıl anlaşılabilir (intelligible) kılacağını pek bilmek isterdim doğrusu.

HYL. — Yoo, hepsi bu kadar olsa, bundan sağla-

nabilecek herhangi bir yarar göremediğimi itiraf ederim. Ama, sen bu konuda dili biraz kötüye kullanmakla suçlanamaz mısın?

PHİL. — Aslâ : bildiğin gibi, dilin kuralı olan genel kullanışın verdiği bir yetkiden başka bir şey değildir bu : filozoflar için, bilme melekesinin (understanding) dolaysız objelerinden, zihinde mevcut şeyler olarak sözetmek kadar yaygın bir âdet yoktur. Ayrıca, bunda, dilin genel analoji kuralına uygun düşmeyen bir yan da yoktur ; çünkü, zihin işlemlerinin büyük bölümü duyulur şeylerden alınma kelimelerle ifade edilirler (signified). *Kavrama, yansıma (reflect), tartışma,* vb. gibi terimlerde bu açıkça görülür. Bu terimler zihine uygulandıklarında kaba orijinal anlamlarıyle anlaşılmamalıdırlar.

HYL — Bu noktada aklımı yatırdığını itiraf ederim. Ama, yine de bir güçlük kalıyor geride bence ; bunun altından nasıl kalkacaksın bilmem. Doğrusunu istersen, bu öyle önemli bir nokta ki, buna bir çözüm yolu bulamazsan, bütün ötekilerine bulsan bile, senin ilkelerine inanıp bağlanmış bir insan olmamı benden hiç bekleme.

PHİL. — Söyle bakalım neymiş bu büyük güçlük?

HYL. — Yaratılış üzerine Kutsal Kitap'ın yazdıkları senin nosyonlarınla bağdaşmaz gibi görünüyor. Musa bize bir yaratılıştan sözeder : neyin yaratılışıdır bu? fikirlerin mi? Değil şüphesiz. Ya neyin? Şeylerin, gerçek şeylerin, katı cisimsel cevherlerin... Şimdi, ilkelerini bununla bağdaştır ; o zaman ben de belki sana katılırım.

PHİL. — Musa, güneşten, aydan ve yıldızlardan, yeryüzünden ve denizlerden, bitkilerden ve hayvanlardan söz eder : bunların hepsi de gerçekten vardır ve başlangıçta Tanrı tarafından yaratılmışlardır ; benim buna bir itirazım yok. Eğer *fikir*'den zihnin uydurma-

larını (fictions) ve hamhayallerini (fancies) anlıyorsan, bunlar fikir değildirler. Yok, eğer *fikir*'den bilme melekesinin dolaysız objelerini, ya da algılanmaksızın veya zihin dışında var olması imkânsız duyulur şeyleri anlıyorsan, o zaman bunlar fikirdirler. Ama, sen bunlara ister *fikir* de, ister deme, bu önemli değildir. Bütün fark bir addan ibarettir. Ve bu ad kabul edilse de, edilmese de şeylerin anlamı, hakikati, gerçekliği olduğu gibi devam eder. Günlük dilde duyularımızın objelerine *fikir* değil, *şey* denir. Sen de yine böyle de onlara ; yeter ki onlara mutlak bir dış varlık atfetmeyesin ; bu takdirde bir kelime için hiçbir zaman seninle tartışmaya kalkışmam. İşte bu nedenle, yaratılışın, şeyler'in, gerçek şeyler'in yaratılışı olduğunu kabul ediyorum. Bunun, benim ilkelerimle en küçük bir tutarsızlığı olmadığı şu söylediklerimden apaçık anlaşılır. Daha önce birçok defa söylenmiş olanları unutmamış olsaydın aynı şey sana da apaçık gelirdi. Cisimsel katı cevherlere gelince, senden, Musa'nın bunlardan nerede söz ettiğini göstermeni isterim. Eğer o, ya da başka herhangi bir vahiy sahibi yazar bu cevherlerden sözetmişse bu kelimelerin alelâde anlamda, yani duyularımızın karşısına çıkan şeyler anlamında alınmış olmayıp felsefî anlamda, yani mutlak varlığa sahip, bilinmeyen bir antite (quiddity) ya da madde anlamında alındığını göstermek sana düşer. Ancak bu noktaları açıklığa kavuşturduğun zaman (ancak o zaman) Musa'yı tartışmamıza sokmak hakkını elde edebilirsin.

HYL. — Bu kadar açık bir nokta üzerinde tartışmaya girmek boşuna olur. Senin vicdanına bırakıyorum bunu. Musa'nın yaratılış hakkında verdiği bilgi ile senin nosyonların arasında garip bir çelişki bulunduğunu kabul etmiyor musun?

PHİL. — Tekvin'in birinci bâbına verilebilecek bütün mümkün anlam başka herhangi bir ilkeyle olduğu

kadar benim ilkelerimle de tutarlı bir şekilde anlaşılabiliyorsa, onunla bu ilkeler arasında hiçbir garip çelişki yok demektir. Kaldı ki, senin de benim inancımı paylaşarak kavrıyamıyacağın bir anlam yoktur bunda. Çünkü, espriler dışında, kavradığın her şey fikirdir ve fikirlerin varlığını ben aslâ inkâr etmiyorum. Sen de zaten onların zihin dışında var olduklarını iddia etmiyorsun.

HYL. — Yaratılış konusunu ne anlamda anladığını lütfen açıkla bana.

PHİL. — Düşünüyorum ki, eğer yaratılış sırasında hazır bulunsaydım, şeyler'in varlık kazanmasını, yani kutsal tarihçinin anlattığı sıraya göre algılanabilir hale gelmelerini görürdüm. Musa'nın yaratılış hakkında verdiği bilgiye eskiden de inanırdım ben ; ve şimdi bu inancımda hiçbir değişiklik görmüyorum. Şeylerin var olmaya başladıklarını ya da var olmaktan çıktıklarını söylerken, bunu Tanrı'ya oranla değil, onun yaratıklarına oranla söylüyoruz. Yoksa, bütün objeler Tanrı tarafından ezelî ve ebedî olarak bilinirler, yani başka bir deyişle onun zihninde ezelî ve ebedî bir varlığa sahiptirler : ama, yaratıklar için daha önce algılanamaz olan şeyler, Tanrı'nın bir buyruğu ile algılanabilir hale geldikten sonra, artık şeylerin yaratılmış zihinlere göre de rölâtif bir varlığa kavuştukları söylenebilir. Bunun için, Musa'nın yaratılış hakkında verdiği bilgileri okurken, ben, dünyanın çeşitli kısımlarının elverişli melekelerle donatılmış fânî (sonlu) espriler tarafından derece derece algılanabilir hale gelmiş olduğunu anlıyorum ; öyle ki, o sırada orada hazır bulunan bütün şeyler onlar tarafından hakikaten algılanmışlardır. İşte Kutsal Kitap'ta söylenen sözlerin bende harfi harfine uyandırdığı açık ve kesin anlam budur ; ve bu anlamda, dayanak'ın, araç'ın, vesile'nin mutlak varlık'ın ne lâfı, ne de düşüncesi vardır. Ve incelenirse eminim

görülecektir ki, yaratılışa inanan sade ve dürüst insanların hiçbiri, hiçbir zaman bu şeyleri benim düşündüğümden başka türlü düşünmemişlerdir. Ondan ne gibi bir metafizik anlam çıkarılabilir, bunu ancak sen söyliyebilirsin.

HYL. — Ama, bir noktayı gözden kaçırıyor gibisin, Philonous : başlangıçta yaratılan şeylere yalnız rölâtif (izafi) ve, dolayısıyle, varsayımsal bir varlık tanıyorsun ; yaratılan şeyleri, onları algılayacak insanların varlığına bağlı sayıyorsun ; yani insanlar olmadan şeylerin fiilî mutlak varlığa (actuality of absolute existence) sahip olamıyacaklarını ve yaratışın tamama eremiyeceğini kabul ediyorsun. Onun için, sana göre, cansız yaratıkların yaratılışının insanınkinden önce gelmesi açıkça imkânsız olmuyor mu? Ve, bu da Musa'nın verdiği bilgilere düpedüz ters düşmez mi?

PHİL. — Buna cevap olarak ilkin şunu söyliyeceğim : yaratılmış olan varlıklar, varoluşlarına, insanlardan gayrı yaratılmış başka akıllı varlıkların (intelligences) zihninde başlıyabilirler. Onun için, insandan önce varlığa ermiş başka hiçbir cins yaratılmış sonlu espriler olmadığını ortaya koymadığın sürece, Musa ile benim nosyonlarım arasında herhangi bir çelişki bulunduğunu ispat edemezsin. Sonra şunu söyliyeceğim : yaratılışı, bugün içinde hiçbir kimsenin bulunmadığı bir çölde, görünmeyen bir kuvvetin herhangi bir çeşit bitki ya da ot topluluğunu (parcel) meydana getirmesini düşündüğümüz gibi düşünecek olursak, onun bu tarzda açıklanması benim ilkelerimle tutarlı düşer, çünkü bu ilkeler seni ne duyulur, ne de hayal edilebilir hiçbir şeyden yoksun kılmaz : insanlığın ortak, doğal ve yozlaşmamış nosyonlarına tam tamına uyar : her şeyin Tanrı'ya bağlı olduğunu açıkça ortaya koyar ; ve dolayısıyle de, insanları Yaratan'larına karşı alçakgönüllü, müteşekkir ve mütevekkil yapan imanımızın

önemli hükmünün olanca hayırlı etkisini ve nüfuzunu kendinde taşır. Nihayet şunu söyliyeceğim ki, şeylerin kelimelerden arındırılmış bu yalın anlaşılışında senin o *fiilî mutlak varlık* nosyonuna aslâ yer yoktur. Sen bu gibi deyimlerle gerçi tozu dumana katıp tartışmamızı boş yere uzatabilirsin ; ama, ben senden düşüncelerini şöyle sâkince bir gözden geçirip, onların yararsız ve anlaşılmaz bir lâkırdı kalabalığından başka bir şey olup olmadığını söylemeni rica ediyorum.

HYL. — Şeyler ile ilgili hiçbir açık seçik nosyona sahip olmadığımı itiraf ederim. Ama, şuna ne diyeceksin? Duyulur şeylerin varlığını, onların bir zihinde bulunmalarından ibaret saymıyor musun? Ve bütün şeyler ezelî ve ebedî olarak Tanrı'nın zihninde bulunmuyorlar mı? Bu yüzden de, onlar sana göre ezelden beri var değil midirler? Öyleyse, ezelden beri var olan bir şey nasıl olur da zaman içinde yaratılmış olabilir?

PHİL. — Peki, sen de Tanrı'nın her şeyi ezelden beri bildiği görüşünde değil misin?

HYL. — O görüşteyim.

PHİL. — Öyleyse, tanrısal aklın (intellect) içinde onlar her zaman vardılar.

HYL. — Bunu kabul ederim.

PHİL. — Şu halde, senin kendi itirafından anlaşıldığı gibi, Tanrı'nın zihnine göre yeni olan, ya da var olmaya başlayan hiçbir şey yoktur. Böylece, bu noktada anlaşmış bulunuyoruz.

HYL. — Peki, yaratılış ne olacak o zaman?

PHİL. — Onun tamamen sonlu esprilere göre bir şey olduğunu düşünemez miyiz? Yani, Tanrı, kendi kurmuş olduğu ve bizim şimdi doğa yasaları adını verdiğimiz düzen ve tarz içinde şeylerin akıllı (intelligent) yaratıklarca algılanabilir hale gelmesini buyurduğu zaman, onların bizim için tam anlamıyle var olmaya başlamış olabileceklerini söyliyemez miyiz? Sen, istersen,

buna *rölâtif* ya da *varsayımsal bir varlık* diyebilirsin. Ama, Musa'nın yaratılış tarihini bize en doğal, en açık ve en tam anlamıyle ifade ettiği ; o ulu bahsin bütün dinsel amaçlarına karşılık verdiği ; kısacası, yerine başka bir anlam ve öz konulamadığı sürece, ne diye reddedelim bunu? Her şeyi anlamsız ve anlaşılmaz yapan gülünç bir şüpheciliğin oyununa gelmek olmaz mı bu? Eminim ki, bunun Tanrı'yı yüceltici bir şey olduğunu söyliyemezsin. Çünkü, cisimsel dünyanın (corporeal world) gerek Tanrı'nın zihni, gerekse bütün yaratılmış esprilerin zihinleri dışında (extrinsical) mutlak bir varlığı (subsistence) olmasının mümkün ve anlaşılabilir bir şey olduğunu kabul etsek bile, bu, Tanrısal Varlığın (Deity) azametini ve bütünsel bilgisini, ya da her şeyin zorunlu ve dolaysız olarak ona bağlı olmasını nasıl açıklıyabilir? Üstelik, böyle bir şey daha çok onu bu sıfatlarından yoksun bırakmak gibi bir şey olmuyor mu?

HYL. — Peki, Tanrı'nın şeyleri algılanabilir yapmak kararına bir bakalım : şurası besbelli değil mi, Philonous, daha önce sadece irade etmeyi tasarladığı halde (designed to will) bilfiil irade etmemiş olduğu şeyi belli bir zamanda irade etmeye başlamıştır, ne dersin? Eğer birinci şık doğru ise, o zaman sonlu şeylerin yaratılmaları ya da var olmaya başlamaları diye bir şey olamaz. Yok, eğer ikinci şık doğru ise o zaman da Tanrısal Varlığa bir şeyler olduğunu, onun bir çeşit değişikliğe uğradığını kabul etmek zorunda kalırız. Oysa, bu türlü değişme bir mükemmeliyetsizlik kanıtıdır.

PHİL. — Rica ederim sözlerine dikkat et. Böyle bir itirazın hangi anlamda olursa olsun yaratılışa karşı bir sonuca yol açacağı : hattâ, Tanrısal Varlığın doğa ışığı ile keşfedilebilen bütün öbür fiillerine de karşı olduğu apaçık ortada değil mi? Yaratışın hiçbir türlüsünü zaman içinde yapılmış olmaksızın, başlangıçsız, düşüne-

meyiz. Tanrı bizim anlayışımızı aşan (transcendent) ve sınırsız mükemmellikleri olan bir varlıktır: bu yüzden, sınırlı espriler onun doğasını kavrayıp anlıyamazlar. Bu nedenle, ister *maddeci (materyalist), ister maddetanımaz (immateryalist)* olsun, hiç kimse Tanrısal Varlık hakkında, onun sıfatları ve davranış tarzları hakkında kesinlikle doğru nosyonlara sahip olamaz. Bunun için, bana karşı bir şey ileri sürerken, belirttiğin güçlük Tanrı'nın doğası (nature) hakkındaki kavramlarımızın uygunsuzluğundan (inadequateness of our conseptions) değil, — çünkü kaçınılması aslâ mümkü olmayan bir şeydir bu, — fakat maddenin inkârından doğmalıdır. Oysa, senin şimdi yaptığın itirazda, madde hakkında ne doğrudan doğruya, ne de dolaylı tek kelime bile yok.

HYL. — Senin gidermekle yükümlü olduğun güçlüklerin yalnızca maddenin var olmayışından doğan ve sırf madde nosyonu ile ilgili güçlükler olduğunu kabul etmem gerek. Bu bakımdan haklısın. Ancak, yaratılış ile senin görüşün arasında garip bir karşıtlık bulunduğunu düşünmekten de bir türlü kendimi alamıyorum. Ama, bu karşıtlığı nasıl tespit edeceğimi de açık seçik bilemiyorum doğrusu.

PHİL. — Ne olsun istiyorsun ki? Şeylerde biri ikincil tipli (ectypal) ve doğal, öteki anatipli (archetypal) ve ezelî - ebedî olmak üzere çift hal (twofold state) kabul etmiyor muyum? Bunlardan birincisi zaman içinde yaratılmıştır ; ikincisi ise Tanrı'nın zihninde başlangıçsız ve sonsuz olarak vardır. Bu da din adamlarının yaygın görüşlerine uygun değil mi? Yoksa yaratılışı anlıyabilmek için bundan daha fazlasına mı gerek var? Oysa, sen nerede bulunduğunu bilemediğin garip bir karşıtlıktan kuşkulanmaktasın. Bu durumda, herhangi bir kuşku ihtimalini gidermek için sadece şu nokta üzerinde düşünmen yeter. Sen, ya yaratılışı herhangi bir

varsayımla kavrıyabilecek güçte değilsin — ki, eğer böyle ise, benim bu konudaki özel görüşümden hoşlanman ya da yakınman için herhangi bir neden yoktur — ya da onu kavrıyabilecek güçtesin — ki, bu takdirde, ilkelerimde aklın kavrıyamayacağı hiçbir şey bulunmadığına göre, onu bu ilkeler sâyesinde niçin anlamıyasın? Her türlü duyu, hayal ve akıl gücüne her zaman sahip olduğunu söylüyorsun. Öyleyse, daha önceleri duyularınla, ya da duyularına dayanan rasyonel muhakeme ile doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak kavradığın her şey ; algıladığın, hayalinde canlandırdığın, ya da anladığın her şey sende aynen kalmakta devam ediyor. Bunun için, eğer yaratılış hakkında başka ilkeler aracılığıyla edindiğin nosyon anlaşılabilir (intelligible) bir nosyon ise, benim ilkelerimle edineceğin nosyon da anlaşılabilir'dir ; yok, eğer bu anlaşılabilir değilse, onun bir nosyon olmadığını anlarım ; ve bu takdirde onu kaybetmiş olmam bir önem taşımaz. Doğrusu ya, maddenin, yani hiç bilinemiyen ve kavranılamıyan bir şeyin var sayılmasının, herhangi bir şeyi anlamamıza yardımı olamıyacağı bana pek açık görünüyor. Ve eğer maddenin varlığı yaratılışı anlaşılabilir yapmıyorsa, yaratılışın varlığı onsuz anlaşılamaz olmuyorsa, maddenin yokluğuna karşı hiçbir itiraz ileri sürülemez ; bunu sana ispata gerek yoktur sanırım.

HYL. — İtiraf ederim ki, Philonous, yaratılışın bir noktasında beni hemen hemen tatmin ettin.

PHİL. — Niçin bütün bütün tatmin olmadığını bilmek isterdim doğrusu. Musa'nın tarihiyle maddetanımazlık arasında bir karşıtlık bulunduğunu söylüyorsun ; ama, bu karşıtlığın nerede olduğunu da bilmiyorsun. Akıl alır bir şey mi bu, Hylas? Neyin nesi olduğunu bilmediğim bir güçlüğü çözmemi nasıl bekliyebilirsin benden? Neyse, geçelim bunu bir kalem ; fakat, maddecilein sonradan edinilmiş nosyonlarıyla vahyedilmiş

yazılar arasında hiçbir karşıtlık bulunmadığı inancında olduğunu sanmaz mı seni duyan bir kimse?

HYL. — Evet, o inançtayım.

PHİL. — Peki, Kutsal Kitabın tarihsel kısmını basit, açık bir anlamda mı anlamamız gerekir, yoksa metafizik ve alışılmadık bir anlamda mı?

HYL. — Basit ve açık anlamıyla elbette.

PHİL. — Musa, otların, toprağın, suyun Tanrı tarafından yaratıldıklarından söz ederken, hiçbir felsefe bilgisi olmayan okuyucuların kafasında bu kelimelerin genellikle ifade ettikleri duyulur şeylerden başka şeylerin canlanmadığını düşünmüyor musun?

HYL. — Başka türlü düşünemem.

PHİL. — Peki, maddecilerin doktrini bütün fikirlerin, ya da duyu ile algılanan şeylerin gerçek varlığını inkâr etmiyor mu?

HYL. — Bunu daha önce kabul etmiştim.

PHİL. — Şu halde, onlara göre yaratılış sırf rölâtif (izafî) bir varlığa sahip olan duyulur şeylerin yaratılışı olmayıp, mutlak bir varlığa sahip olan birtakım bilinmez doğaların (natures) yaratılışıdır ; ve bütün yaratılış bunlarla sona erer.

HYL. — Doğru.

PHİL — Şu halde, besbelli ki, maddeyi savunanlar Musa'nın sözlerinin apaçık anlamını bozuyorlar ; onların nosyonları Musa ile tam bir tutarsızlık içindedir. Onlar, bunun yerine, ne idüğü belirsiz, bence olduğu kadar kendilerince de anlaşılmaz bir şeyi bize dayatmaya çalışıyorlar.

HYL. — Akşini iddia edemem.

PHİL. — Musa bize bir yaratılıştan söz eder. Neyin yaratılışından? Bilinmeyen mahiyetlerin (quidditi-es), vesilelerin ya da dayanakların yaratılışından mı? Kesinlikle hayır ; duyular için apaçık olan şeylerin ya-

ratılışından. Eğer benim, senin nosyonlarınla uzlaşmamı bekliyorsan, önce bunu onlarla uzlaştırman gerekir.

HYL. — Bakıyorum, bana benim silâhlarımla saldırıyorsun.

PHİL — Şimdi gelelim *mutlak varlık*'a. Gelmiş geçmiş, bundan daha anlamsız bir nosyon var mıdır acaba? O kadar soyut, o kadar anlaşılmaz bir şey ki, sen bile onunla bir şeyi açıklamak şöyle dursun, onun ne olduğunu dahi anlamadığını açıkça kabul ettin. Haydi diyelim, maddenin varlığını ve mutlak varlık nosyonunun gün gibi açık bir nosyon olduğunu kabul ettik ; peki, bunun yaratılışı daha inanılır hale getireceği nerden belli? Dahası, bütün çağların tanrıtanımazlarına (ateists) ve dinsizlerine yaratılışa karşı en makbul kanıtı sağlamış olan da yine bu nosyon değil midir? Esprilerin zihinleri dışında mutlak bir varlığa sahip bir cisimsel cevherin, bir esprinin salt iradesiyle hiç yoktan meydana getirilmiş olabileceği akla o kadar aykırı, o kadar imkânsız ve saçma bir şey olarak görülmüştür ki, yalnız eski düşünürlerin en ünlüleri değil, fakat birçok modern ve hıristiyan filozoflar bile maddeyi Tanrı kadar ezelî bir varlık (co-eternal) olarak düşünmüşlerdir. Şimdi, sen bütün bunları biraraya getir ve maddeciliğin insanlara şeylerin yaratılışına inanmak hevesi aşılayıp aşılamıyacağı konusunda hükmünü ver.

HYL. — Aşılamıyacağını düşünüdüğümü itiraf ederim, Philonous. Yaratılış konusunda aklıma gelen son itirazdı bu benim. Ve, diğer itirazlarım gibi bunu da yeterince cevaplandırdığını kabul etmem gerek. Şimdi artık senin nosyonlarına karşı içimde duyduğum bir çeşit anlaşılmaz çekingenlikten (backwardness) başka üstesinden gelinecek şey kalmadı.

PHİL. — Bir insan niçin olduğunu bilmeden bir sorunu tek yanından ele almak eğilimindeyse, bunun bir önyargı sonucundan başka bir şey olabileceğini dü-

şünebilir misin? Eski ve köhne nosyonlar söz konusu olduğunda bu hep böyle olur. Doğrusu ya, bu açıdan ele alındığında, madde inancının öğrenim ve eğitimden geçmiş insanların gözünde, karşı görüşten çok daha üstün bir değer taşıdığını inkâr edemem.

HYL. — Durumun söylediğin gibi göründüğünü itiraf ederim.

PHİL. — Öyleyse, bu önyargının ağırlığını dengelemek için, maddetanımazlık (immaterialism) inancının gerek din, gerekse insan bilgisi bakımından sağladığı büyük üstünlükleri terazinin öbür kefesine koyalım. Bir *Tanrı*'nın varlığı dediğim zaman, hakkında hiçbir anlayışımız (conception) bulunmayan, şeylerin karanlık ve genel bir nedenini kastetmiyorum; fakat, kelimenin tam ve hâlis anlamıyle *Tanrı*'yı kastediyorum. Bu öyle bir varlıktır ki, spiritüelliği, her yerde hâzır ve nâzır olması, her şeyi bilmesi, her şeye gücü yeter olması ve iyiliği, duyulur şeylerin varlığı kadar apaçıktır, ve onun varlığı (septiklerin sahte bahanelerine ve yapmacık kuruntularına rağmen) bizim kendi varlığımız kadar şüpheden uzaktır. Sonra, insan bilimlerine gelince, madde inancı insanları ne içinden çıkılmaz karışıklıklara, ne karanlıklara, ne çelişkilere sürüklemiştir! Onun yaygınlığı (extent), sürekliliği, homojenliği, ağırlığı, bölünebilirliği, vb. hakkındaki sayısız tartışmalar bir yana, her şeyi hareket yasalarına göre, cisimlerin cisimleri etkilemesiyle (by bodies operation on bodies) açıklamaya kalkışmıyorlar mı? Ama yine de bir cismin başka bir cismi nasıl harekete getirebildiğini kavrıyabiliyorlar mı? Âtıl (inert) bir varlık nosyonunu bir nedenle bağdaştırmakta, ya da bir ilinek (accident)'in bir cisimden ötekine nasıl geçtiğini düşünüp tasarlamakta bir güçlük olmadığını haydi kabul ettik diyelim ; ama, bütün o zorlama düşüncelerine ve abartmalı varsayımlarına rağmen, herhangi bir

hayvansal, ya da bitkisel cismin mekanik olarak üretilmesini sağlıyabiliyorlar mı? Sesleri, tatları, kokuları ya da renkleri ve eşyanın düzenli akışını hareket yasalarıyla açıklıyabiliyorlar mı? Fizik ilkelerine dayanarak evrenin en önemsiz parçalarının bile anıklık (aptitude) ve dizenini (contrivance) hiç açıkladıkları oldu mu? Maddeyi ve cisimsel nedenleri bir yana atıp yalnızca mükemmel bir zihnin etkinliğini (efficiency) kabul edecek olursak, doğadaki bütün sonuçlar (effects) kolayca açıklanabilir ve anlaşılabilir hale gelmez mi? Eğer fenomenler *fikirler*'den başka bir şey değilse ; Tanrı bir *espri*, madde ise akılsız ve algısız (unintelligent, unperceiving) bir varlık demektir. Eğer onlar, nedenlerinin sınırsız bir güce sahip olduğunu ispatlamakta iseler, bu, Tanrı'nın aktif ve her şeye kadir, maddenin ise âtıl bir kitleden ibaret olmasındandır. Eğer sıra, düzen ve yararlılıkları her türlü hayranlığın üstünde ise, bu, Tanrı'nın sonsuzca akıllı ve bilge, maddenin ise her türlü düzen ve plândan yoksun olmasındandır. *Fizik* bilimi için büyük avantajlardır bunlar şüphesiz. Uzaktaki bir Tanrı'nın korkusu insanları *ahlâkî* davranışlarında ihmalci yapar ; oysa, onun dolaysızca hazır (immediately present) ve maddenin ya da ikinci sıradan düşüncesiz nedenlerin (unthinking second causes) aracılığı olmaksızın zihinlerini etkilediğini düşünürlerse daha çekingen ve dikkatli olacaklardır. *Metafizik*'e gelince, burada da bir sürü güçlüklerle karşılaşırız : soyut antite, cevher formları, hilarşik (hylarchic) ilkeler, plâstik mahiyetler, cevher ve ilinek, bireyleşme (individuation) ilkesi, maddenin düşünüp düşünemiyeceği, fikirlerin kaynağı, *espri* ve *madde* gibi birbirinden son derece farklı ve birbirinden bağımsız iki cevherin nasıl olup da birbirlerini etkiliyebildikleri!.. Yalnızca esprilerle fikirleri var saymakla, bunlar ve bunlara benzer daha nice konular üzerinde ne güçlük-

lerden, ne de bitmez tükenmez tartışmalardan yakamızı sıyırmış olmayız ki? Hattâ, *matematik* bilimleri bile yaygınlıklı şeylerin mutlak varlığını bir yana attığımız takdirde, çok daha açık, çok daha kolay hale gelirler. Çünkü, bu bilimlerdeki en sarsıcı paradokslar, en karışık spekülâsyonlar sonlu yaygınlığın sonlu bölünebilirliğine, ve bu da işte o yukarıdaki varsayıma bağlıdır. Fakat, özel bilimler üzerinde durmaya ne gerek var? Her türlü bilime toptan karşı çıkış, eski ve yeni septiklerin bu çılgınlığı hep aynı temele dayanmıyor mu? Yahut cisimsel şeylerin gerçekliğine karşı, ya da onların doğaları hakkında kesinlikle bir şey bilinemiyeceği iddiasından yana tek bir kanıt getirebilir misin ki, bu cisimsel şeylerin gerçekliğini bir mutlak dış varlıktan ibaret saymasın? Nitekim, bu varsayıma göre, bir güvercinin boynundaki renklerin değişmesinden, ya da bir kürek sapının suda kırık görünmesinden kaynaklanan bütün itirazlara hak vermek gerekir. Ama, mutlak dış asıllar (originals)'ın varlığını kabul etmez de, şeylerin gerçekliğini fikirlerde görürsek, bütün bu ve buna benzer itirazlar yok olup gider. Gerçi, fikirler de gelip geçici ve değişkendirler, ama gelişigüzel değil, doğanın sıkıca belirlenmiş düzenine göre değişirler. İşte şeylerin istikrarı (constancy) ve hakikiliği buradan gelir ; ve bu istikrar ve hakikiliktir ki, hayatla ilgili her şeyi güvenceye alır ve *gerçek* olanla hayalgücünün düzensiz görüntülerini birbirinden ayırır.

HYL. — Bu söylediklerinin hepsini kabul ediyorum ; ve şunu açıkça söylemeliyim ki, beni senin görüşünü benimsemeye iten neden, her şeyden çok, onun sağladığını gördüğüm yararlardır. Tembel yaratılışlı bir insan olduğumdan, bu benim için bilgi alanında büyük bir kestirmecilik (abridgment) olacaktır. Nice şüpheler, nice varsayımlar, nice dolambaçlı dehlizler, nice tartışma konuları, nice sahte bilgi deryaları tek bir

maddetanımazlık nosyonu sayesinde başımdan savuşup gidiverecek!

PHİL. — Bütiln bunlardan sonra yapılacak bir şey kaldı mı geriye? Hatırlarsın hani, iyice inceleyip tarttıktan sonra hangi görüşün sayduyuya daha uygun, şüphecilikten daha uzak olduğunu görürsen onu benimsiyeceğine söz vermiştin. Bu görüş, senin kendi ikrarından da anlaşıldığı üzere, maddeyi ya da cisimsel şeylerin mutlak varlığını reddeden görüştür. Dahası var. Aynı nosyon birçok yoldan ispatlanmış, farklı ışıklar altında gözden geçirilmiş, ne gibi sonuçlara götürdüğü araştırılmış ve kendisine karşı ileri sürülebilecek bütün itirazlardan arındırılmıştır. Onun doğruluğuna bundan daha açık bir kanıt (evidence) olabilir mi? ya da bu nosyon doğruluğun bütün belirtilerini taşıdığı halde yine de yanlış olsun, bu mümkün müdür?

HYL. — Şimdilik her konuda iyice tatmin olmuş bulunduğumu kabul ederim. Ancak, ilerde de görüşüne tam olarak katılmaya devam edeceğime ve hiç akla gelmedik bir itiraz ya da güçlükle karşılaşmıyacağıma dair ne gibi bir güvence olabilir elimde?

PHİL. — Rica ederim, Hylas, başka durumlarda, bir nokta bir kere apaçık ispatlandıktan sonra, ileride belki onunla ilgili itirazlar ya da güçlükler çıkar diye onayını ondan esirger misin? Ölçülemiyen nicelikler (incommensurable quantities), temas açısı (angle of contact), eğri asimptotları (asymptotes to curves) doktrinleri ya da benzerleri konusundaki güçlükler, matematik ispatlamalara karşı çıkman için yeterli midir? Ya da, Tanrı'nın yüce takdirine (providence), onunla nasıl uzlaştıracağını bilemediğin bir şeyler var onda diye, inanmıyacak mısın? Maddetanımazlıkla ilgili bazı güçlükler varsa, aynı zamanda onun doğruluğunu dolaysız ve apaçık tarzda gösteren kanıtlar da vardır. Oysa, maddenin varlığını gösteren bir tek kanıt bile olma-

dığı gibi, üstelik ona karşı üstesinden gelinmez bir sürü itirazlar bulunmaktadır. Hem sonra, senin şu üstünde ısrarla durduğun büyük güçlükler nerededir? Heyhat! onların nerede, ya da ne olduğunu sen kendin de bilmiyorsun : ileride karşılaşılması mümkün bir şey! Eğer bu seni, tam onayını vermekten alakoymaya yetecek bir bahane ise, artık hiçbir zaman, hiçbir önermeyi — istisnalardan ne kadar arınmış, ne kadar açık ve sağlam bir şekilde ispatlanmış olursa olsun — onaylamaman gerekir.

HYL. — Beni ikna ettin Philonous.

PHİL. — Ancak, gelecekte karşılaşabileceğin her türlü itirazı karşılıyabilmek için şunu daima göz önünde bulundur : çelişik iki görüşe aynı derecede karşı olan şey, hiçbirine karşı kanıt olarak kullanılamaz. Onun için, bir güçlükle karşılaştığın her defasında *maddecilerin* varsayımına dayanarak ona bir çözüm yolu bulup bulamıyacağını anlamaya çalış. Kelimelere aldanma, kendi düşüncelerine kulak ver. Eğer *maddeciliğin* yardımı ile onu daha kolay anlıyamıyorsan, onun *maddetanımazlığa (immaterialism)* karşı bir itiraz olamıyacağı açıktır. Hep bu kurala göre davranacak olursan, herhalde itirazlarında kendini bir sürü güçlükten sakınmış olursun, çünkü karşılaştığın bütün güçlükler içinde madde aracılığıyla çözülebilen bir tane bile gösteremiyeceğine bahse girerim. Hattâ, hiçbir güçlük yoktur ki, madde varsayımı olmadan, madde varsayımına göre olduğundan daha iyi anlaşılmasın, yani onun *lehinde* olmaktan çok, *aleyhinde* olmasın. Her özel sorunda güçlüğün *maddenin var olmaması (non-existence of matter)*'ndan ileri gelip gelmediğine bakmalısın. Eğer bundan ileri gelmiyorsa, yaygınlığın (extension) sonsuzca bölünebilirliği, Tanrı'nın önceden bilirliği (the divine prescience)'ne karşı ne kadar kanıt olabilirse, bu güçlük de *maddetanımazlığa* karşı o kadar ka-

mıt olabilir. Belleğini şöyle bir yoklarsan, her zaman değilse bile çoğu zaman bunun böyle olduğunu görürsün sanırım. Yine bunun gibi, *petitio principii*'ye (1) dayanan ispatlamalar yapmaktan kaçınmalısın. İnsanlar, bilinmeyen cevherleri zihnimizdeki fikirler olarak değil de, gerçek şeyler olarak ele almak eğilimindedirler : yoksa, düşünmeyen bir dış cevherin, fikirlerimizin meydana gelmesinde bir neden, ya da araç olarak rol oynadığını kim söyliyebilir? Fakat, bu davranış bu gibi dış cevherleri önceden var saymak değil midir? Ve bu var sayış, sorunu önceden ispat edilmiş saymak olmaz mı? Ama, her şeyden çok, *ignoratio elenchi* (2) denilen bayağı safsataya kendini kaptırmamaya bakmalısın. Çoğu kez benim duyulur şeylerin var olmadıklarını iddia ettiğimi düşünüyormuş gibi konuştun : oysa, aslında, kimse onların varlığından benim kadar kesinlikle emin olamaz ; asıl sen bundan şüphe ediyorsun ; hattâ, bunu kesinlikle (positively) inkâr ediyorsun. Görülen, hissedilen, işitilen, ya da herhangi bir biçimde duyularla algılanan her şey benim ilkelerime göre gerçek bir varlıktır, ama senin ilkelerine göre hayır. Unutma ki, senin savunduğun madde ne idüğü bilinmeyen bir şeydir (eğer ona *bir şey* demek câizse) ; bütün duyulur niteliklerden tamamen soyulup sıyrılmıştır, ve ne duyu ile algılanır, ne de zihinle kavranır. Yine unutma ki, katı ya da yumuşak, sıcak ya da soğuk, mavi ya da beyaz, yuvarlak ya da dörtköşe, vb. olmayan herhangi bir ob-

(1) **Petitio prencipii** : tartışma konusu olan sorunu önceden ispatlanmış sayan bâtıl muhakeme. (Çev.)

(2) **İgnoratio elenchi** : sorunun esasını bilmeyip, gerekenden başka bir sonucu, ya da çürütülmesi gereken tezle çelişki halinde bulunmayan bir sonucu ispatlamaya çalışma hatası.

je yoktur. Çünkü, ben bütün bu şeylerin mevcut olduğunu iddia ediyorum. Bununla birlikte, bu şeylerin algılanmış olmaktan ayrı bir varlığa sahip olduklarını ; ya da nasıl olursa olsun, bütün zihinlerin dışında mevcut bulunduklarını hakikaten kabul etmiyorum. Bu noktalar üzerinde düşün ; bunları dikkatle incele ve hep göz önünde tut. Yoksa, sorunun aslını anlıyamazsın ; böyle olmayınca da itirazların daima boşa gitmiş olur, ve benim nosyonlarımı hedef alacak yerde büyük bir ihtimalle senin kendi nosyonlarına karşı yönelir (nitekim birçok defa böyle oldu).

HYL. — İtiraf edeyim ki, Philonous, beni seninle uzlaşmaktan, bu sözünü ettiğin, *sorunu yanlış anlamak* kadar hiçbir şeyin alakoymadığını sanıyorum. Senin maddeyi inkâr ettiğini görünce, ilk bakışta, görüp hissettiğimiz şeylerin varlığını inkâr ettiğin sanısına kapıldım ; ama, düşününce buna bir neden olmadığını anladım. Şu halde, *madde* adının muhafaza edilip duyulur şeyler için kullanılmasına ne dersin acaba? Düşüncelerinde hiçbir değişiklik olmaksızın pekâlâ olabilir bu : ve emin ol ki, bu, senin düşüncelerinin bazı kimselerin zihniyetiyle uzlaşmasına da yardımcı olacaktır. Çünkü, bu gibiler düşünce yeniliğinden çok, kelime yeniliğinden tedirgin olurlar.

PHİL. — Bütün kalbimle sana katılıyorum : istersen *madde* kelimesini olduğu gibi koru ve duyu objeleri için kullan ; yeter ki, bunlara, algılanmış olmalarından ayrı bir varlık (subsistence) atfetmiyesin. Bir deyim için seninle aslâ tartışmam. *Madde*, ya da *maddî cevher* filozofların icat ettikleri terimlerdir ; ve onlar tarafından kullanıla kullanıla bir çeşit bağımsızlık, ya da bir zihin tarafından algılanmış olmaktan ayrı bir varlık kazanmışlardır: ama, hiçbir zaman halk ağzında kullanılmazlar, ya da kullanılsalar bile dolaysız duyu objelerini göstermek için kullanılırlar. O halde, bütün

özel şeylerin adları yanında ***duyulur, cevher, cisim, nesne (stuff)*** ve benzeri terimler muhafaza edildiği sürece *madde* kelimesi de halkın dilinden hiçbir zaman eksik olmıyacaktır, diye düşünülebilir. Felsefe diline (philosophical discourses) gelince, en iyisi bunu oradan bütün bütün atmak gibi görünüyor ; çünkü, bu genel anlamlı bulanık terimin kullanılması kadar zihnin *tanrıtanımazlığa (atheism)* olan sapık eğilimini kışkırtıp güçlendiren bir başka şey daha belki de hiç yoktur.

HYL. — Yalnız şu var, Philonous, her ne kadar zihin dışında mevcut bir düşünmeyen cevher nosyonundan vazgeçmeyi kabul ediyorsam da, şu *madde* kelimesini istediğim gibi kullanmak ve onunla sadece zihinde varolan bir duyulur nitelilker topluluğunu (collection) adlandırmak hakkını benden esirgemezsin sanırım. Espri'den başka tam anlamıyle bir cevherin bulunmadığını içtenlikle kabul ediyorum. Ama, *madde* terimine bunca zamandır öylesine alışmışım ki, ondan nasıl vazgeçeceğimi bilemiyorum. Dünyada *madde* yoktur demek hâlâ bana ters gelen bir şey. Bu terimle, zihin dışında var olan bir düşünmeyen cevher kastedilmek istendiği zaman, *madde* yoktur desek bile ; eğer madde'den, varlığı algılanmış olmaktan ibaret olan herhangi bir duyulur şey anlaşılıyorsa, *madde* var demektir: bu ayırım da ona apayrı bir anlam verir : ve insanlar da bu tarz bir öneri karşısında senin nosyonlarını daha az güçlükle benimserler. Çünkü, kelimenin tam anlamıyle madde hakkındaki tartışma, sonuç bakımından, tamamen seninle filozoflar arasında kal yor: seninle, ilkeleri aslâ seninkiler kadar doğal, insanlığın sağduyusuna yatkın ve Kutsal Kitap'ta yazılanlara uygun olmayan — bunu kabul ediyorum — filozoflar arasında... Biz, daima, bize mutluluk getirecek olan şeyi arzu eder, bize mutsuzluk getireceğinden korktuğumuz şeyden kaçarız. Oysa, bizimle hiçbir ilişkisi bu-

lunmayan (abstracted from all relation to us) bir mutlak varlığın, ya da bilinmez antitelerin, bizim mutluluğumuz ya da mutsuzluğumuz, neşemiz ya da kederimiz, hazzımız ya da acimız ile ne alıp vereceği olabilir? şeylerin bizi hoş ya da nâhoş olmalarıyle ilgilendirdikleri besbellidir : imdi, onlar ancak algılandıkları ölçüde hoşa gidebilir, ya da gitmiyebilirler. Bundan ötesi bizi ilgilendirmez ; bundan ötede şeyleri kendi haline bırakırsınız. Ama yine de bu doktrinde yeni bir taraf var. Şimdi artık ne filozoflarla birlikte düşünüyorum, ne de sıradan adamla birlikte ; bu açık. Bu bakımdan, durumun ne olduğunu bilmek istiyorum : açıkçası, eski nosyonlarıma neler kattın, ya da onlarda ne gibi değişikliklere yol açtın?

PHİL. — Ben, ortaya *yeni nosyonlar* koyduğum iddiasında değilim. Benim yapmaya çalıştığım şey, sadece, daha önce sıradan adamla filozoflar arasında bölünmüş olan bir hakikati birleştirip yalın bir ışık altına koymaktan ibarettir: bunlardan birincisi, yani sıradan adam, *doğrudan doğruya algılanan şeylerin gerçek şeyler olduğu* görüşünde ; ikincisi, yani filozof ise *doğrudan doğruya algılanan şeylerin sırf zihinde var olan fikirler olduğu* görüşündedir. Bu iki nosyonun biraraya gelmesi, gerçekte benim ileri sürdüğüm görüşün özünü meydana getirir.

HYL. — Uzun süredir duyularıma güvenmez olmuştum ; şeyleri soluk bir ışık altında ve yalancı bir gözlük ardından gördüğümü sanıyordum. Şimdi o yalancı gözlük gözümden sıyrıldı ve anlayışım (understanding) yeni bir ışıkla aydınlandı. Şeyleri artık esas şekilleriyle gördüğüme kanaat getirdim ; ve artık onların bilinmez doğaları, ya da mutlak varlıklarıyla başım dertte değil. İşte ben kendimi şimdi bu durumda görüyorum : ama, doğrusu, beni bu duruma getiren yolun ne olduğunu yine de tam olarak anlamış değilim. Sen de Aka-

demicilerin, Kartezyen'lerin ve benzeri mezheplerin ilkeleriyle aynı ilkelerden yola çıktın ; ve uzun süre onların felsefî septisizmlerini devam ettiriyormuş gibi göründün ; ama, sonunda vardığın sonuçlar onlarınkinin tam tersi oldu.

PHİL. — Şu karşıki çeşmenin suyunu görüyorsun değil mi Hylas? belli bir yüksekliğe varmak için nasıl zorlanıyor ; ve oraya varınca da, nasıl kıvrılıp tekrar içinden çıktığı havuza dökülüyor : onun yükselişi de, düşüşü de aynı değişmez (uniform) *çekim* kanununa ya da ilkelerine bağlıdır. Tıpkı ilk bakışta şüpehciliğe götüren ilkelerin, belli bir noktaya kadar izlendikten sonra, dönüp insanı yeniden sağduyuya geri getirmesi gibi.

BERKELEY

HYLAS İLE PHİLONOUS ARASINDA ÜÇ KONUŞMA

Türkçesi:
K. Sahir Sel

Maddeciliği ve tanrı tanımazlığı kesin olarak altetmek amacıyla yola çıkan İrlanda'lı rahip Berkeley, İngiliz duyumculuğunu en aşırı kertesine vardırarak, duyu verilerini algılayan zihin dışında hiçbir şeyin var olmadığını ileri sürüyor. Zihin tarafından algılanan şeyler de fikirden başka bir şey olamıyacağına göre, var olan her şey fikir cinsindendir. Evren de, algısı her şeyi kucaklıyacak kadar geniş ve yüce olan bir Tanrısal Zihnin fikirlerinden ibarettir. Madde diye bir şey yoktur.
Solipsizm'in (yalnızca dü[illegible] süjenin varlığını kabul eden felsefe çeşidi) ve çağdaş sübjektif idealizmin arası olan Berkeley, bu eserinde felsefesini polemize ederek sunuyor.

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR